

**ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI
TATAR VE AZERBAJCAN TÜRKLERİNİN
MEVSİMLERLE İLGİLİ GELENEKLERİNDE FAL**

Pınar POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Çulpan ÇETİN

KARS-2024

T.C.

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

TATAR VE AZERBAYCAN TÜRKLERİNİN

MEVSİMLERLE İLGİLİ GELENEKLERİNDE FAL

Pınar POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman ve Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Çulpan ÇETİN

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Ekin AKTÜRK

KARS-2024

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Pınar POLAT tarafından hazırlanan “**Tatar ve Azerbaycan Türklerinin Mevsimlerle İlgili Geleneklerinde Fal**” başlıklı bu çalışma, 12/06/2024 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda **Başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi** olarak **oy birliği** ile kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan Dr. Öğr. Üyesi Gülşah YILMAZ

imza.....

Üye: Prof. Dr. Çulpan ÇETİN

imza.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ekin AKTÜRK

imza.....

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../.... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yaşar KOP

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**Tatar ve Azerbaycan Türklerinin Mevsimlerle İlgili Geleneklerinde Fal**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Scientific Ethic Statement

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled “**Fortunes in Seasonal Traditions of Tatar and Azerbaijani Turks**” as a Master Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and Works which I used have been shown in the bibliography.

.../.../2024

Pınar POLAT

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
Tez Çalışmasının Konusu	3
Araştırmanın Güncel Önemi ve Gerekçesi:	3
Çalışmanın Amaçları	4
Çalışmanın Kavramsal Kapsamı	4
Çalışmanın Araştırma Yöntemleri.....	4
Çalışma Konusunun Araştırılma Durumu.....	5
Çalışmanın Literatür Kaynakları:	5
Çalışmanın İçeriği.....	12

1.BÖLÜM

ESKİ KÜLTÜRLERDE FAL

1.1. Falın Tanımı.....	13
1.2. Çeşitli Medeniyetlerde Fal ve Falcılığın Geçmişi	17
1.2.1. Eski Etrüskler ve Eski Yunanlılarda Fal Çeşitleri	19
1.2.2. Mısır'da Fal Çeşitleri.....	19
1.2.3. Eski Roma'da Fal Çeşitleri.....	19
1.2.4. Eski Kelt ve Saksonlarda Fal Çeşitleri.....	20
1.2.5. Keldanilerde, Eski İranlılarda ve Germanlerde Fal Çeşitleri.....	21
1.2.6. Eski Fransa'da Fal Çeşidi	21
1.2.7. Cahiliye Devrinde Araplarda Fal Çeşitleri	21
1.3. Eski Türk İnanışlarında Fal	23
1.4. Osmanlı Döneminde Fal ve Falcılık	29
1.5. Türk Dünyasında Fal.....	30
1.6. Günümüz Türkiye'de Fal	32

2.BÖLÜM

TATAR TÜRKLERİNDE FAL AÇMA GELENEĞİ

2.1. Tatar Türkçesinde Fal Kelimesi.....	39
--	----

2.2. Tatar Türklerinde Fal Açma	39
2.3. Tatar Türklerinde Fal Çeşitleri	41
2.3.1. Nesnelere Açılan Fallar	41
2.3.1.1. Biştaş Falı (Beştaş Falı).....	41
2.3.1.2. Sedep Falı (Düğme Falı).....	42
2.3.1.3. Çuyırtaş Falı (Nehir Taşı Falı)	43
2.3.1.4. Utın Falı (Odun Falı).....	43
2.3.1.5. İtek Falı (Keçeden Çizmelerle Bakılan Fal)	43
2.3.1.6. Yözék Falı (Yüzük Falı)	44
2.3.1.7. Kaşık Falı.....	44
2.3.1.8. Orçık Falı (İğ/Ağırşak Falı)	45
2.3.1.9. Çabata Falı (İhlamur Lifinden Örülen Ayakkabıyla Açılan Fal, Çarık Falı)	45
2.3.1.10. Hencer Falı (Hançer Falı)	45
2.3.1.11. Arkan Falı (Urgan Falı)	46
2.3.1.12. Közgé Falı (Ayna Falı)	46
2.3.1.13. Éne Falı (İğne Falı).....	47
2.3.1.14. Şırpı Falı (Çıra, Kibrit) Falı	47
2.3.1.15. Suga Cép Salu (Suya İp Salma)	47
2.3.1.16. Çiten Sanav (Çit Sayma)	47
2.3.1.17. Çüp Falı (Çöp Falı).....	48
2.3.1.18. Çıbık Falı (Çubuk Falı).....	48
2.3.1.19. Tula Falı (Çuha Falı)	48
2.3.1.20. Sölgé Falı (Havlu Falı)	49
2.3.1.21. Kindér Falı (Keten Falı).....	49
2.3.1.22. Kalak Söyagé Bélen Yurav (Kürek Kemiği Falı)	49
2.3.1.23. Yavrimçı Falı	49
2.3.1.24. Kaz Kükeyé Bélen Fal Açuv (Kaz Yumurtasıyla Fal Açma)	50
2.3.1.25. Yafrak Falı (Yaprak Falı)	50
2.3.1.26. Karaknı Niçék Tabarga? (Hırsız Nasıl Bulunur?).....	50
2.3.1.27. Şevle Falı (Gölge Falı)	50
2.3.2. Hayvan ve Kuşlarla Açılan Fallar	51
2.3.2.1. At Falı.....	51
2.3.2.2. Eteç Falı (Horoz Falı).....	52

2.3.2.3. Sarık Falı (Koyun Falı).....	52
2.3.2.4. Küké Falı (Guguk Kuşu Falı)	53
2.3.2.5. Kozgım Falı (Kuzgun Falı).....	53
2.3.3. Yiyeceklerle Açılan Fallar	54
2.3.3.1. Yomırka Falı (Yumurta Falı)	54
2.3.3.2. Tozlu İpi Falı (Tuzlu Ekmek Falı)	54
2.3.3.3. Nogıt Borçağı Bélen Fal Açuv (Kumalak Tanesiyle Fal Açma)	54
2.3.3.4. Tokmaç Falı (Erişte Falı).....	54
2.3.3.5. Koymak Falı (Krep Falı)	55
2.3.4. Gök Cisimleri ve Doğadaki Görünümlerle Açılan Fallar.....	55
2.3.4.1. Ay Külegesé Falı (Ay Gölgesi Falı).....	55
2.3.4.2. Yıldız Falı	55
2.3.4.3. Salavat Küpéré Falı (Gökkuşağı Falı)	56
2.3.4.4. Ut Falı (Ateş Falı)	56
2.3.5. Tın Tınlav, Tinga Baruv (Ses Dinlemek, Ses Dinlemeye Gitmek, Kulak Falı)	56
2.3.6. Töşte Kürü (Rüyaya Yatma).....	57
2.3.7. İnsan Vücudu İle İlgili Fallar	58
2.3.7.1. Kan Falı	58
2.3.7.2. Söyek Falı (Kemik Falı)	58
2.3.7.3. Baş Hem Mañgay Falı (Baş ve Alın Falı)	58
2.3.7.4. Yañak Falı (Yanak Falı)	58
2.3.7.5. Çeç Falı (Saç Falı).....	59
2.3.7.6. Kolak Falı (Kulak Falı).....	59
2.3.7.7. Küz Falı (Göz Falı).....	59
2.3.7.8. Kaş Kérfék Falı (Kaş Kirpik Falı).....	59
2.3.7.9. Avız Irén Falı (Ağız Dudak Falı)	60
2.3.7.10. Kul Falı (El Falı)	60
2.3.7.11. Barmak Falı (Parmak Falı)	60
2.3.7.12. Ayak Falı.....	60
2.3.7.13. Cilke Çokırı Falı (Omuz Çukuru Falı)	60
2.3.7.14. Miñ Falı (Ben Falı).....	60
2.3.8. İslam Dini Sonrası Oluşan Fallar	61

2.3.8.1. Kitap Falı	61
2.3.8.2. Kor'en Bélen Kürezelék İtü (Kur'an Falı).....	62
2.3.8.3. Disbé Falı (Tespîh Falı).....	62
2.4. Tatar Türklerinde Mevsimlerle İlgili Gelenekler.....	62
2.4.1. Nevruz (Nevruz) Bayramı	63
2.4.2. Boz Ozatu Beyremé (Buz Uğurlama Bayramı)	64
2.4.3. Cimçeçek Beyremé (Kardelen Bayramı).....	65
2.4.4. Sabantuy (Çift Sürme Bayramı).....	65
2.4.6. Cıyımlar (Bir Araya Gelip Çalışma ve Eğlenmeler).....	67
2.4.7. Kayın Beyremé (Kayın Bayramı)	68
2.4.8. Péçen Östé (Ot Biçme İşleri)	68
2.4.10. Kaz Ömesé (Kaz Yolma İmecesı).....	69
2.4.11. Tula Basu, Kindér Sugu (Çuha Doldurma, Ketenden Kumaş Yapma).....	70
2.4.12. Cép Érlev Ömesé (İp Eğirme İmecesı).....	70
2.4.13. Öy Salu Ömesé (Ev Yapma İmecesı).....	70
2.4.14. Nardugan (Yılbaşı Kutlamaları).....	70
2.4.15. Avlagıy (Oturmaya Gitme).....	71
2.5. Tatar Türklerinin Mevsimlerle İlgili Geleneklerinde Fal.....	71
2.5.1. Nevruz (Nevruz) Bayramı Esnasında Açılan Fallar.....	71
2.5.1.1. Nevruzbike.....	71
2.5.1.2. Koymak Falı (Krep, Akıtma Falı).....	72
2.5.2. Sabantuy (Çift Sürme) Bayramı Esnasında Açılan Fallar	72
2.5.2.1. Yomırka Falı (Yumurta Falı)	72
2.5.2.2. Kırmıska Falı (Karınca Falı)	73
2.5.2.3. Kaz Kükeyé Bélen Fal Açu (Kaz Yumurtasıyla Fal Açma).....	73
2.5.3. Cıyımlar (Bir Araya Gelip Çalışma ve Eğlenmeler) Esnasında Açılan Fallar ..73	
2.5.3.1. Tekıya Falı (Taç Falı)	73
2.5.4. Kayın Beyremé (Kayın Bayramı) Esnasında Açılan Fallar.....	74
2.5.4.1. Kayın Botakların Suga Agızu (Kayın Dallarını Suya Akıtma)	74
2.5.4.2. Tekıya Falı (Taç Falı).....	74
2.5.5. Tula Basu (Çuha Doldurma) Esnasında Açılan Fallar	74
2.5.5.1. İtéş Falı (Keçeden Ayakkabı Falı)	74
2.5.5.2. Tula Falı (Çuha Falı)	75

2.5.6. Kind�r Sugu (Ketenden Kumaş Yapma) Esnasında Açılan Fallar	75
2.5.6.1. Kind�r Falı (Keten Falı).....	75
2.5.7. Nardugan (Yılbaşı Kutlamaları) Esnasında Açılan Fallar	75
2.5.7.1. Yüzük Falı (Yüzük Falı)	75
2.5.7.2. Tavık, Eteç Falı (Tavuk, Horoz Falı)	76
2.5.7.3. Başak Falı	77
2.5.7.4. Utın Falı (Odun Falı).....	77
2.5.7.5. Kaba Falı (Y�n Eğirme Tezg�hi Falı).....	77
2.5.7.6. Koymak Falı (Krep, Akıtma Falı).....	77
2.5.7.7. Tın Tınlav, Tınga Baru (Kulak Falı)	77
2.5.7.8. �p Falı (�p Falı).....	78
2.5.7.9. Sarık Falı (Koyun Falı).....	78

3.BÖLÜM

AZERBAYCAN TÜRKLERİNDE FAL AÇMA GELENEĞİ

3.1. Azerybaycan Türkçesinde Fal Kelimesi.....	80
3.2. Azerbaycan Türklerinde Fal Açma	80
3.3. Azerbaycan Türklerinde Fal eşitleri	82
3.3.1. Nesnelerele Açılan Fallar	82
3.3.1.1. �z�k Falı (Yüzük Falı).....	82
3.3.1.2. G�zg� Falı (Ayna Falı).....	83
3.3.1.3. Papuç Atmaq (Papuç Atmak).....	83
3.3.1.4. Suya Şam Damlatmaq (Suya Mum Damlatmak)	83
3.3.1.5. V�sfi-Hal (Vasfi Hal)	83
3.3.1.6. İp Falı.....	84
3.3.2. Yiyecek ve İçeceklerle Açılan Fallar	84
3.3.2.1. Noxudla Fala Bakma (Nohutla Fala Bakma).....	84
3.3.2.2. Pirinçle Fala Bakma	85
3.3.2.3. Tuz İle Fala Bakma	85
3.3.2.4. Su Falı.....	85
3.3.3. Gök Cisimleri ve Doğadaki Görünümlerle Açılan Fallar.....	86
3.3.3.1. Yeddi Ulduz Falı (Yedi Yıldız Falı).....	86
3.3.3.2. Ay Falı	86

3.3.3.3. Od Falı (Ateş Falı).....	87
3.3.4. Qapıpusma veya Qulağa Dayanma, Qulaq Falı (Kulak Falı)	87
3.3.5. Say-Rakam Falı.....	87
3.3.6. Yuxuya Yatma (Rüyaya Yatma).....	88
3.3.7. İnsan Vücudu İle İlgili Fallar	88
3.3.7.1. Şekil Falı (Yüz Falı)	88
3.3.7.2. Göz Falı	88
3.3.7.3. Kirpik Falı.....	89
3.3.8. İslam Dini Sonrası Oluşan Fallar	89
3.3.8.1. Kitap Falı	89
3.3.9. Düzenlik Falı (At Yarışı Falı)	89
3.3.10. Niyet Yazma	89
3.4. Azərbaycan Türklerinde Mevsimlerle İlgili Gelenekler	90
3.4.1. Novruz (Nevruz) Bayramı	90
3.4.1.1. Su Çarşambası.....	96
3.4.1.2. Od Çarşambası (Ateş Çarşambası).....	98
3.4.1.3. Yel Çarşambası (Rüzgâr Çarşambası).....	99
3.4.1.4. Torpaq Çarşambası (Toprak Çarşambası)	101
3.4.2. Hodu-Hodu Törenleri.....	102
3.4.3. Xıdır Nəbi Bayramı (Hıdır Nebi Bayramı).....	103
3.4.4. Kövsəc (Doruk) Merasimi.....	107
3.5. Azərbaycan Türklerinin Mevsimlerle İlgili Geleneklerinde Fal.....	108
3.5.1. Novruz (Nevruz) Bayramı Esnasında Fal.....	108
3.5.1.1. Qapıya Qulaq Asmaq (Kapı Dinleme)	109
3.5.1.2. Üzük Falı (Yüzük Falı).....	109
3.5.1.3. Şirni Falı (Şeker Falı)	109
3.5.1.4. Su Falı.....	109
3.5.1.5. Vəsfı-Hal.....	110
3.5.1.6. Yumurta Falı	110
3.5.2. Yılahîr Çarşamba Açılan Fallar	111
3.5.2.1. Alma Falı (Elma Falı).....	111
3.5.2.2. Tuzlu Ekmek Falı	111
3.5.2.3. Açar Falı (Anahtar Falı)	111

3.5.2.4. Kilid Falı (Kilit Falı)	112
3.5.2.5. Güzgu Falı (Ayna Falı)	112
3.5.2.6. Terlik Falı	112
3.5.2.8. Küp Falı (Sürahi Falı)	112
3.5.2.9. Şam Falı (Mum Falı)	113
3.5.2.10. Ad Öğrenme	113
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	125
EKLER	133

ÖN SÖZ

Tatar ve Azerbaycan Türklerinin Mevsimlerle İlgili Geleneklerinde Fal isimli tez konusunun seçilme sebebi, daha önce bu alanda yeteri kadar araştırılma yapılmadığından kaynaklıdır. Bu çalışmadan yola çıkılarak eski kültürlerdeki fal çeşitlerine ve bunun yanı sıra Tatar ve Azerbaycan Türklerinin mevsimlerle ilgili geleneklerinin içerisindeki fal çeşitlerine değinilmiştir. Neredeyse tüm halklarda önemli bir yere sahip olan fal açma geleneğinin Tatar ve Azerbaycan Türklerinde bilinen çeşitlerine ve mevsimlerle ilgili gelenekler içerisindeki yeri ele alınmıştır.

Fal eski dönemlerde fazla önemsenmiş ve geleceği öğrenmek için ciddiye alınan bir araç olmuştur. İnsanlar, gelecekte ne gibi olaylarla karşılaşacaklarını önceden kestirebilmek, geçmişte yaşanan olayların sonucunu ve talihin iyi olup olmayacağını öğrenebilmek için fal yöntemine sıkça başvurmuşlardır. Fal bakma yöntemlerinin zamanla çeşitlilik gösterdiği söylenebilir.

Fal açma geleneği, Tatar ve Azerbaycan Türklerinde de önemli bir yere sahip olmuştur. Bu durum, çalışmada özellikle mevsimlerle ilgili gelenekler içinde değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmada değerli vaktini, düşüncelerini ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Çulpan Çetin'e teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca üzerimden maddi ve manevi hiçbir desteğini esirgemeyen, her daim yanımda olan kıymetli annem Nermin Polat'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI
AZERBAYCAN TÜRKÇESİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI
TATAR VE AZERBAYCAN TÜRKLERİNİN
MEVSİMLERLE İLGİLİ GELENEKLERİNDE FAL
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Pınar POLAT
Prof. Dr. Çulpan ÇETİN
2024 - III + 150

ÖZET

İnsanın, bilinmeyeni ve geleceği öğrenmeye yönelmesinde merak duygusu ön planda olmuştur. Bu merakı giderebilmek, gizli olanı ortaya çıkarmak için çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Kullanılan bu yöntemlerden biri de faldır. Fal, hemen her kültürde, her dönemde aya, yıldızlara, bitkilere, hayvanlara, sese, vücuda vb. şekillere bakarak açılmıştır. Zaman içerisinde fala bakmak için hazırlanmış olan kitaplar da ortaya çıkmıştır. Çalışmamızda önce fal tarihi, süreci ve bu süreç içerisinde kullanılagelmiş çeşitleri hakkında bilgi verildi.

Mevcut çalışmada, Tatar ve Azerbaycan Türklerinde fal açma geleneği ve mevsimlerle ilgili geleneklerin içerisinde açılan fallar araştırıldı ve incelendi. Tezin birinci bölümünde genel olarak falın tanımı, geçmişi ve bütün medeniyetlerde yer alan çeşitleri incelendi. İkinci bölümde Tatar Türklerinde açılan fal çeşitleri ve mevsimlerle ilgili gelenekler (*Nevruz, Sabantuy, Cıyınlar* vb.) hakkında bilgi verildi, mevsimlerle ilgili gelenekleri içerisinde açılan fallar incelendi. Tezin üçüncü ve son bölümünde Azerbaycan Türklerinde fal açma geleneği, mevsimlerle ilgili gelenekler (*Novruz, Su Çarşambası, Yel Çarşambası, Hudu-Hudu, Hıdır-Nebi* vb.) hakkında genel bilgi verildi ve mevsimlerle ilgili gelenekler içerisinde açılan fallar incelendi. Tezin sonuç kısmında edinilen bilgiler ışığında Tatar ve Azerbaycan Türklerinde fal açma geleneğinin benzer ve farklı yönleriyle ilgili tespitler sunuldu.

Anahtar Kelimeler: Fal, halkbilim, Tatar Türkleri, Azerbaycan Türkleri, mevsimlerle ilgili gelenekler.

Kafkas University
Institute of Social Sciences
Department of Contemporary Turkish Dialects
Department of Azerbaijani Turkish and Literature
Fortunes in Seasonal Traditions of Tatar and Azerbaijani Turks
Master's Thesis
Pınar POLAT
Prof. Dr. Çulpan Çetin
2024 - III + 150

ABSTRACT

The sense of curiosity inherent in human nature has led people to learn about the unknown and the future. Various methods have been used to satisfy this curiosity and to reveal what is hidden. One of these methods is fortune telling. Fortune telling has been interpreted by looking at the moon, stars, plants, animals, sounds, body, etc. In almost every culture and every period. Over time, books prepared for fortune telling have also appeared. In this study, first of all, information about the history and process of fortune telling and the types of fortune telling used in this process are given.

In this study, the tradition of fortune telling in Tatars and Azerbaijanis and the relationship between the traditions related to the seasons and fortune telling were investigated and analyzed. In the first part of the thesis, the definition, history and types of fortune telling in all civilizations were examined. In the second part, the types of fortune telling in Tatars and traditions related to the seasons (*Nevruz*, *Sabantuy*, *Cıyınlar* etc.) were given information about, and the fortunes told within the traditions related to the seasons were analyzed. In the third and last part of the thesis, general information was given about the tradition of fortune telling in Azerbaijanis, traditions related to the seasons (*Novruz*, *Su Çarşamba'sı*, *Yel Çarşamba'sı*, *Hudu-Hudu*, *Hıdır-Nebi* etc.) and the fortunes told within the traditions related to the seasons were analyzed. In the conclusion part of the thesis, in the light of the information obtained, similar and different aspects of the tradition of fortune telling in Tatars and Azerbaijanis were presented.

Keywords: Fortune telling, folklore, Tatars, Azerbaijanis, traditions related to the seasons.

GİRİŞ

Yüzyıllar boyu insanoğlu kendisi ve çevresi ile alakalı bilinmezlikleri kavrayıp onları incelemek, gelecekte nelerin olacağını önceden öğrenmek ve böylelikle talihine hükmetmek istemiştir. Bundan ötürü merak duygusunun payı önemli derecede büyüktür. Başka bir açıdan bakılacak olursa, her şekle ve davranışa anlam verme, insanın yapısında bulunan bir niteliktir. İnsanoğlunun bilinmezlikleri ve gizemli şeyleri ortaya çıkarma amacıyla kullandığı değişik yöntemlere başvurduğu bilinir. Böylece, ilerleyen dönemlerde merakı gidermek amacıyla bunu meslek edinen kişiler ortaya çıkmıştır. Onlar büyücü, sihirbaz, falcı gibi isimlerle durum ve davranışları yorumlayarak saygın kişiler olabileceklerini öne sürmüşlerdir. Fal ise belirli nesnelere ya da bazı yöntemlerle gelecekte haber alma, yaşadığı dönem ve ileride yaşanacaklarla ilgili tahminde bulunma yöntemidir. Farklı araç ve yöntemler kullanılarak buna göre farklı fal çeşitleri oluşmuştur.¹

Gelenek ve görenekler, insanlığın en eski tarihte oluşan görüşlerini, bir milletin geçmişini, iç dünyasını ve hayata bakış açısını yansıtan eş benzeri olmayan bir zenginliktir.² Tarihin en eski dönemlerinden şimdiye kadar içerisinde bulunan doğa ve hayat karşısında zayıf kalmış birey, zorluklara göğüs gerebilmek amacıyla olağanüstü güçlere yönelmiş ve bundan dolayı hayatı yenileme ve değiştirme kuvvetini elinde bulundurmuştur. Olağanüstü güçlere müracaat ederek ortaya konan fal, bireyin nazarında soyut bir güç olarak görülür. Türk boylarının inanç sisteminde ve sosyal yaşamında bulunan fal, büyü ve sihir, sözlü kaynaklarda da motif olarak kullanılmıştır. Fala başvurmakta amaç, her şeyden önce kahramanların gelecekte haber almak, olayların akışına yön vermek ve zor durumdan kurtulmak olmuştur.³ Doğan'ın da yazdığı gibi;

“Fal kelimesi sözlükte, gelecekte olacak şeylerden bilgi edinmek için bazı yöntem veya araçlarla haber alma veya gizli kalmış kişilik

¹Aydın, Mehmet, “Fal” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1995, Cilt:12, s.134-135.

²Zaripova Çetin, Çulpan, **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, Karadeniz Dergisi Yayınları, Sayı: 1, Ankara, 2009, s.5.

³Gümüş, Şule, “Türk Kültüründe Sihir/Büyü ve Fal: Türk Destanlarından Örneklerle.” *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, Sayı: 50, 2021, s.3.

*özelliklerini ortaya çıkarma sanatı olarak tarif edilir. Falcı, bu işi meslek haline getiren kişilere denmektedir”.*⁴

Belirtildiği üzere fal; geleceği öğrenebilmek, geçmiş zamanda olmuş bir hadisenin sonucunu tahmin etmek, kaderin güzel ya da güzel olmayacağını öğrenmek anlamlarına gelir.⁵

Sadece eskiden değil, günümüzde de “*Fala inanma, falsız da kalma*” denilerek tecrübeli ya da acemi falcılara gidilmektedir. Türkler İslam dinini kabul etmeden, bilim dalı olarak görülen falın olduğu tatbikler, Türklerin içerisinde buldukları inanç kültürüyle ve gitgide içinde buldukları inançlardan beslenerek farklılık gösterir.⁶

İslamiyet öncesi dinî inanışlarının yapısını belirleyen Şamanizm, zaman geçtikçe Türkler yeni dinlerini kabul ettikten sonra da Türk kültür ve medeniyetinde etkisini sürdürmüştür. Buna en güzel örnek, Şamanist topluluklarının başvurduğu fal çeşitleridir. Şamanizm’de din adamı görevini üstlenen şamanların en önemli işlerinden biri, gelecekte haber vermek için fal bakmaktır.⁷

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere, eski dönemlerde fal, son derece önemsenen ve sıkça ciddiye alınan durumlardandır. Nasıl ki her toplumun yaşam tarzı, dinî ve kültürel değerleri birbirinden farklıysa, doğal olarak her halkın fal açma yöntemleri de birbirinden farklıdır.

Bütün diğer halklar gibi Türk toplulukları da âdet, tören ve gelenekler açısından son derece zengindir. Mevcut çalışmada kardeş Tatar ve Azerbaycan Türkleri için son derece önem arz eden mevsimlerle ilgili gelenekler içerisinde fal açmanın amaç ve çeşitleri üzerinde durulmuştur.

Gelenek görenekler, bir toplumun hayat bakışını, iç yaşamını aksettiren ve eşî olmayan bir güçtür. İnsanlığın en eski tarihlerde oluşan görüş ve fikirlerini öğrenmede önemli bir araç sayılabilir. Tatar Türkleri gelenek ve görenekleriyle

⁴Doğan, Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.364.

⁵Kartalcık Vedat, “**Fal-Name**”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2020, s.1.

⁶Büyükokutan, Aslı, **Muğla’daki Kahve Falına Bakma Geleneği Üzerine Bir Değerlendirme**, *Folklor/Edebiyat*, Cilt:18, Sayı:71, Kıbrıs, 2012, s. 99.

⁷Güneş, Elif, “**Su Falı, Kahve Falı ve Tarot Kafelerine Gidenlerin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi, İstanbul Örneği**”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.11-12.

zengin bir halktır. Bu geleneklerin birçoğu zamanla hafızalardan silinmiş olsa da bir kısmı günümüzde de kuşaktan kuşağa aktarılarak devam etmektedir.⁸

Şamanizm'in başlıca unsurlarından biri olarak görülen, bütün halklar için eski dönemlerden günümüze kadar insanların günlük yaşantılarında süregelen falcılık, belirli araç ve yöntemlerle, içerisinde bulunulan zamanı, geleceği yorumlama ve tahminde bulunma işidir. Kazan Tatarlarında fal haftanın bazı günlerinde değil, ayın 15. günü gece yarısı veya akşam dolunayda, sessiz bir ortamda ve mum ışığında bakılırdı.⁹

Fallar, merasim folkloru ile bağlı oluşup büyü yaratıcılık geleneklerine esas olan küçük türlerden biridir. Örneğin Yahudiler, Araplar, Çinliler, Yunanlılar fallarını en eski dönemlerde oluşturmuşlardır. Bu fallarda ilk gözlemler, asıl hususiyetler olmuştur. Çizgilerin uygun gelmesi, düzgün birleşmesi sayesinde onaylanmış ve fallar ortaya çıkmıştır. Birçok halkta benzer şekillerde açılan fallar olmuştur. Örneğin; Gözlerini kapatıp içinde bir dilek tutan kimse iki elinin işaret parmağını birbirine yakınlaştırır. Parmaklar birbirine değerse, dileği gerçek olur diye inanır. Yanından geçerse de dileği gerçekleşmez anlamına gelir.¹⁰

Tez Çalışmasının Konusu

Geçmişten günümüze kadar ulaşan fallar, neredeyse bütün eski kültürlerde varlığını sürdürmüştür. İnsanlar falı gelecekte bir haber alma ve işlerinin yolunda gidip gitmeyeceğini önceden kestirebilme aracı olarak kullanmışlardır. Tez çalışmasının konusunu eski kültürlerde açılan fallar ve bunların yanında Tatar ve Azerbaycan Türklerinin hayat tarzını, yaşam felsefesini, kültürünü ve millî değerlerini ortaya koyan mevsim merasimleri içinde yer alan fal açma geleneği oluşturmaktadır.

Araştırmanın Güncel Önemi ve Gereçesi:

Tüm eski kültürlerde fala önem verildiği ve uygulanan gelenekler esnasında fal açma yöntemine sıkça başvurulduğu gibi, Tatar ve Azerbaycan Türkleri de en eski dönemlerden beri falı gelecekte haber alma yöntemi olarak hem günlük hayatta hem

⁸Zaripova Çetin, Çulpan, **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s. 5.

⁹Zaripova Çetin, Çulpan, "Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal Çeşitleri", *İdil-Ural Çalıştay, Bildiriler-2*, Kırklareli Üniversitesi Yayınları, Kırklareli, 2015, s.581-582.

¹⁰Nəbiyev, Azad, **Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı**. I. Kitap, Turan Yayınevi, Bakı, 2009, s.297.

mevsimlerle ilgili ve aile içi gelenekler sırasında açmışlardır. Tatar ve Azerbaycan Türklerinin mevsimlerle ilgili gelenekleri içinde önemli bir yere sahip olan fal açma konusunda hem genel olarak hem karşılaştırmalı bir şekilde yapılan herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır. Tez çalışmasının önemi ve gerekçesi, bu etkenden ibarettir.

Çalışmanın Amaçları

Tezde varılması gereken amaç, Dünya ve Türk kültüründe fallara ciddi derecede verilen önemi ve fal açma geleneğinin günümüze kadar ulaşmasını tespit etmektir. Tez yazımı esnasında fal açma geleneğinin mümkün olduğu kadar bütün medeniyetlerdeki çeşitli içeriklerine ulaşarak bu gelenek hakkında bilgi verme, Tatar ve Azerbaycan Türklerinin eskiden ve günümüzde kullandıkları fal çeşitlerini bir araya getirme, her iki Türk boyunun mevsimlerle ilgili geleneklerini gözden geçirip bu gelenekler içinde yer alan fal açma yöntemlerini tarihsel ve bilimsel olarak karşılaştırmalı bir şekilde araştırma, böylece hem Tatar hem Azerbaycan Türklerinin kültürel zenginliğini Türkiye’de tanıtip halkbilimine kazandırma amacı güdülmüştür.

Çalışmanın Kavramsal Kapsamı

Kavramsal çerçevede incelenen tezde eski kültürlerde fal ve Tatar ve Azerbaycan Türklerinde falların işleme yolları izlenmektedir.

Çalışmanın Araştırma Yöntemleri

Kardeş Türk boyları olan ve 19. yüzyıldan itibaren diğer Türk toplumlarına birçok konuda öncülük yapan Tatar ve Azerbaycan Türklerinin soyut kültürel mirası sayılan, bu halkların inanç ve hayat felsefesi ile iç dünyasını en güzel şekilde yansıtan gelenekler incelenirken tarih, kültür, etnografya, halkbilimi, halk edebiyatı ve karşılaştırmalı analiz yöntemlerine başvurulmuştur.

Çalışmanın Sınırlılığı

Fal, bütün uygarlıklara ve insanlık tarihine özgü bir kavramdır. İnsanlar geleceği merak ederek her zaman fala başvurmuş ve bunun sonucunda meraklarını gidermek istemişlerdir. Bu çalışmada yalnızca iki Türk toplumunda -Tatar ve Azerbaycan

Türklerinde- ve yalnızca mevsimlerle ilgili gelenekler içerisinde yer alan fal çeşitleri ve fal açma yöntemleri araştırılıp incelenmiştir.

Çalışma Konusunun Araştırılma Durumu

Genel olarak fallar konusu bütün uygarlıklarda genel hatlarıyla araştırılmıştır. Bu konu üzerine yapılan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Fallarla ilgili bilgiye sözlük, ansiklopedi, kitap, dergi gibi birçok kaynakta rastlanır. Tatar ve Azerbaycan Türklerinde uygulanan geleneklere ve bu gelenekler esnasında açılan fallara gelince de birçok kaynaktan bilgiler karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın Literatür Kaynakları:

Çalışma süresi boyunca hem eski kültürlerde hem de Tatar ve Azerbaycan Türklerinde fallar ile ilgili materyallere başvurulmuştur.

Çalışma esnasında taranan sözlükler, ansiklopedikler, kitaplar, makaleler ve diğer materyaller şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Tezin temel kaynağını sözlük, ansiklopedi, kitap, dergi ve tez oluşturmaktadır.
- Eski kültürlerde fala ilişkin bilgiler
- Kitaplar:
 - Ögel, Bahaeddin. (1971). Türk Mitolojisi. Ankara: TTK Yayınları.
 - İnan, Abdülkadir. (2006). Tarihte ve Bugünde Şamanizm. Ankara: TTK Yayınları.
 - Boyraz, Şeref. (2006). Fal Kitabı (Melhemeler ve Türk Halk Kültürü). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
 - Tavkul, Ufuk.(2007). “Kıpçak Kökenli Türk Boylarında “Kürek Kemiği” ve “Kumalak-Taş” Falı”, Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Cilt 2, (Ocak 2007), Ankara: Ankara Üniversitesi.
 - Uluç, Gökbey.(2022). Irg Bitig (Kadim Uygur Dilinde Yazılmış Fal Kitabı). İstanbul: Akademik Bilim Yayınları.
- Sözlükler:
 - Hançerlioğlu, Orhan. (1975). *Dünya İnançları Sözlüğü*. Cilt:3, İstanbul: Remzi Kitabevi.

- *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. (1995). Cilt: 2, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Korkmaz, Esat. (2003). *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- *Türkçe Sözlük (1)*. (2005). Ankara: TDK, Baskı: 10
- Ayverdi, İlhan. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Cilt:1, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Ansiklopediler:
- Uzun, Mustafa İsmet. (1995). “Falname”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. Cilt:12, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Aydın, Mehmet. (1995). “Fal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. Cilt:12, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Çelebi, İlyas. (1995). “İslam’da Fal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. Cilt:12, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Geldiyev, Gurbandurdi. (2004). “Türkmenistan’da Nevruz”, *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim-Alptekin, Ali Berat. (2004). “Türkiye’de Nevruz”, *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Çelebi, İlyas. (2007). “Remil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. Cilt: 34, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Dergiler:
- Ersoylu, Halil. (1996). “Fal-Fal-Name ve Bir Çiçek Falı: “Der Akşam-ı Ezhar”. *Türkiyat Mecmuası*, Sayı: 20, s. 1-61.
- Eğri, Sadettin. (2007). “Meyvelerin Dilinden Niyet ve İşaretler-1”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:13, s. 301-316.
- Sümbüllü, Yusuf Ziya. (2010). “Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 43, s. 55-72.

- Kültürel, Zuhâl. (2011). “Bir Kürek Kemiği Falı: Risalei İlm-i Ketf”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, s. 131-148.
- Dulger, Elif. (2011). “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Fal”, *Uluslararası Diller Dergisi*, Sayı: 6/4. s. 97-105.
- Büyükokutan, Aslı. (2012). “Muğla’daki Kahve Falına Bakma Geleneği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Folklor/Edebiyat*, Sayı: 71, Cilt: 18, s. 97-112.
- Nar, Mehmet Şükrü. (2014). “Psiko-Antropolojik Bir Olgu Olarak Fal Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 54/1, s. 507-524.
- Gülhan, Abdülkerim. (2015). “Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı:15, İstanbul, s. 196-222.
- Durmaz, Gülay-Baştürk, Şükrü. (2019). “Bir Kuran Falı Örneği: Fal-ı Türki-i Manzum ve Dil Özellikleri”, *Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi (OĞUZTAD)*, Sayı:1, s. 3-10.
- Yeşilbağ, Semih. (2020). “Edebi Bir Tür Olarak Falname ve Mensur Bir Kur’an Falı Örneği”, *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö7), s. 367-379.
- Gümüş, Şule. (2021). “Türk Kültüründe Sihir/Büyü ve Fal: Türk Destanlarından Örneklerle”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, Sayı:50, s. 1-20.
- Özdemir, Büşra. (2021). “Dijitalleşme İle Şekillenen Fal Bakma Geleneği: Youtube Kanalları Örneği”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 35, s. 937-955.
- Tezler:
- Uygun, Azize. (2005). *El Falı*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Gencel, Esra.(2011). *Ankara Milli Kütüphanede Yer Alan 5179 Arşiv Numaralı Falname*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

- Güneş, Elif. (2013). *Su Falı, Kahve Falı Kafelerine Gidenlerin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul Örneği, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Alemdar, Mert Can. (2014). *Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kadiroğulları, Umut. (2016). *Falname-i Ca'fer Sadık(Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Çulluhan, Sedef. (2019). *Fal ve Kahve Falıyla İlgili Uygulamalara Fenomenolojik Bir Yaklaşım*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Azak, Yağmur. (2020). *Osmanlı Devleti'nde Fal ve Büyü*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Kartalcık, Vedat. (2020). *Fal-name*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Tatar Türklerinde Fal Açma Geleneği
- Burada da genel olarak sözlük, kitap, dergi, tez gibi kaynaklara başvurulmuştur.
- Kitaplar:
- Möhemmetcanov, Rif. (1982). *Başkortstan İki Buyı Tatarlarınıñ İcatı*. Ufa: Başkort Devlet Üniversitesi Neşriyatı.
- Urazmanova, Raufa. (1984). *Sovremennıy Obryad Tatarskogo Naroda*. Kazan: Tatarskoye Knijnoye İzdatelstvo.
- Urazman, Reüfe. (1992). *Tatar Halkınıñ Yolaları Hem Beyremneré*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Bayazitova, F.S. (1992). *Gomérnéñ Öç Tuyı (Tatar Halkınıñ Gaile Yolaları)*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Bayazitova, Flyora. (1995). *Tatar Halkınıñ Beyrem hem Könküréş Yolaları*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- *Tatar Miğları*. (1996). Galimcan Gıylmanov Hikeyalevénde, Bérénçé Kitap, Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.

- Bayazitova, Flyora.(1997). *Kéresénner: Tél Üzénçelékleré Hem Yola İcatı*. Kazan: Matbugat Yortı.
- Beyremner, Tuylar Öçén. Tamaşa Ürnekléré. (1999). Kazan: Rannur.
- *Tatar Miqları*. (1999). Galimcan Gıylmanov Hikeyalevénde, İkençé Kitap, Kazan: Tatarıstan Kitap Neşriyatı.
- Budur N.V. (2005). *Svyatoçnyye Gadaniya*. Bolşaya Kniga Gadaniy. Moskva: Olma-Press, 1-579.
- Zarıpova Çetin, Çulpan. (2009). *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekléri*. Ankara: Karadeniz Dergisi Yayınları.
- Zarıpova Çetin, Çulpan. (2014). “Tatar Folklorunda Fal Açma Geleneği.”, *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri*, Cilt:1, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi,
- Zarıpova Çetin, Çulpan. (2015). “Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal Çeşitleri.”, *İdil-Ural Çalıştayı, Bildiriler-2*, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları.
- Zarıpova Çetin, Çulpan. (2007). “Kazan Tatarlarının Kültürel Kimliğinin Oluşumunda Sabantuy Bayramı.”, *38. ICANAS Bildiri Kitabı*, 11/2, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu yayınları, 869-878.
- Zarıpova Çetin, Çulpan. (2022). “Kazan Tatarlarında Gelin İnanışları”, *Sosyal Bilimler Işığında Kadın. Edebiyat, Sosyoloji ve Felsefe Yazıları*. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Yayınları, 39-55.
- Sözlükler:
- *Tatar Télénéñ Añlatmalı Süzlégé*. (1979). Öç Tomda. II K-C, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- *Tatar Télénéñ Añlatmalı Süzlégé*. (1981). Öç Tomda. III T-h, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- *Tatarca-Türkçe Sözlük*. (1997). Kazan-Moskova: İnsan Yayınevi.
- Öner, Mustafa. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Baskı: 2, Ankara: TDK Yayınları.
- Dergiler:
- Yarullina, Ramile. (2007). “İdil Boyu Tatarlarında Nevruz Bayramı.”, *Milli Folklor*, Sayı: 19/73, s. 23-25.

- Sabbağ, Çiğdem, Yarullina Yıldırım, Ramilya. (2017). “Anadolu ve Kazan Tatar Türk Geleneklerinde Yeme İçme Kültürünün Yeri”, *Uluslararası Sosyal araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 51, s. 1345-1355.
- Aksoy, Ömer. (2020). “Tataristan’ın Kukmara Rayonu Mamaşır Köyünde Sabantuy Bayramı.”, *İdil-Ural araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, s. 225-237.
- Tekin, Fatma. (2023). “Kazan-Tatar Türklerinde Fal Kültürü.”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı: 58. s. 158-172.
- Tezler:
- Şahin, Cemile. (2011). *XIII. Yüzyıldan Günümüze Eskişehir Yöresinde Tatarlar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Azerbaycan Türklerinde Fal Açma Geleneği
- Burada da genel olarak kitap, sözlük, ansiklopedi, dergi, tez gibi kaynaklara başvurulmuştur.
- Kitaplar:
- *Azerbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. (2004). Cilt:1, Bakı: Elm Nəşriyyatı.
- Nəbiyev, Azad. (2009). *Azerbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. Bakı: Turan Yayınevi.
- Babək, Aynur. (2011). *Azerbaycan Folklorunda Su İlə Bağlı İnamlar*. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu.
- İsmayılov, H. (2000). *Azerbaycan Folkloru Antologiyası*. (Akt: Aynur Babək). *Azerbaycan Folklorunda Su İlə Bağlı İnamlar*. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu.
- Aliyev, Ramil. (2021). *Azerbaycan Folkloru*. Bakü: İksad Yayınları.
- Sözlükler:
- Albayrak Hacaloğlu, Recep. (1992). *Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*. (2006). Cilt: 2, Bakı: Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı.
- Ansiklopediler:

- Ocak, Ahmet Yaşar. (1998). “Hıdrellez”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. Cilt:17, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Aytaç, Pakize. (2004). “Kültlerde Nevruz”, *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Nerimanoğlu, Kâmil Veli. (2004). “Azerbaycan’da Nevruz”, (Akt: Tuğrul Veli Kâmioloğlu), *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Yücel Çetin, Ayşe. (2004). “Falda Nevruz”, *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Dergiler:
 - Bal, Hüseyin. (1998). “Kültürlerin Ortak Bayramı; Nevruz”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, s. 113-133.
 - Hacı, Siraceddin. (2004). “Milli Düşüncemizin Kaynaklarından -Nevruz Bayramı”, (Akt: Tuğrul Veli Kâmioloğlu), *Bilge Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 11, s. 25-28.
 - Uca, Alaattin. (2007). “Türk Toplumunda Nevruz-1”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 32, s. 137-170.
 - Adıgüzel, Sedat. (2007). “Azerbaycan’da Nevruz Kutlamaları”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), s. 143-152.
 - Arık, Gadirzade. (2017). “Azerbaycan Türk Kültüründe Hıdır-Nebi Bayramı”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Sayı:11, Cilt:5, s. 1-8.
 - Aras, Enver. (2021). “Türklerde Nevruz Bayramı”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7 (2), s. 345-370.
 - Rzayeva, Sona. (2021). “Azerbaycan’da Nevruz Çarşambalarının Mitolojik Kökenleri”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 27(1), s. 229-244.
 - Sadıqlı, Masuda. (2022). “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları.” *Korkut Ata Türkiyat araştırmaları*, Sayı: 7, s. 93-100.
- Tez:
 - Najafov, Akram. (2019). Azerbaycan Halk İnanışları, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

- Babazade, Fatıma. (2021). *Azerbaycan Göyçay Çocuk Folkloru Üzerine Bir Araştırma*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.

Çalışmanın İçeriği

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır.

“Eski Kültürlerde Fal” adlı birinci bölümde “Falın Tanımı”, “Çeşitli Medeniyetlerde Fal ve Falcılığın Geçmişi”, “Eski Türk İnanışlarında Fal”, “Osmanlı Döneminde Fal ve Falcılık”, “Türk Dünyasında Fal” ve “Günümüz Türkiye’de Fal” adlı altı alt başlık öngörülmüştür. Bu altı başlıkta çeşitli medeniyetlerde uygulanan fal çeşitleri ve fal açma yöntemleri ele alınmıştır. Bu bilgiler genel olarak sözlük, ansiklopedi, kitap, dergi vb. kaynaklardan elde edilmiştir.

Tezin “Tatar Türklerinde Fal Açma Geleneği” adlı ikinci bölümü “Tatar Türkçesinde Fal Kelimesi”, “Tatar Türklerinde Fal Açma”, “Tatar Türklerinde Fal Çeşitleri”, “Tatar Türklerinde Mevsimlerle İlgili Gelenekler”, “Tatar Türklerinin Mevsimlerle İlgili Geleneklerinde Fal” adlı beş alt başlıktan oluşmakta olup Tatar Türklerinin mevsimlerle ilgili gelenekleri ve bunlar içerisinde uygulanan fallar üzerine bilgi içermektedir.

Tezin “Azerbaycan Türklerinde Fal Açma Geleneği” adlı üçüncü ve son bölümü “Azerbaycan Türkçesinde Fal Kelimesi”, “Azerbaycan Türklerinde Fal Açma”, “Azerbaycan Türklerinde Fal Çeşitleri”, “Azerbaycan Türklerinde Mevsimlerle İlgili Gelenekler” ve “Azerbaycan Türklerinin Mevsimlerle İlgili Geleneklerinde Fal” adlı beş alt başlıktan oluşmakta olup Azerbaycan Türklerinin mevsimlerle ilgili gelenekleri ve bu gelenekler esnasında uygulanan fallarla ilgilidir.

1.BÖLÜM

ESKİ KÜLTÜRLERDE FAL

1.1. Falın Tanımı

Fallar, mitolojinin en ilginç ve dikkat çekici türüdür. İnsanlara gelecekte olabilecek hadiseler hakkında bilgi sahibi olma olanağı sunmakla beraber merak, beklenti ve avutma gibi duygularına cevap verdiği için günümüze kadar gelmiş ve belirli bayramlar esnasında büyük bir heyecanla açılmaya devam etmektedirler.¹¹

İnsanoğlu asırlar boyunca hem kendisiyle, hem de çevresiyle alakalı bilinmeyenleri kavrayıp keşfetmeye, gelecekle ilgili fikir edinmeye ve böylelikle kendi talihine ulaşmayı hedeflemiştir. Gizemli olana ulaşmak için açılan fal, yapılan büyü ve sihir gibi uğraşlar, toplumlarda sanıldığından daha ciddi bir yere sahip olmuştur. Bireylerin içinde olan hisleri karşılamak için bunu mesleğe dönüştüren falcı, sihirbaz, büyücü, kâhin olarak anılan insanlar yer almıştır. Onlar, toplumlarda ciddi derecede ilgi görmüşlerdir. Birinin talihi ve nasibiyle ilgili bazı fikirler, tüyolar alabilmek için değişik yöntemler kullanarak açılan fal, geleceği iyi ya da kötü taraflarıyla öğrenmek amacıyla çeşitli yollara başvurmayı amaç edinmiştir.¹² Genel olarak insana ait gelecek bilgisini sunan fal, geçmişten günümüze kendini yenileyen biçim ve pratiklerle, yer edindiği topluluğun uygarlık seviyesine uyum sağlayarak insanoğlunun içinde bulunduğu bütün yerlerde kullanılabilen yöntemlerden biri olmuştur.¹³

Böylece, insanoğlunun yüzyıllar boyunca geleceği önceden bilmek için uğraşması sonucunda fal, çok sayıda çeşit kazanmıştır. Bu fal çeşitlerinin birçoğu günümüzde de oldukça sık kullanılmaktadır. Yani insanlar, geleceği öğrenmek ve merak duygularını bastırmak için farklı yöntemler izleyerek falı ve falcıları hayatın vazgeçilmezi haline getirmişlerdir.¹⁴

¹¹Zaripova Çetin, Çulpan, “Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal Çeşitleri”, s.590.

¹²Uygun, Azize, “**El Falı**”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005, s.1.

¹³Boyraz, Şeref, **Fal Kitabı (Melhemeler ve Türk Halk Kültürü)**. Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006, s.5.

¹⁴Dulger, Elif, “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Fal.” *Uluslararası Diller Dergisi*, Sayı 6/4, 2011, s.99.

İnsanlık tarihinin belgelere dayalı bütün evrelerinde falın az ya da çok yer aldığı, tartışılmaz bir gerçektir. Kökeni bilinmeyen ve Arapça bir sözcük olan fal “gelecekte olacak işlere ait işaret” anlamı taşımaktadır. Milattan en az dört bin yıl öncesinde Mısır, Çin, Babil, Eski Yunan gibi eski kültürlerde falın önemli bir yere sahip olduğu, dini ve hekimliği tamamlar nitelikte olduğu, hatta özel veya genel meselelerin çözülmesinde başvurulan başlıca yardımcılardan sayıldığı görülmektedir. Falcılık, eski Mısır’da olduğu gibi bazen de sihirle bir arada devam ettirilmiştir.¹⁵

Bilinmezi ve gelecek yaşamı öğrenme isteği, bireylerin ortak özelliklerinden olmuştur. Bundan dolayı, bazı yöntemlerden bilinmeyi tahmin etme işi olarak görülen falcılık; yüzyıllar öncesinde hemen hemen her toplumda var olan bir uygulamadır. M.Ö. 4000 yılında Çin, Mısır, Babil, Kalde vb. ülkelerde nesnelere veya yıldızların devimlerinden, kuş sesinden, görülen rüyalardan anlam çıkarmayla gerçekleştirilen birçok fal çeşitleri olmuştur. Neredeyse bütün mitolojiler ünlü falcıların hikâyelerini içerir. Buna en güzel örnek; Yunan mitolojisinde Tanrı Apollon, evlenmeyi arzu ettiği Kassandra’ya falcılık yeteneği verir. Ancak genç kız onu tekrar kabul etmeyince Apollon bu yeteneği kendisine kimsenin itimat etmeyeceği bir falcı niteliğine dönüştürür. Bu yüzden, Kassandra gelecekte olacakları kesin bildiği halde kimse ona inanmamış.¹⁶

Tarihte şanlı geçmişi olan Türklerde de fal ile alakalı yöntemler kökleriyle çok eskilere uzanmaktadır. Bugün elde olan, en eski kaynaklardan Türkçenin 9. yüzyılda Köktürk harfleriyle kâğıda aktarılan Irk Bitig’in de bir fal üzerine yazılmış kitap olması, bu düşünceyi savunmaktadır.¹⁷ Daha sonra fal üzerine klasik Türk edebiyatında da değişik fal yöntemlerini konu alan ve genel ismiyle falname olarak adlandırılan birtakım eser kaleme alınmıştır.¹⁸

Geleceği öngörmeyi amaçlayan inanç ilkel, geleneksel ve modern toplum yapılarında toplumun tamamını veya en az bir kısmında bağlayıcı nitelikte olan inanın birer simgesi olmuştur. Fal veya kâhinlik bu tarz toplumlarda dönemine ait akli ve bilimi temsil ederek, öncelikle toplumun kültürel mimarisi olmakla beraber sosyal ve

¹⁵Ersoylu, Halil, “Fal- Fal-Name ve Bir Çiçek Falı: “Der Akşam-ı Ezhar.”, *Türkiyat Mecmuası*, Sayı: 20, 1996, s.1.

¹⁶Hançerlioğlu, Orhan. **Dünya İnançları Sözlüğü**. Cilt: 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s.152.

¹⁷Yeşilbağ, Semih, “Edebi Bir Tür Olarak Falname ve Mensur Bir Kur’an Falı Örneği.” *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö7), 2020, s.368.

¹⁸Gülhan, Abdülkerim, “Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği.” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 15, İstanbul, 2015, s.195.

ekonomik özelliğiyle direkt bağlantılı birçok faktörü belirtmeyi amaçlar. Dolayısıyla, birçok devletin kararı süresince de gelecekle ilgili öngörüler önemli rol oynamıştır. Örneğin, Hitit ve Eski Roma döneminde fal, sosyal yaşamın ve siyasal alanın vazgeçilmez öğesiydi. Devlet yapısından, tarladan ürünün ne zaman kaldırılacağı ya da bir ülke ile savaşa ya da barışa karar verme gibi birçok hadisede, geleceği önceden görebildiğine inanılan ve kâhin adı verilen kişilerden yardım istenmiştir.¹⁹

İslam'da Hz. Muhammed olumlu ve hayırlı işaretler için fal ifadesini kullanmıştır. O, “fal” kelimesinin rastgele duyulan iyi olan her söze karşılık olduğunu belirtmiş ve bunun kabul görmesini öğütlemiştir. Bundan dolayı, o zamanlarda fal, Allah'a umut ve itimat edilmesini öneren güzel bir tavsiye olarak nitelendirilmiştir. Böylece, “Fal” kelimesi, olumsuz işaretlerde kullanılmamanın dışında, olumlu işaretler olarak da kabul görmüş ve kullanılmış bir terimdir. Sonraki dönemlerde fal sözcüğünün anlamı daha da yayılmış, gelecekte olabilecek güzel olaylara işaret ifadesinden uzaklaşmış, bu işaretler bazı yapay usullerle kullanılmaya başlamıştır. Zaman ilerledikçe bu ifadenin geleceği iyi ya da kötü yönleriyle öğrenebilmek için bazı ilginç yöntemlere başvururken kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, fal; şans deneme, uğur, baht, niyet şeklinde de kullanılmıştır. Geçmişte hükümdarlar sefere gitmeden evvel mutlaka fal bakanlara başvururlardı. Gülhan'ın yazdığı gibi,

“Osmanlı'da halk, padişah, şehzade, devlet büyüğü, bilgin ve şair gibi her sosyal statüden insan falla ilgilenmiştir. Fâtiḥ Sultan Mehmet için falname yazılmış, Cem Sultan'ın Fâl-i Reyhân-ı Cem Sultan adında falnamesi vardır, kaynaklar 16. yüzyılın büyük şairi Zâtî'nin esas mesleğinin remilcilik (falcılık) olduğunu kaydeder.”²⁰

“Fal” kelimesinin sözlüklerde bulunan tanımları şöyledir:

TDK Türkçe Sözlük:

“Geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kâğıdı, kahve telvesi, el ayası vb.ne bakarak anlam çıkarma anlamlarına gelmektedir.”²¹

¹⁹Nar, Mehmet Şükrü, “Psiko-Antropolojik Bir Olgu Olarak Fal Üzerine Nitel Bir Araştırma.” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54/1, 2014, s.511.

²⁰Gülhan, Abdülkerim, “Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği”, s.195.

²¹**Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük (1)**, TDK, Ankara, 2005, Baskı: 10, s.667.

Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü:

“Gelecekte haber verme, kaybolanı bulma, vb. amaçla nesnelere bakıp anlam çıkarma.”²²

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat:

“Uğur; talih deneme; kahve fincanına, iskambile bakmak gibi bir takım garip usullerle insanın talihine ait şeyler söyleme.”²³

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü:

“Fal, bir düşüncenin, umuşun olup olmayacağını önceden öğrenmek için başvurulan yol. Aşağı yukarı bütün eskiçağ, ilkçağ uluslarında, tapınaklarda din görevlilerinin yönetimi altında uygulanan bir eylemdi.”²⁴

Örnekleriyle Türkçe Sözlük:

“Geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak için oyun kâğıdı, kahve telvesi, el yazısı gibi şeylere bakarak mana çıkarmak anlamına gelmektedir.”²⁵

Misalli Büyük Türkçe Sözlük:

“Çeşitli şeylere bakarak gelecekte olacaklar hakkında anlamlar çıkarma, gaipten haber verme anlamlarına gelmektedir.”²⁶

İnsanın geleceğe olan merakı; kitap, bakla, su, kuş, ateş, kahve, zar, ok, el, taş, iskambil, bulut, çay, tuz, kum, et, iç organlar, kaplumbağa kabuğu, yıldız, kâse, horoz, ağaç, yüz, kürek, gölge, kaşık, bilek fallarında olduğu gibi bu durumun fal ve kehanet çeşitlerini ortaya çıkarmasına özellikle sebep olur. Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere, merak duygusu insanın akla hayale sığmayacak birçok unsuru fal için kullanmasını sağlamıştır.²⁷

²²Korkmaz, Esat, **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**. Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 67.

²³Alemdar, Mert Can, **“Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi”**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s.32.

²⁴Eyuboğlu, İsmet Zeki, **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**. Sosyal Yayınları, İstanbul, 2004, s.256.

²⁵**Örnekleriyle Türkçe Sözlük**. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlığı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, cilt: 2, s.889.

²⁶Ayverdi, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**. Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2005, cilt: 1, s.931.

²⁷Boyraz, Şeref, **Fal Kitabı**, s.3.

1.2. Çeşitli Medeniyetlerde Fal ve Falcılığın Geçmişi

İnsanlık tarihinde bazı dinlerde din adamlarının falcılıkla da uğraştıkları da bilinir. Falın en eski kökeni olasılıkla Mezopotamya'ya uzanmaktadır. M. Ö. 4000'li yıllarda Mısır'da, Çin'de, Babil'de ve Kalde'de falcılığın olduğuna dair bazı kanıtlar ortaya koyulmuştur.²⁸

Akkadlar döneminde daha sonraları Asya ve Akdeniz bölgelerine de yayılan geleceği öğrenmeye yönelik birçok teknik geliştirilmiştir. Aydın'ın da bildirdiği üzere;

“Kullanılan tekniklerin çeşitliliği ve günümüze kadar ulaşan yazılı belgelerin çokluğu, bu tür işlerin bütün sosyal tabakalarda yaygın olduğunu göstermektedir. O dönemde en çok kullanılan fal tekniği iç organların incelenmesiydi. Mezopotamya'da Sümerlerden itibaren rastlanan bu teknik milâttan önce II. binyılda oldukça gelişme gösterdi.”²⁹

Fal, dinî açıdan eski Yunan toplumunda çok önemliydi. Rahiplerin yanında gelecekte haber vermenin dışında gelecekle ilgili öğüt verme ve tanrıların isteklerini öğrenme özellikleri olan “mantis” adında kâhinler bulunurdu. Onlar, Tanrıların isteklerini öğrenebilmek için kuşların uçuş tarzını inceleyerek yorum yaparlardı. Yunanlıların en büyük kâhin tanrısı, Apollon'du.³⁰

Eski Çinlilerde fal, çok eskilere uzanmaktaydı. Şang hanedanı zamanından beri bu ülkede devlet işlerinde karar almadan önce mutlaka fala başvurulmuş. Koyun, öküz kemikleri ve kaplumbağa kabuklarıyla fal açmışlardır. Aralarında en önemlisi, kürek kemiği falı olmuştur. Çin toplumuna ait olduğu bilinen ve beş klasik arasında yer alan kitaplardan *I-Ching* (Değişiklikler Kitabı), bilinen en eski fal kitabıdır. “Pa Kua” adı verilen ve kökü çok eskilere dayanan fal şekli, Çin felsefesinin ve kozmolojik kurguların temelidir.³¹

Çin ve Orta Doğu sisteminin karma yapısı olarak bilinen Hint astrolojisi, İslam'da “remil” adıyla bilinen bir fallardandır. Hindistan'da fal ve kehanet işlerini Atharva

²⁸Aydın, Mehmet, “Fal”, s.135.

²⁹Aydın, Mehmet, “Fal”, s.135.

³⁰Güneş Elif, “Su Falı, Kahve Falı ve Tarot Kafelerine Gidenlerin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi”, s.11.

³¹Güneş Elif, “Su Falı, Kahve Falı ve Tarot Kafelerine Gidenlerin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi”, s.11.

rahipleri üstlenirdi. Bununla beraber dinle alakaları bulunmayan falcılar da mevcuttu. Hintlilerde astronomi fazla gelişmiş olmasına rağmen Buda, mürşit olduktan sonra bilinen bütün falcılık ve kâhinlik işlerini yasaklamıştır.³²

Hititler, Babil'deki fal çeşitlerinden en çok astroloji ile ilgili olanları kullanmışlardır. Güneş ve Ay tarafından verilen işaretler özellikle kral ve ailesi için geçerli olmuştur. Hititler, hayvanların iç organlarından olan et falını geliştirmişlerdir. Bu fal türünde amaç; organlarda gözlenen belirtilere göre; Babil'deki şekliyle hangi hadiselerin çıkabileceğini önceden bilmekten ziyade kendi sorularına iyi ya da kötü yanıtlar bulabilmektir. Ayrıca, savaşlar sırasında da fala oldukça önem verilmiştir. Hitit ordusunun izleyeceği yol, kışı geçireceği şehir, saldırıya geçilecek yer ve vakit, elde edilecek zafer olasılığı, bunları öğrenmek için mutlaka fala başvurulurdu. Öte yandan, kötü olan bir şeyin sebebini, felaketin kim için olacağını da fal yoluyla öğrenmeye çalışmışlardır. Falın aşamalarına bakılacak olursa, önce soru sorup sonrasında uygulama yapılarak fal bakılmıştır. Sonucu istenmeyen şekilde çıktığında başka sorularla fal devam eder ve yapılacak olan yeni fal diğeriyle karşılaştırılmıştır. Kin (talih falı), musen (kuşların uçuş falı), musen hurri (kızıl keklük falı), kuş (et falı) Hititlerde kullanılan başlıca fallardandı.³³

Türk uygarlığına gelince, Kazak Türklerinde ve Kırgızlarda kullanılan ve uygulanan terimler yakınlık göstermektedir. Kürek kemiği, âşık kemiği, koyun gübresiyle fala bakma geleneği Kazak Türklerinde öne çıkan fal çeşitlerindedir. Falcılara *yağrınıcı* (kürek kemiğinden fal bakan kişi), *kumalakçı* (koyun-keçi gübresinden fal bakan kişi), *ırmıncı* (çeşitli nesne, olay veya durumlardan yola çıkarak gelecekteki haber veren kişi) adı verilmektedir. Kazak Türklerine ait destanlarda da fal uygulamaları ve fala dair inanışlar vardır. Örneğin, destan kahramanları herhangi bir adım atmadan önce fal baktırmayı uygun görmüşlerdir. Fal motifi Kazak Türklerinde *Alankay Batır*, *Avez Batır*, *Bozcigit*, *Er Begzat*, *Er Sayın*, *Padişahın Oğlu Abdilmalik* ve *Koblandı Batır* destanlarında bulunur.³⁴

³²Kadiroğulları, Umut, “*Falname-i Ca’fer Sadık. (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2016, s.3-4.

³³Alemdar, Mert Can, “*Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi*”, s.34.

³⁴Gümüş, Şule, “Türk Kültüründe Sihir/Büyü ve Fal: Türk Destanlarından Örneklerle”, s.11-12.

1.2.1. Eski Etrüskler ve Eski Yunanlılarda Fal Çeşitleri

Un Falı

Eski Yunanlılar zamanından kaldığı tahmin edilen ve daha fazla Akdeniz ülkelerinde yayılmış olan un falında, zemine un serpilince beliren şekillere bakılarak yorum yapılır. Ekmek yapılması için yoğrulan hamurun aldığı şekiller de un falının başka bir örneğidir.³⁵

Bağırsak Falı

Eski Yunanlarda ve eski Etrüsklerde kurban edilen koyunların bağırsaklarıyla açılan bir faldır.³⁶

Balık Falı

Eski Yunanistan'da genellikle kullanılan bir fal türüdür. Balık bağırsaklarından ya da hareketlerinden bakılır. Bu fal için deniz ve tatlı su balıkları kullanılır.³⁷

Bina Falı

Asur, Keldan, Yunanistan'da evlerin dış cephelerini inceleyerek bakılan bir fal çeşididir. Yunan felsefecisi Ksenokrates (MÖ 396-MÖ 314)'in bu konu üzerine bir kitabı da bilinir.³⁸

1.2.2. Mısır'da Fal Çeşitleri

Mısırdaki sihirle iç içe olan falcılık kendini geliştirmiş bir yapıya sahipti. Çok tanrılı dinlerin merkezi konumunda olan Mısır'da, falın doğada var olan her şeyden geleceğe dair tahmin yürütme durumu gelişmişti. Babillerin, Mısır Medeniyeti üzerindeki etkisinin büyük olması da buna bağlıdır. Kristal küre veya suya bakarak haber verme, sayısal uyumdan hareketle sorulan sorulara cevap arama, rüya yorumu gibi fal teknikleri bu dönemde kullanılmıştır.³⁹

1.2.3. Eski Roma'da Fal Çeşitleri

Hava Falı

³⁵Alemdar, Mert Can, "Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi", s.44.

³⁶Alemdar, Mert Can, "Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi", s.39.

³⁷Kadiroğulları, Umut, "Falname-i Ca'fer Sadık", s.12.

³⁸Alemdar, Mert Can, "Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi", s.39.

³⁹Alemdar, Mert Can, "Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi", s.34-35.

Eski İrānlılarda ve Romalılarda bulutlardan, rüzgârın yönünden ve atmosfer olaylarından yola çıkılarak gelecek hakkında tahmin yürütme yöntemi olmuştur. Bunun yanı sıra İrān’da kaynayan sudaki hareketlenmelere, kabarcıklara bakılarak yapılan bir uygulama da görülmektedir. Romalılar da yüksek bir yere yerleştirilen geniş bir leğende ki suda, rüzgârın etkisiyle ortaya çıkan kabarcıkları yorumlamışlardır.⁴⁰

Lamba Falı

Bu fal çeşidi, lamba veya mum ışıklarında meydana gelen değişimlerin, hareketlerin veya bunlardan oluşmuş gölgelerin, ışık oyunlarının incelenmesi sonucu oluşmuştur.⁴¹

Rüzgâr Falı

Roma ve Antik Yunan’da yere dökülen ya da henüz dallarda kalan yapraklar üzerinde rüzgârın hareketine göre bakılırdı. Bunun yanında, rüzgârda sallanan çanların çıkardığı seslerle göre de yorum yapılmış.⁴²

Defne Falı

Bu fal çeşidi Eski Roma’da ortaya çıkmıştır. Defne yaprakları ateşe atılır, tutuşan yapraklar ses çıkarırsa hayra, çıkarmazsa şerre yorumlanırmış. Bazen defne yapraklarıyla birlikte yumurta da yakılır ve ateş sonucunda çıkan şekiller yorumlanırmış.⁴³

Duman Falı

Eski uygarlıklardan kalan bir fal yöntemidir. Bu fal açılırken yasemin çiçeklerinin yaprak kısımları ateşe atılır ve çıkan dumanın aldığı şekle göre yorum yapılırdı.⁴⁴

1.2.4. Eski Kelt ve Saksonlarda Fal Çeşitleri

At Falı

Atların kişnemelerine göre bakılan bir fal çeşididir. Eski Kelt Saksonlarda da rastlanmıştır. Beyaz atın kişnemesi iyi bir şeye yorumlanırken siyah atın kişnemesi

⁴⁰ Alemdar, Mert Can, “Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi”, s.40

⁴¹ Alemdar, Mert Can, “Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi”, s.43

⁴² Kadiroğullar, Umut, “Falname-i Ca’fer Sadık”, s.13.

⁴³ Kadiroğullar, Umut, “Falname-i Ca’fer Sadık”, s.12.

⁴⁴ Kadiroğullar, Umut, “Falname-i Ca’fer Sadık”, s.12.

kötü bir şeye yorumlanırdı. Saksonlarda olan diğer bir falda atın rengi fark etmeksizin, ahırdan önce sağ ayağıyla çıkarsa her zaman güzel haberin geleceği yönde tahminde bulunulmuştur.⁴⁵

1.2.5. Keldanilerde, Eski İrânlılarda ve Germenlerde Fal Çeşitleri

Ok Falı

Fırlatılmış okun uçma şekli, yere düşüşü ya da başka yere gitmesi hayra ya da şerre yorumlanmıştır. Başka bir yöntemine bakılırsa, birkaç sıra okun üzerine sorulan sorulara göre iyi ya da kötü cevaplar yazılıp oklar karıştırılır. Çıkan oktaki yanıtın Tanrı tarafından geldiğine inanılmıştır.⁴⁶

Soğan Falı

Almanlarda yaygın olan bu fal çeşidi, soğanların soyularak tek tek bakılmasıyla yapılır. Evlilik yaşına gelen kızlar müstakbel eşlerinin isimlerini soğanlara yazarak Yılbaşı gecesi kilisenin önüne koyarlar. İlk filizi veren soğanların üzerinde yazılı olan kişinin, iyi bir eş olacağına inanılmıştır.⁴⁷

1.2.6. Eski Fransa’da Fal Çeşidi

Mum Falı

Su dolu bir kaba eritilen bir mum koyulup bakılan bir fal çeşididir. Mumun suda aldığı şekillere bakılarak yorum yapılmıştır. Bu fala 19. yüzyılda Fransa’nın farklı eyaletlerinde evlenecekleri kişinin ne işle uğraştıklarını öğrenmek isteyen gençler bakarlar.⁴⁸

1.2.7. Cahiliye Devrinde Araplarda Fal Çeşitleri

Cahiliye devrinde Araplar arasında geleceği öğrenmek için birçok fal çeşidine başvurulmuştur. *Hattü’r-reml*, *zocr*, *tayre*, *iyafet*, *irafet*, *ihtilaç*, *ketfe*, *tark* (*kehânet*), *firâset* ve *remil* gibi fal çeşitleri en çok bilinenleridir.⁴⁹

⁴⁵ Uygun, Azize, “El Falı”, s.35.

⁴⁶ Alemdar, Mert Can, “Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi”, s.43

⁴⁷ Uygun, Azize, “El Falı”, s.36.

⁴⁸ Kadiroğullar, Umut, “Falname-i Ca’fer Sadık”, s.13.

⁴⁹ Güneş, Elif, “Su Falı, Kahve Falı ve Tarot Kafelerine Gidenlerin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi”, s.11-12.

Hattü'r-Reml

Bu fal çeşidi, kumun üzerine çizgiler çizilerek bakılır.⁵⁰

Zecr, Tayre ve İyafet

Çeşitli kuşların titreyiş, uçuş ve haykırışlarından olayların nasıl gerçekleşeceğine dair bazı anlamlar çıkarılır.⁵¹

İrafet

Bu fal çeşidi uygulanırken su dolu bir leğene bakılarak aldığı şekil ve renklerden anlam çıkarılır.⁵²

İhtilaç

Bu tür fal, insan vücudunda meydana gelen titremelerden geleceğe yönelik yorumlar yapmaya dayalıdır.⁵³

Ketfe

Bu fal çeşidi koyun veya keçinin kürek kemiğinin rengine bakılarak açılır. Kürek kemiği etlerinden ayrıldıktan sonra ateşe tutulur. Daha sonra kürek kemiği üzerindeki çizgilerin şekillerine ya da ateşle temasından sonra oluşan çizgilerin aldığı şekillere göre yorumlar yapılır.⁵⁴

Tark (Kehânet)

Diğer adı taş falıdır. Ayrıca, "Tark" da denir. Çakıl taşları, nohut, bakla gibi nesnelere de açılan bir fal çeşididir. Yedi taşla açılan bu fal çeşidinde önce taşların her birine işaret koyulur. Daha sonra avuç içinde sallayarak değişik sözler söylenir ve avuç açılarak taşların şekline göre yapılan iş hayra ya da şerre yorumlanır.⁵⁵

Firâset

İnsanın fizik yapısından ve bazı renklerden onların kişiliğini belirleme falıdır.⁵⁶

Remil

⁵⁰Çelebi, İlyas, "İslam'da Fal", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, TDV İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1995, 12. Cilt, s.138.

⁵¹Kadiroğulları, Umut, "**Falname-i Ca'fer Sadık**", s.4.

⁵²Çelebi, İlyas, "İslam'da Fal", s.138.

⁵³Kadiroğulları, Umut, "**Falname-i Ca'fer Sadık**", s.4.

⁵⁴Kadiroğulları, Umut, "**Falname-i Ca'fer Sadık**", s.4.

⁵⁵Kadiroğulları, Umut, "**Falname-i Ca'fer Sadık**", s.4.

⁵⁶Çelebi, İlyas, , "İslam'da Fal", s.138.

Yapıtlarda fazlaca Hattü'r-reml de görülürken “darb” ve “tark” ifadeleri de benzer anlamlar taşır. Bu fal çeşidi, kum üzerine çizgiler çizilerek bakılır. Buradaki amaç, merak edilen şeyin öğrenilmesi ya da kaybolan bir şeyin bulunmasıdır. Sonraki dönemlerde kâğıt ve tahta kullanılmaya başlamış olsa da bu falın adı değişmemiştir.⁵⁷

Kur'an ve Kitap Falı

Durmaz ve Baştürk'ün yazdığı gibi;

“İslamiyet'in kabulüyle Türkler, yeni kural ve yasaklarla karşılaşmışlardır.”⁵⁸

İslam döneminde en yaygın fal türlerinden olan Kitap falı, daha çok Kur'an veya alakalı kitapların biri açılarak yedi sayfa öncesinden göze ilk çarpan ayeti ya da sayfayı okuyarak yerine getirilmiştir.⁵⁹

Kur'a Falı:

Mustafa İsmet Uzun'a göre;

“Kur'a fallarının yapısı çok karmaşık olduğundan her defasında atılacak kuralarda değişebilmektedir. Önce harf veya rakam, ardından bitkiler (özellikle çiçek ve meyveler), hayvanlar (özellikle kuşlar), insanlar (halifeler, sultanlar, beyler, erenler, kabileler, milletler vb.), yıldızlar (özellikle burçlar) için kura atılmakta, en son olarak da Peygamber isimlerinde karar kılınmakta, böylece son kura fal sahibi için neticeyi belirlemektedir.”⁶⁰

1.3. Eski Türk İnanışlarında Fal

Eski Türklerde de fal ana temalardan biriydi. Şamanizm'in de aynı kökten olmasının bir kanıtı, Türkistan şamanının adının “falbin” olmasıdır. Orta Asya Türklerinden olan Falbinler, şamanın işlevlerini üstlenmişlerdir. Ok ve yay, hayvan kemiği gibi

⁵⁷Çelebi, İlyas, “Remil”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, TDV İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, 34. Cilt, s.555.

⁵⁸Durmaz Gülay, Baştürk Şükrü, “Bir Kuran Falı Örneği: Fal-ı Türki-i Manzum ve Dil Özellikleri.” *Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi(OĞUZTAD)*, Ocak 2019, sayı: 1, s.3.

⁵⁹Çelebi, İlyas, “İslam'da Fal”, s.139.

⁶⁰Uzun, Mustafa İsmet, “Falname”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, TDV İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1995, 12. Cilt, s.143.

nesnelerin yardımıyla fala bakmışlardır. “Elmi yay” ifadesi Eski Çağatay edebiyatında “yağmur yağdırmak ve fal açmak” anlamında kullanılmıştır.⁶¹

İslamiyet öncesi Türklerde dinî törenlerde ve günlük yaşamda falın yeri ve önemi büyüktü. Orta Asya Türklerinde fal, “ırk” kavramıyla karşılanmıştır.⁶² “Irk” sözü Arapça olup “bitkinin kökü” anlamına gelmektedir. Dilde çok işlendiği için farklı anlamlar da kazanmıştır.⁶³ Göktürk alfabesi ile yazılan ve titizlikle korunan kitap *Irk Bitig*, Uygur Türklerine ait olup 9. yüzyıldan kalma Uygur edebiyatı içerisinde yer alan önemli bir fal kitabıdır.⁶⁴ Günümüzde İngiltere’nin Londra şehrindeki Britanya Müzesinde Şark Yazılı Abideleri bölümünde 8212 sayı ile korunmakta olan *Irk Bitig*’i Macar asıllı araştırmacı Aurel Stein 1907 yılında Çin’in Kansu eyaletindeki Dunhuang şehrinde Bin Buda mağarasında keşfetmiştir. 10. asırdan daha önce yazıldığı tahmin edilen bu el yazması 13.6x8 ölçülerinde olup, 57 sayfadan oluşmaktadır.⁶⁵ Destan döneminden sonraki süreçte tahminen 930 yılında Köktürk işaretleriyle kaleme alınmış olan *Irk Bitig* (Fal Kitabı), Mani muhitinde yazılmış önemli bir metin olup içinde dine ait unsurlar bulunmakla beraber dinî bir eser sayılmaz; bir fal kitabıdır. Her biri ayrı fal olacak şekilde 65 paragraftan oluşmuştur. İslamiyet öncesi *Irk Bitig* ve benzer daha çok dinî ve büyü kitaplarının Türklerle ait olması, Eski Türklerde fal ve falcılığın önemini göstermektedir. İslamiyet öncesi Türklerde dinî inanışların temelini oluşturan Şamanizm, yeni dinlerin kabulünden sonra da Türk kültür ve medeniyetinde etkisini devam ettirmiştir.⁶⁶

Oğuz Kağan Destanı’nda aktarılan bilge ve filozof olan kişinin adı “Irkıl Hoca”dır. Irkıl Hoca, Buryat, Yakut ve Sakalarda bir efsanevî kâhin olarak tanınmıştır. Şamanist Türklerde kamlardan başka “ırımçı” denilen kişilerin olduğu, bunların sara nöbetleri geçirdikleri esnada gaipten haber verdikleri de bilinmektedir. Tüm bunlarla birlikte ”Irkıl” adının “ırk” kelimesi ile ilgisi de düşünülürse Türk kültüründe

⁶¹ Alemdar, Mert Can, “Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi”, s. 36.

⁶² Aydın, Mehmet, “Fal”, s.136.

⁶³ Uluç, Gökbe, *Irk Bitig (Kadim Uygur Dilinde Yazılmış Fal Kitabı)*. Kutlu Yayınevi, Akademik Bilim Yayınları, İstanbul, 2022, 7. baskı, s.5.

⁶⁴ Güneş, Elif, “Su Falı, Kahve Falı ve Tarot Kafelerine Gidenlerin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi”, s.11-12.

⁶⁵ Gökbe, Uluç, *Irk Bitig (Kadim Uygur Dilinde Yazılmış Fal Kitabı)*, s.5.

⁶⁶ Güneş, Elif, “Su Falı, Kahve Falı ve Tarot Kafelerine Gidenlerin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi”, s.12.

kehanet ve falın çok eskiye, destanların olduğu dönemlere kadar uzandığını söylemek mümkündür.⁶⁷

Tefeül, kitap falı olarak İslam'da daha fazla fikrî ve ilmî yaşamın duraksadığı dönemlerde *Kur'an-ı Kerim*, *Mesnevi*, *Divan-ı Hafız*, *Muhammediye*, *Ensari'l-Aşikin* ve *Ahmediye* gibi kitaplarla açılan bir faldır. İran'da bazı *Kur'an-ı Kerimlerin* sonuna beş-on sayfa olan falnamelerin veya fal değerlendirmelerinin eklendiği bilinmektedir.⁶⁸

Fal kültürünün oluşmasında fal bakmak ve gelecekte haber almak için çeşitli nesnelere kullanılması etkili olmuştur.⁶⁹

Kürek Kemiği Falı

Bu fal çeşidi Asya'nın birçok bölgesinde bilinir.⁷⁰ Romalılar, Yunanlılar, Moğollar, Araplar, Orta Asya Türkleri ve bunların yanında Balkanlarda keçi ve koyun gibi hayvanların kürek kemiği ile fala bakılırdı. İslamiyet öncesinde de varlığını sürdüren bu fal, çağımızda Anadolu'da geçimini hayvancılıkla sürdüren yörelerde de uygulanır. Bu falın çobanlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Rum, Arnavut ve Yörük çobanlarının bu alanda uzman olduğu söylenir.⁷¹ Bu âdetin eski usta çobanlar arasında ortaya çıktığı bilinmektedir. Yörük, Arnavut ve Rum çobanlarının bu işte usta oldukları söylenir. Bir kimse ancak kendi koyunlarından birinin kürek kemiğine bakabilir. Fakat kendi koyunu yoksa kasaptan kürek kemiği üzerinde olacak şekilde et alınıp daha sonra bu et, kemikten dikkatle sıyrılır. Kurban bayramlarında kurban kesenler bunların kürek kemiklerini de bu iş için kullanabilirler. Ayrıca Rumlar, kızıl yumurta bayramlarında kestikleri kurbanların kürek kemiklerini de fala bakmadan atmazlarmış.⁷²

Âşık Kemiği Falı

Yukarıda da bildirildiği üzere, yıllarca hayvancılıkla uğraşan Türkler, günlük yaşamlarını da hayvancılıkla sürdürürken hayvanların kemikleri ile de geleceği öğrenmeye çalışmışlardır. Böylece fal, yaşayış ve kültürlere göre şekillenmiştir.

⁶⁷İnan, Abdulkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**. TTK Yayınları, Ankara, 2006, s.151.

⁶⁸Çelebi, İlyas, "İslam'da Fal" s.139.

⁶⁹Kadiroğulları, Umut, "**Falname-i Ca'fer Sadık**", s.5-6.

⁷⁰Kültürel, Zuhale, "Bir Kürek Kemiği Falı: Risale-i İlm-i Ketf." *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 6, İstanbul, 2011, s.134.

⁷¹Aydın, Mehmet, "Fal", s.136-137.

⁷²Kültürel, Zuhale, "Bir Kürek Kemiği Falı: Risale-i İlm-i Ketf", s.134.

Kürek kemiği falında olduğu gibi Âşık kemiği falı da yaygın olarak kullanılan bir fal çeşidi olmuştur. Koyun ya da keçi gibi hayvanların arka diz kapağında çıkarılan âşık kemiğinden bakılır. Âşık kemiğinin kısımlarının farklı isimleri vardır. Büyüğüne “saka”, küçüğüne ise “honek” denmiştir. Bu fal çeşidinin temelinde hem hayvancılıkla geçinen bir toplum hem Şamanizm kalıntıları vardır. Âşık kemiği falına bakılırken kemik atılır ve aldığı şekle göre yorum yapılır. Şamanizm’de ise kemik, ruhun bulunduğu yer olarak algılanmıştır. Hem âşık oyunun yaygınlığı hem de âşık kemiğinin önemli olması bu falın çok eski dönemlere ait olduğunu gösterir.⁷³

Bağırsaklar ve Zarlarla Açılan Fal

Şamanlar arasında bilinen bağırsaklar ya da zarlarla açılan fal çeşitleri de vardır. Örneğin zarlarla kehanet, Altay toplumlarında çok eski zamanlardan beri uygulanmıştır.⁷⁴

Ses veya Gırtlak Falı

Sıkılan gırtlaktan çıkan sese göre de yorum yapmaya çalışılmıştır. Göktürklerde kam, tahta yeni çıkan hakanın boğazını bir ipek mendille sıkar ve onun çıkardığı hırıltılı sesin durumuna bakarak hükümdarlığının ne kadar süreceğini bildirirdi.⁷⁵

Fincan Falı

Fincan falına bakılmasındaki amaç, Orta Asya Türklerinin Ülgen adına yapılan ayinlerde kurban edilecek atların hangilerinin Tanrı tarafından beğenildiğini anlamaktır. Kadiroğulları bu fal çeşidini şöyle anlatır;

“Tören yeri hazırlandıktan sonra ortaya birkaç ak boz at getirilir. İçlerinde kısrak varsa kam, fincanı sütüyle yıkar, efsun okuyarak atın sırtına koyar ve “İyi görüp kabul ediniz, fincan benden alışı düşürmek sizden, hayırlı bilgi veriniz.” der. Atın hareket etmesiyle fincan düşer; çukur tarafı gelirse “alışı düştü” denir ve Tanrı’nın

⁷³Azak, Yağmur, “Osmanlı Devleti’nde Fal ve Büyü”, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2020, s.24-25.

⁷⁴Güneş, Elif, “Su Falı, Kahve Falı ve Tarot Kafelerine Gidenlerin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi”, s.11-12.

⁷⁵Kadiroğulları, Umut, “Falname-i Ca’fer Sadık”, s.7.

hayvanı beğendiğine, aşağı gelirse beğenmediğine kanaat getirilir.”⁷⁶

Yay Falı

Altay şamanları sonucunda yağmur yağdırmak için fala yay ile bakmışlardır. ‘Yabıla kammadı’ deyimini ‘yay ile fala baktı, yağmur yağdırdı’ anlamları taşır.⁷⁷

Yada Taşı Falı

Eski Türk kamlarının en mühim niteliklerinden bir tanesi de “Yada-yede, cada-cede” isimleriyle bilinen yağmur taşı aracılığıyla kahin edip hava durumu üzerinde değişiklik yapabilme özelliği olmuştur. Taş aracılığıyla kamların yağmur, dolu, kar yağdırıp fırtına çıkarmaları ve rüzgâr estirmeleri de mümkün olmuştur.⁷⁸

Köpük Falı

Kırgız Türkleri, büyüklerinin ruhlarına türlü kurbanlar sunar ve bu kurban etlerini derin kaplarda pişirirler. Çıkan köpüklere bakarak da fal açarlarmış. Bunun sonucunda köpükler beyaz ise işlerin iyi, siyah ise işlerin kötü yönde gelişeceğine inanırlarmış.⁷⁹

Kaşık, Eldiven Falı

Yakutlarda açılan fallardan bir tanesidir. Önce kendilerine yeni bir konut inşa etme amacıyla uğur getirecek bir saha belirlemeye çalışırlar. Bu iş için şaman davet edilir ve burada bir merasim gerçekleşir. Yuva kuracak kişi doğu yönüne dönerek ve “Her şeyi bilen ağır fal kaşığımaya yalvarıyorum. Yer altının sahibi tanrıları iştiniz! Her şeyi bilen gören kaşık falını armağan ediniz!” diye dua ederek eldivenlerini çıkarıp yere bırakır. Eldivenler, avucun içi yukarı gelecek biçimde düşerse fal uğurlu sayılır. Hemen o yerde içerisine yoğurt, at kılı ve yağ katarak bir ateş yakılır. Şaman eline kaşık alarak ateşin sürekli tütmesi, hayvanların bereketli olması ve soyun devamı için el açar. En son kaşığı yukarı doğru atar. Falın neticesi iyi olursa evin sahibi kaşığı alarak yaka kısmına asar. Böylelikle yapılacak konutlarının şans getireceğine inanırlar.⁸⁰

⁷⁶ Kadiroğulları, Umut, “*Falname-i Ca’fer Sadık*”, s.6.

⁷⁷ Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*. TTK Yayınları, Ankara, 1971, s.323.

⁷⁸ Kadiroğulları, Umut, “*Falname-i Ca’fer Sadık*”, s.7.

⁷⁹ Kadiroğulları, Umut, “*Falname-i Ca’fer Sadık*”, s.6.

⁸⁰ Kadiroğulları, Umut, “*Falname-i Ca’fer Sadık*”, s.7.

Ateş Falı

Ateşe bakarak yorumda bulunulan fal çeşidi oldukça eskilere dayanır. Genelde ateşe bir eşya atılarak bu eşyanın çıkardığı sesler ve dumanlar yorumlanmıştır. Falın iyi bakılabilmesi, atılan eşyanın tamamen yanmasına bağlı olmuştur. Eğer bu şekilde yapılırsa fal iyi şekilde yorumlanır. Dumanların çıkmasına bakılarak yorum yapma, “Kapnomansi” olarak bilinir. Dumanın yönü ve rengi fal açan kişiye gelecekle ilgili işaret verir. Ateşin güçlkle tutuşması, alevlerin havaya doğru dik bir şekilde yükselmesi veya parçacıklı olması, çıtırtıların kuvvetli olması veya herhangi bir sebepten dolayı alevin geçmesi felaketin habercisi sayılmıştır. Eskiden Türk kağanlar belirli günlerde ateş yakar, ateşe kurbanlar sunar ve ateşten çıkan alevlerin rengine bakarak haber almaya çalışırlarmış. Alevlerin yeşil olması durumunda açlığın, al olması durumunda savaşın, rengin sarı olması salgının olacağına işaret ederken siyah renk alevlerin çıkması, kağanın vefat edeceğini gösterirmiş.⁸¹

Yıldız Falı

Bu fal esnasında insanların dünyaya geldikleri gün göz önünde bulundurularak havanın o gün içerisindeki görünüşünden, yıldızların pozisyonu ve bunların insanlara tesirinden geleceği yorumlamaya çalışmışlardır. Astrolojiye de benzer.⁸² Kadiroğulları bu hususta şöyle yazar;

“Gökyüzü, insanların dikkatini ilk çağlardan beri çekmiştir. Günümüzde astroloji denilen bu konuyla güneş, ay, yıldızlar gibi gök cisimlerin hareketlerinin insanın sağlığı, duyguları, meslek hayatı, karakteri üzerindeki etkileri araştırılmış, bunlardan yola çıkarak insanın kaderi öğrenilmeye çalışılmıştır. “Yıldızname” adıyla bilinen burç kitapları, gazetelerdeki yıldız falları, internetteki astroloji sayfaları bu falın günümüzdeki uzantılarıdır.”⁸³

⁸¹ Uygun, Azize, “El Falı”, s.23-24.

⁸² Alemdar, Mert Can, “Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi”, s.48.

⁸³ Kadiroğulları, Umut, “Falname-i Ca’fer Sadık”, s.6.

1.4. Osmanlı Döneminde Fal ve Falcılık

“İlmi’n-nücûm” ya da “İlm-i nücûm” olarak ifade edilen “yıldız ilmi” ile Osmanlı döneminde halk, padişah, şehzade ve bilginler ilgilenmiştir. Babil’de ilk olarak yıldızlara inanan Nebâtîler’in ortaya attığı yıldız ilmi, bütün yıldızlara farklı adlar konularak ortaya çıkmıştır. Yıldız ilmiyle uğraşan kişiye “müneccim” denmiştir. Genel olarak Osmanlı Devletinde bütün padişahların yanında devlet memuru olarak bilinen yıldızlara bakarak sonuca varıldığı düşünülen müneccimbaşı bulunurdu.⁸⁴

Osmanlı’da bu durum zamanla kaybolurken yıldızlara bakarak gelecekle alakalı çeşitli yorumların belirtildiği *Yıldıznâmeler* ve falın hangi yöntemle bakılacağına dair bilgi içeren, fal için kullanılacak metinler de bulunduran fal kitapları, *Falname*’ler yazılmıştır. Örnek falnameler arasında Fâtih Sultan Mehmet adına kaleme alınan *Falname* ile Cem Sultan’ın *Fâl-i Reyhân-ı Cem Sultan* gösterilebilir. Bunlarla beraber Osmanlı zamanında mensur ya da manzum birçok Kur’an falı metni yazılmıştır. Özellikle içlerinde manzum yapıtlar dikkate değer olup edebiyat araştırmacılarının çalışma alanı içerisinde yer almışlardır.⁸⁵

Fatih Sultan Mehmet adına yazılan bu falnameleri detaylandırarak olursak, birincisi Farsça yazılan *Cam-ı Suhan-gu*, ikicisi de Türkçe yazılan *Falname*’dir. Yukarıda da belirtildiği üzere, Cem Sultan’a ait *Fal-ı Reyhan’ı Cem Sultan* adlı bir falname olduğu da bilinmektedir. Bu eser, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde T.Y. 5474 numarada kaydı olan Cem Sultan’ın 61 yapraktan *Türkçe Divanı*’nın son 4 yaprağında yer alır. Çiçek falı olan bu şiir 48 beyitten oluşur. Fal açmayla alakalı bir kitap da Osmanlı döneminde kaleme alınmıştır. Şair Kefeli Hüseyin tarafından önce III. Murat’a daha sonra III. Mehmet’e sunulan *Razname* adlı eserde geçmişteki birçok önemli görülen kişiler ve onların başlarından geçen olaylar kaleme alınmıştır.⁸⁶

⁸⁴Çulluhan, Sedef, “Fal Ve Kahve Falıyla İlgili Uygulamalara Fenomenolojik Bir Yaklaşım”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019, s.10-11.

⁸⁵Çulluhan, Sedef, “Fal Ve Kahve Falıyla İlgili Uygulamalara Fenomenolojik Bir Yaklaşım”, s.10-11.

⁸⁶Gencil, Esra, “Ankara Milli Kütüphanede Yer Alan 5179 Arşiv Numaralı Falname”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2011, s.13.

1.5. Türk Dünyasında Fal

Kazak, Kırgız ve Özbek Türklerinde fal açma geleneğine bakıldığında *kumalak* adını taşıyan bu fala bakma aracı, Kafkaslarda ki Karaçay-Malkar Türklerinde *taş salu* ya da *taş salgan* isimleriyle bilinir. Kazak ve Kırgız Türklerinde *kumalak* kelimesi “koyun, keçi pisliği” anlamlarını taşımaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesinde fala bakarken “taş-sal” ifadesinin kullanılıyor olması taş yardımıyla fala bakıldığının kanıtı niteliğindedir. Kazak ve Kırgız Türklerinde *kumalak* falına 41 tane nohut, taş veya koyun pisliği ile bakarken, Kırgız Türkleri özellikle 41 tane koyun pisliği ile fal bakarlar.⁸⁷

Kumalak Falı

41 tane *kumalak* ya da taş rastgele üç gruba bölünür. İlk bölüme giren *kumalaklar* dörderli gruba ayrılır, artanlar sağ tarafa konular. Bu kısım “sağ omuz” ismini alır. İkinci bölüme dâhil olan taşlar ise şu şekliyle ayrılır; artanlar sağ omzun sol yanına eklenir, bu “baş” kısmıdır. Üçüncü bölümdeki taşlar da şu şekilde ayrılır ve başın sol kısmına eklenir. Bu kısım da “sol omuz” adını alır. Şu şekildedir:

Sol Omuz	Baş	Sağ Omuz
**	*	**
**		*

Taşların hepsi karıştırılır ve tekrardan üç gruba bölünür. Ortaya şöyle bir düzen çıkar:

Sol Omuz	Baş	Sağ Omuz
**	**	**
*		**

Kalan taşlarda karıştırılır ve ortaya şu sonuç çıkar:

Ayak	Kazan	Ayak
**	*	**
		**

⁸⁷ Tavkul, Ufuk, “Kıpçak Kökenli Türk Boylarında “Kürek kemiği” ve “Kumalak-Taş” Falı.”, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Cilt:2, Ankara, 2007, s.182-183.

Falcılar bu şekilde dokuz gruba ayrılan taşlar ile fala bakarak gelecek hakkında tahminde bulunurlar.⁸⁸

Kürek Kemiği Falı

Kazak Türkçesinde bu isim “cavrun” şeklinde iken, Kırgız Türkçesinde ”coorun” şeklini almıştır. Ayrıca Karaçay-Malkar Türkçesinde “cavrun” şekliyle bilinmektedir. Bu fal çeşidi sadece Türklerde değil, yeryüzündeki birçok millete ait fal bakma şeklidir.⁸⁹

Kazak Türklerinde bu fala baktırmak için hususi olarak keçinin kürek kemiği kullanılır. Öncelikle kemiği ateşe atarlar ve bir süre orada bekletirler. Sonrasında ateşten alınan kürek kemiği üzerinde beliren çizgilere göre falcı birçok yorumda bulunur. Kemiğin üzerinde kalan kesiksiz düz çizgi yolunun açık olduğuna, biçimsiz bir çizgi veya delik var ise yolunun kapalı olacağı yönünde tahmin yapılır. Ayrıca Kazak Türkleri kemiğin üzerinde beliren çizgi veya izlerden hırsızın kaçtığı yolu, atın gittiği yolu ya da kaybolan bir eşyanın bulunmasına yardımcı olabileceğine inanmışlardır.⁹⁰

Başkurtlar ile Kırım ve Nogay Tatarları içinde de bu fal oldukça yaygındır. Başkurtlar, yalan söyleyenler için “yavrun kalak” ifadesini kullanmışlardır. Altay veya Yakut Türkleri içinde de bu fal geniş bir yere sahiptir. Yakutlar bu fal için geyik kemiği kullanmayı tercih ederler.⁹¹

Bu fala Karaçay-Malkar Türkleri de çok inanırlar. Eski dönemlerde savaşa gitmeden önce özellikle kürek kemiği falına bakarlar. Yollarda kendilerini neyin beklediğini ya da yolun sonunda ölümün olup olmadığını bu fala bakarak tahmin etmeye çalışırlar. Avcılar da ava gitmeden önce avın bereketli geçip geçmeyeceğini öğrenmek için kürek kemiği falına başvururlar. Bu fal ile köyde bir ölümün olup olmayacağını da tahmin ederler. Sadece Türklere ait olmasa da Türk kültürü için geniş bir alana yayılan Kürek kemiği falı, Türk boylarının toplumsal yapı ve kültürlere göre değişiklik göstermiştir.⁹²

⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. İnan, Abdulkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**. s.157-158.

⁸⁹ İnan, Abdulkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s.152.

⁹⁰ Tavkul, Ufuk, “Kıpçak Kökenli Türk Boylarında “Kürek Kemiği” ve “Kumalak-Taş” Falı.”, s.186.

⁹¹ İnan, Abdulkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s.156.

⁹² Tavkul, Ufuk, “Kıpçak Kökenli Türk Boylarında “Kürek Kemiği” ve “Kumalak-Taş” Falı.”, s.188-190.

Moncukattılar (Boncuk Atmak)

Türkmenistan’da oynanan eğlenceli bir oyundur. *Mocukattılar*’ı bunun dışında fal veya kadere bakma aracı olarak da kullanmışlardır. Bu oyunda bazı kurallar vardır. Mart’ın 21. gününe denk gelen gecede kızlar ve gelinler bir evde toplanırlar. Bu oyun yalnızca kızlar ve gelinler arasında oynanır. Başka kimse dâhil edilmez. Bu oyunda kızlar ve gelinler sadece kendi aralarında kalması gereken şeyler konuştuklarından dolayı erkeklerin kesinlikle bu oyuna katılmaları yasaktır. Toplandıkları evin köy kenarında olması ve ev sahibinin de sabırlı ve alçak gönüllü olması şarttır. Herkes yanında getirdiği boncuğu su dolu kaba koyar. Karışmasın diye herkesin boncuğunun farklı renkte olması gerekir. Oyunun başladığını haber vermek için aralarından biri şu sözlerle giriş yapar:

*“Gelin kızlar yığılalım,
Bahtımızdan söz açalım
O geçen yiğit kim ki
İyiden, kötüden gülelim.”*

Bu bentlere göre boncuğu çıkan kızın kimle, nasıl biriyle evleneceğini ve nasıl bir geleceğin kendisini beklediğini öğrenmeye çalışırlar.⁹³

1.6. Günümüz Türkiye’de Fal

Daha önce de belirtildiği gibi, batıl inanç veya folklor zenginliği olarak kabul edilen ve çeşitli kültürlerde birçok değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelen fal, insanoğlunun geleceği öğrenme merakı sonucunda ortaya çıkmıştır. Bazı alet ya da yöntemlerle yorum yapma işi olan fal açma esnasında türlü araç ve tekniklerin kullanıldığı farklı fal çeşitleri de görülmüştür.⁹⁴

Sürekli değişen ve gelişim gösteren teknoloji falları da etkilemiş ve bugün de insanların falcılara ihtiyaç duymadan internetten kendi fallarına bakabilmelerine öncülük etmiştir. Bunun sonucunda internette sık sık rastlanılan burçların günlük tahminleri hakkında insanların öyle bir merakı oluşmuş ki, istendiği her zaman bu yorumlar telefonlara mesaj yoluyla gönderilmektedir. Hatta el falı da artık

⁹³Geldiyev, Gurbandurdi, “Türkmenistan’da Nevruz”, **Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi**. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 410-411.

⁹⁴Eğri, Sadettin, “Meyvelerin Dilinden Niyet ve İşaretler-I.”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007/2, Sayı: 13, s.302.

bilgisayardan bakılabilmektedir. Bu eylem için meraklı kişinin elini bu amaç için özel kullanılan bir makinenin üzerine koyması yeterlidir.⁹⁵

Fal kavramı, günümüzde alışılmış ve vazgeçilmez konumundan biraz uzak kalmış durumdadır. Günümüz insanının modern ilim ışığında gizli kalan birçok şeyi ortaya çıkarmak istemesi, fala olan yaklaşım ve tutumlarında da değişimlere neden olmuştur. Sümbüllü'nün de yazdığı gibi;

“Bu değişim, bilinmezlerin adım adım bilinir hale geldiği aydınlanma sürecinin doğal sonucu olsa gerektir.”⁹⁶

Bunlardan yola çıkılarak, eski ve şimdiki dönem arasında farklılıklar görüldüğünden eskiye nazaran etkisinin biraz daha azaldığını söylemek mümkündür. . *Kahve falı, taş falı, çay falı, papatya falı, bakla falı, su falı, ateş falı, tarot falı, iskambil falı, tarot falı, mobil ve bilgisayar uygulamalarında olan fallar günümüzde yerini koruyanlar arasında gösterilebilir.*⁹⁷

En çok tercih edilmesinin yanında erişiminin ve bakılmasının kolay olduğu düşünülenlerden biri, *kahve falı*'dır. Onun dışında *tarot falı* da genel olarak insanlar tarafından ilgi görür ve kafelerde falcının baktığı kişinin *kahve falını* desteklemesi adına tarotlara da başvurması görülmektedir. *Kahve falı*'nın diğer fal çeşitlerine nazaran daha çok rağbet görmesi, baktıran bireyin fala daha kolay ulaşması ve diğer fal çeşitlerinin yanı sıra daha fazla güvenilmesinden kaynaklanmaktadır. İnsanların başka fal çeşitlerini tercih etmesi halinde falcılara başvurmaları kendilerinde korkuya neden olurken *kahve falı*, olumlu haberler duyma ve mutluluk hissetme amaçlı genellikle sohbet esnasında gerçekleşen bir eylemdir. Ayrıca, “Fala inanma, falsız da kalma” ifadesi, fal baktıracak olan kişinin üzerindeki günah işleme psikolojisi ve hissettiği baskıyı da biraz da olsa gidermektedir.⁹⁸

Günümüzde bakılan bazı fal çeşitleri şöyle sıralanabilir:

Kulak Asmak/Kapı Pusmak/Kapı Dinlemek

⁹⁵Güneş, Elif, “**Su Falı, Kahve Falı Ve Tarot Kaferine Gidenlerin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi**”, s.22.

⁹⁶Sümbüllü, Yusuf Ziya, “Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet.” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 43, Erzurum 2010, s.58.

⁹⁷Özdemir, Büşra, “Dijitalleşme ile Şekillenen Fal Bakma Geleneği: Youtube Kanalları Örneği.” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 35, 2021, s.943.

⁹⁸Özdemir, Büşra, “Dijitalleşme ile Şekillenen Fal Bakma Geleneği: Youtube Kanalları Örneği”, s.943.

Bu fal çeşidi daha çok Doğu Anadolu bölgesinde uygulanmaktadır. Akraba ve komşular içlerinde niyetlerini tutarak istedikleri evin kapısını dinlerler. Duydukları ilk şey niyet için çok önemlidir. Çünkü duyulan kelime niyetin olumlu ya da olumsuz olacağının göstergesidir. Örneğin; “Lambayı söndür” olumsuz bir niyete işaretken, “Bugün hava güzeldi” cümlesi de kapıyı dinleyeninin niyetinin olumlu sonuçlanacağını gösterir.⁹⁹

Kahve Falı

Kahve içildikten sonra fındanda kalan telvenin dönüştüğü şekillerden yorumlar yapılmaktadır. “Neyse hâlim, çıksın falım” vb. biçimsel deyişler de kullanılır. Misafir gidilen evde, genelde genç kesim arasında en sık kullanılan eğlenceli bir fal çeşididir.¹⁰⁰ Günümüzde değişik isimler kullanarak bu işi devam ettiren kişilerin olduğu da bilinmektedir.

Çay Falı

Batıdan gelmiştir. Bu falda çay süzülmeden beyaz porselen bardakta içilir. Kahve falında olduğu gibi ters çevrilip soğuması beklenir ve içerisindeki tanelere göre geleceği yorumlamaya çalışırlar.¹⁰¹

Bakla Falı

Kötü ruhların ve cinlerin hışmına uğradığı tahmin edilen evlerde, kötü ruhların çıkması için evin içerisine fazla miktarda bakla tanesinin atılmasıyla yapılır. Bunun sonucunda beliren şekillere göre yorumlar yapılır. “*Fatma anamızın falı*” adıyla da bilinen bu falın gerçeği yansıtacağına inanılır. Baklanın yerine nohut ya da fasulye de kullanılabilir.¹⁰²

Buğday Falı

Avrupa’da birtakım kırsalda buğday falı halen yaygındır. Önce on iki adet buğday sıcak bir fırına koyulur. Daha sonra her buğdaya, bir aya öncülük etmesi amacıyla

⁹⁹Sakaoğlu, Saim-Alptekin, Ali Berat, “Türkiye’de Nevruz”, **Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi**. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.389.

¹⁰⁰Çulluhan, Sedef, “**Fal ve Kahve Falıyla İlgili Uygulamalara Fenomenolojik Bir Yaklaşım**”, s.20-21.

¹⁰¹Kadiroğulları, Umut, “**Falname-i Ca’fer Sadık**”, s.15.

¹⁰²Çulluhan, Sedef, “**Fal ve Kahve Falıyla İlgili Uygulamalara Fenomenolojik Bir Yaklaşım**”, s.20-21.

isim verilir. Buğdayların hangisi yanarsa öncülük ettiği aylarda buğday fiyatının artacağı yönünde yorumlar yapılır.¹⁰³

Tuz Falı

Eskiden ateşe atılan tuz tanelerinin çıkardığı seslerle yapılan fal türüdür.¹⁰⁴

Su Falı

Suya bakılarak geleceği görme işidir. Bakanla yorum yapan, çoğu zaman farklı kişilerdir. Bakma işinin daha çok çocuklara yaptırılmasının sebebi ise onların saf ve iyi niyetli olmalarından kaynaklanır.¹⁰⁵

Tespîh Falı

Bu fal esnasında niyet edilerek tespihin başındaki püskülden tutularak tespih sırasının dönme şekli ve çekilmesine bakılır, geriye kalan tanelere göre çeşitli yorumlar yapılır.¹⁰⁶

Ağaç Falı

Eski fal çeşitlerindedir. Ağaçların şekilleri, dalları, yaprakları ve kökleri yorumlanarak bakılır.¹⁰⁷

Yaprak Falı

Yaprak falı açılırken herhangi bir yaprak üzerine baktıranın ismi ve cevabını almak istediği soru yazılarak sonrasında açık bir tarafa bırakılır. Yaprak rüzgârdan dolayı yerinden oynamamışsa soruların cevabının iyi olacağı düşünülür.¹⁰⁸

Papatya Falı

Papatya yapraklarının belli bir niyet doğrultusunda koparılmasından oluşur. En son koparılan yaprak niyetin ne yönde gerçekleşeceğini belirler. Bazı diğer çiçeklerle yapılması da mümkündür.¹⁰⁹

Taş Falı

¹⁰³ Alemdar, Mertcan, “**Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi**”, s.40.

¹⁰⁴ Kadiroğulları, Umut, “**Falname-i Ca’fer Sadık**”, s.14.

¹⁰⁵ Gülhan, Abdülkerim, “Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği”, s.203.

¹⁰⁶ Alemdar, Mertcan, “**Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi**”, s.47-48

¹⁰⁷ Alemdar, Mertcan, “**Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi**”, s.38.

¹⁰⁸ Kadiroğulları, Umut, “**Falname-i Ca’fer Sadık**”, s.14.

¹⁰⁹ Kadiroğulları, Umut, “**Falname-i Ca’fer Sadık**”, s.16.

Kutsal sayılan bazı yerlere taş yapıştırılarak gerçekleştirilir. Taşın yapışması durumunda niyetin olacağı, yapışmaması halinde ise olmayacağı anlam çıkarılır. Ayrıca bu fal Ağrı ve civarında uygulanmaktadır. Çocuklar *Nevruz* akşamı ellerine değnek ya da çubuk alarak; “Kaza, bela dışarı, devlet içeri” diyerek bacayı ve çevresini çizerek akşamdan ev ahalisinin sayısı kadar bacanın etrafına taş dizerler. Ertesi gün uyandıklarında taşı kaldırırklar, eğer taşın altından böcek çıkarsa o evde yaşayanların kismetlerinin iyi olacağı düşünülür.¹¹⁰

Çakıl Falı

Bir kaba su doldurulur ve içerisine çakıl taşları atılır. Taşlardan çıkan seslere göre tahminlerde bulunulur.¹¹¹

Bulut Falı

Eski fallardan biridir. Bulutların almış olduğu şekillere, arkasında ışığın olup olmadığına birçok anlam yüklenir.¹¹²

El Falı

Eski Hint kaynaklarında yer alan, el falının geçmişinin çok köklü olduğunu göstermektedir. Avucun içerisindeki çizgi ve parmak şekillerinden kişinin yaşamı, karakteri, kişiliği tespit edilir. El falı yalnızca avucun içerisinde bulunan şekillerden bakılıyor gibi görünse de elin üzeri, tırnaklar ve üzerindeki tepeciklere varana kadar incelenir.¹¹³

Ayna Falı

Kısmet bekleyen kızlar aynaya bakar ve beliren şekle göre tahmin yürütülür. Erkek yüzlü bir gölgenin geçtiği görülürse kısmetinin açılacağına, tabut ya da ölü görülürse evlenmeyeceğine yorumlanır.¹¹⁴

Yazı Falı

Bireyin el yazısıyla karakteri ve ruh hali okunmaya çalışılır. Grafoloji adı verilen bu metot, emniyet birimlerinde de kullanılır.¹¹⁵

¹¹⁰ Sakaoğlu, Saim-Alptekin, Ali Berat, “Türkiye’de Nevruz”, s.392-393.

¹¹¹ Kadiroğulları, Umut, “**Falname-i Ca’fer Sadık**”, s.12.

¹¹² Gülhan, Abdülkerim, “Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği”, s.203.

¹¹³ Çulluhan, Sedef, “**Fal ve Kahve Falıyla İlgili Uygulamalara Fenomenolojik Bir Yaklaşım**”, s.20-21.

¹¹⁴ Kadiroğulları, Umut, “**Falname-i Ca’fer Sadık**”, s.15.

Harf Falı

Harf falında yere büyük bir çember çizilerek kenarlarına imgeler yerleştirilir. Çemberin merkezinde ise fal açan bir kişi bulunarak içerisinde dönmesi istenir. Falcı kadının denge problemi yaşayıp düştüğü noktalardaki imgeler birleştirilerek ortaya kelimeler çıkar. Çıkan bu kelimelere göre yorumlar yapılır.¹¹⁶

Manili Fallar

Çok eğlenceli olan bu fal, daha çok genç kızlar ve erkekler tarafından bakılır. Maniler kapalı bir yere koyularak rastgele çekilir ve okunur. Çıkan maninin anlamına göre tahminler yapılır.¹¹⁷

İskambil veya Tarot Falı

52 desteden oluşan oyun kartlarının farklı yöntemlerle açılmasıyla bakılır. Her kâğıdın başka bir anlam ifade ettiğine inanılır. Bu fal günümüze Batıdan ulaşmıştır.¹¹⁸ Fakat bazı inanışlara göre kimi kaynaklarda eski Mısırlılardan, kimi kaynaklara göre ise öncesinin Atlantis zamanından başladığı ve farklı kültürlerle taşındığına inanılır.¹¹⁹ Tarot falının herhangi bir tarihe ya da millete ait olduğunun kesin bir kanıtı olmasa da, bu faldaki kartların değişik vakitlerde ve değişik kişilerle kullanım yöntemidir.¹²⁰

Numara Falı

Bu fal çeşidi bilet numaralarının toplanmasıyla bakılır. Sayılar toplanarak çıkan dokuz rakamları atılır, artan sayı “Adyömersi” sözcüğün hangi sesine denk gelirse, o sesin anlamlarına göre sonuç çıkarılır. Zaten seslere anlam öncesinden yüklenmiştir.¹²¹

Vasf-ı Hâl

¹¹⁵ Gülhan, Abdülkerim, “Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği”, s.203.

¹¹⁶ Kadiroğulları, Umut, “Falname-i Ca’fer Sadık”, s.12.

¹¹⁷ Gülhan, Abdülkerim, “Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği”, s.204.

¹¹⁸ Çulluhan, Sedef, “**Fal Ve Kahve Falıyla İlgili Uygulamalara Fenomenolojik Bir Yaklaşım**”, s.20-21.

¹¹⁹ S. Thompson-A. Muller-R.E. Echols. **A’dan Z’ye Pratik Tarot**. Gün Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 11.

¹²⁰ Çınar, Birol, “**Tarot’un Uygulamalı Halkbilimi Açısından Sözlü Kaynaklar Üzerindeki Etkisi**”, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2022, s.27.

¹²¹ Gülhan, Abdülkerim, “Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği”, s.203.

Bazı yörelerde “Vasf-ı Hâl” adıyla bilinirken, Doğu Anadolu bölgesinde pamuk-iğne oyunu olarak da bilinir. Bu oyunda kızlar hep beraber eğlenirler. Bayram kalabalığından sonra kızlar hiç konuşmadan çeşmeye giderler. Bazı yörelerde abdest alan kızlar, buz tutmuş su kenarına toplanırlar. Kızlar buzı kırar ve yedi kez ihlâs suresini okuyup bir kaba su doldurarak sonrasında hiç konuşmadan toplanacak oldukları eve dönerler. Kızlar suyu bir leğene boşaltırlar, iki iğnenin ucuna pamuk ve iplik sararak suya bırakırlar. Suya bırakılan iğnelerin birbirine değip değmemesine göre gelecekleri hakkında tahminler yapılır.¹²²

Tuzlu Gillik (Tuzlu Ekmek)

Tuzlu hamurdan yapılan bu ekmek *Nevruz* Bayramından hemen önceki çarşamba gününde yenir. Ekmeği yiyip su içmeden uyuyan genç kız rüyasında kendisine kim su verirse o kişiyle evleneceği tahmin edilir. Ekmekten artanı dışarıya bırakırlar ve bunu kuş alıp hangi eve götürürse, o evde yaşayan gencin evleneceğine inanılır.¹²³

¹²² Sakaoğlu, Saim-Alptekin, Ali Berat, “Türkiye’de Nevruz”, s.393.

¹²³ Sakaoğlu, Saim-Alptekin, Ali Berat, “Türkiye’de Nevruz”, s.393.

2.BÖLÜM

TATAR TÜRKLERİNDE FAL AÇMA GELENEĞİ

2.1. Tatar Türkçesinde Fal Kelimesi

Tatar Türklerinde fal kelimesi, “fal” ve “kürezeçêlêk” olarak iki şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan “fal” kelimesi Arapçadan alınmıştır.

Tatar Télénéñ Añlatmalı Süzlégé:

*“Kürezêlêk: 1.Hurafeli yorumlara göre çeşitli büyücü yöntemlerle geleceği görme, belirleme işi. Bu yöntemle bir şeyleri bilmeye çalışmak. 2. Tahmin etmek, önceden görmek.”;*¹²⁴

“Fal: Tahmin etmek, yorumlamak;

*Fal Açı: Falnameye bakarak gelecek ya da geçmişle ilgili yorumda bulunmak, tahmin yürütmek.”*¹²⁵

Tatarca-Türkçe Sözlük:

*“Kürezêlêk: bakıcılık, falcılık. Kürezeçê: falcı. Kürezeçêlêk: falcılık.”*¹²⁶

Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü:

*“Küreze: falcı. Kürezêlêk it-(kıl-): falcılık yapmak.”*¹²⁷

Bu sözlükte Fal sözü Türkçeye çevrilmemiştir.

2.2. Tatar Türklerinde Fal Açma

Kazan Tatarları, coğrafi olarak Slav halklarından olan Ruslar ve Fin-Ugor kökenli Mari, Udmurt ve Mordva halklarıyla da yüzyıllarca beraber yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu sebeple Kazan Tatarlarına ait olan gelenek-görenekler ve âdetler, millî değeri tamamıyla taşımanın yanında bahsedilen diğer bütün bu halkların

¹²⁴ **Tatar Télénéñ Añlatmalı Süzlégé.** Öç Tomda. II K-C, 1979, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, s.309.

¹²⁵ **Tatar Télénéñ Añlatmalı Süzlégé.** Öç Tomda. III T-h, 1981, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, s.335.

¹²⁶ **Tatarca-Türkçe Sözlük.** İnsan Yayınevi, Kazan-Moskova, 1997, s.203.

¹²⁷ Öner, Mustafa, **Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2015, s.243

gelenek ve görenekleriyle de birçok ortak noktaya sahiptir.¹²⁸ İnsanoğlunun varoluşundan bu yana en önemli ihtiyaçlardan olan var oluşunu emin bir şekilde yürütebilmesi olmuştur. Bu yüzden insanlar hayat boyunca hakikatli kararlar vererek gelecekle ilgili düşünce sahibi olup geleceğin belirsizliklerini giderebilmek adına bilinmezleri bilinebilir kılmak amacıyla bazı uygulamalara yönelmişlerdir.¹²⁹

Mitolojinin ilginç bir türü olan fallar, daha çok gelecekte haber alma niyetiyle kullanılmıştır. Olabilecek olaylar hakkında bilgi sahibi olma olanağı sunduğu için günümüze kadar ulaşmıştır. Fallar çiftçiler için hayati önem taşıırken gençlerin müstakbel eşlerini öğrenme niyetiyle de açılmaktaydı. Çiftçiler sorularına cevap alabilmek için belirli gün ve mevsimlerde fala başvururlarmış.¹³⁰ Gençler tarafından müstakbel eşleri ve evlilikle alakalı haber alma niyetiyle fallar, daha çok maniler eşliğinde bakılmıştır.

Kazan Tatarlarında fal bakma geleneğinin en önemli özelliklerinden biri, belirlenen günlerde ve belirlenen bir ortamda bakılması olmuştur. Haftanın belirli günlerinde olmamakla beraber ayın 15. günü bakılırdı. Fallar gece yarısı ya da akşam genellikle dolunayda, sessizlik içinde ve mum ışığında yapılırdı. Doğal olarak, fallar hem çoğu Tatar Türkünün mensup olduğu İslam hem Kreşin Tatarlarının dâhil olduğu Hristiyan dininde onaylanmazdı. Bu sebeple halk arasında fallara gizemli yaratıkların ve kara güçlerin etkili olduğu zaman, yani gece yarısı saat 12 gibi bakılırdı. Fala bakma esnasında yerine getirilmesi gereken kurallar da vardı. Bu kurallara herkesin uyması gerekirdi. Tatar Türklerinde gürültü yapmamak ve tamamen sessiz olmak, fala bakarken uyulması gereken en basit kurallardandı. Fala bakmanın geçmiş zamanlardaki püf noktalarından birisi de ailede saklı tutulması ve nesilden nesle aktarılmasıydı. Bu sebeple kızların yardımına yaşlı ve tecrübeli teyzeler, nineler koşardı. Zariyova Çetin bu hususta şöyle yazar:

“Kazan Tatarlarında en önemlisi de fal bakmaya önderlik edenlerin genelde bayanlar olmasıdır. Bunun sebebi, fal bakma geleneğinin kökleriyle en eski dönemlere, anaerki döneme uzanmasıdır. Tabii, kızların gelecekle ilgili daha çok kaygı ve

¹²⁸ Zariyova Çetin, Çulpan, “Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal Çeşitleri”, s. 590.

¹²⁹ Tekin, Fatma, “Kazan-Tatar Türklerinde Fal Kültürü.” *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı:58, 2023, s. 160.

¹³⁰ Zariyova Çetin, Çulpan, “Tatar Folklorunda Fal Açma Geleneği.”, *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri*, Cilt:1, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 2014, s. 214.

endişe duymaları da fal bakma işinin genelde kızlar tarafından yapılmasının önde gelen sebeplerindendir. Zaten fala bakarken kullanılan nesnelere çoğu kadınlara ait olup, yaptıkları iş sırasında kullandıkları nesnelere (iğ, iğne, ip, çuha vb.) ya da süs eşyalarıdır (ayna, tarak, yüzük, küpe, şal vb.). Fala daha çok nesnelere, bazen de hayvanların aracılığıyla bakılırdı.”¹³¹

2.3. Tatar Türklerinde Fal Çeşitleri

Tatar Türklerinde birçok fal çeşidi vardır. Onlar çeşitli bayramlar esnasında açıldığı gibi, özel günlerde ya da istenildiği herhangi bir günde açılabilir. Gün dilimi olarak daha çok gün batımında, gece yarısı ya da şafak sökmeden açıldığı bildirilir.¹³² Bütün bu fal çeşitlerini birkaç başlık altında inceleme uygun görülmüştür.

2.3.1. Nesnelere Açılan Fallar

2.3.1.1. Beştaş Falı (Beştaş Falı)

Bu fal çeşidinde beş adet taş yere atılır ve taşların dağılma şekillerine göre yorumlar yapılır. Taşların nasıl, ne şekilde düştüğü, sırası ve şekli çok önemlidir. Çünkü yorumlar bu kurala göre yapılır. Bu falla ilgili yapılan yorum şu şekildedir:

“Taşların daire olarak saçılması hayatın iyi olmasına ve niyetlerin gerçekleşmesine, taşların bir sıraya dizilmesi gelecekteki başarıya, taş dizininin bir ucunun çentiklenmesi gelecekte bekleyen uğursuzluğa, taşların üçgen olarak toplanması mutlu aşka, bir taşın üçgenden farklı bir tarafa düşmesi mutsuz aşka, taşların bir köşe yaparak düşmesi kavgaya, dört taşın dörtkenara düşmesi ve bir tanesinin onların ortasına düşmesi bolluğa zenginliğe, tutumlu bir yaşama, dört taşın dörtkenara düşmesi ve bir tanesinin onların dışında kalması zenginliğe ve güvenilir hayata, eli açık bir insana ve çok paraya işaret eder, taşların yuvarlak eğri olarak düşmesi yaşamın parçalanmasına, üç taşın yana ikincisinin de dizi olarak

¹³¹ Zaripova Çetin, Çulpan, “Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal Çeşitleri”, s. 590-592.

¹³² Tatar Mifları, I. Kitap, s.261.

diğerlerinin yanına düşmesi âşık olmaya, dost ya da bir yakınını gelmesine yorumlanır.”¹³³

2.3.1.2. Sedep Falı (Düğme Falı)

Bu fal için birkaç beyaz ve siyah renkteki düğmeler alınır. Tek elin avcunda bütün düğmeler toplanır, diğer el fal baktıran kişinin kafasına konulur. Falcı, “Üzüntüleri dökülsün, bahtı yuvarlanıp gitsin” diyerek avuçtaki düğmeleri etrafa saçar ve saçılan düğmelerin düşme şekillerine ve renklerine göre yorumlarda bulunur. Bu sebeple; düğmelerin dağınık düşmesi kişinin kafasının, düşüncelerinin dağınık, gönlünün de karmakarışık olduğuna yorumlanırken; düğmelerin bir yerde toplanması ise düşüncelerin doğru yolda olması, amacın güçlü, niyetin ve hayallerin halis olduğu anlamına gelir. Beyaz düğme dışarı doğru yuvarlanırsa müstakbel damadın yabancı bir yerden geleceğine; siyah düğmenin dışarı doğru yuvarlanıp gitmesi yabancı bir yere gidileceğine ve mutlu olunmayacağına; siyah düğmenin yüzüstü düşmesi bahtsızlığa, siyah ile beyaz düğmenin üst üste düşmesi mutsuzluğun da mutluluğun da aynı yerden gelmesine yorumlanır. Ancak kara düğme en üstte olursa mutsuzluk mutluluğa nazaran baskın olacak, ak düğme üstte olursa da tam tersi gerçekleşecektir. Siyah düğme yüzü açık bir şekilde düşerse kişi sonsuzluğa dek bahtsız olur, beyaz düğme ile siyah düğme yan yana düşerse ömür boyu mutsuzluk ile mutluluk yan yana olur diye yorumlanır. Siyah düğme bir tarafa, beyaz düğme diğer tarafa yuvarlanıp giderse mutsuzluk bir taraftan, mutluluk diğer taraftan gelir. Düğmeler üçgen şeklinde saçılıp ortada beyaz düğme kalırsa fala baktıranın mutlu bir aşk yaşayacağına inanılır. Ortada siyah düğme kalırsa da falı bakılanın aşk hayatı bahtsız olurmuş. Düğmeler bir dizi şeklinde sıralanırsa, dizi ucunda hangi düğmenin olduğuna bakarak bahtlı ya da bahtsız olacağına dair yorumlar da yapılır. Düğmelerin dörtkenara dörtgen şeklinde yatması şansa ve sağlığa, düğmelerin daire şeklinde olması bahtın yuvarlanmasına yorumlanır. Düğme ile fal açmanın bir başka şekli ise şöyledir:

“Fal açan kişi farklı renk düğmeleri kişi sayısına göre belirler sonra da bir eline düğmeleri (her insanın kendi düğmesi belirlenir), diğer eline de bıçağı alır. Bu nesnelere gizli güçlerinin

¹³³**Tatar Mifları.** G. Gıylmanov Hikeyalevünde, Béréncé Kitap, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1996, I. Kitap s.254.

olduğuna inanılır. Düğmeler yerin yağını, yani kanını (petrolü); bıçak ise onun bedenini, kemiğini sembolize etmektedir. Böylece uzay ile bir bağlantıya geçip insanın kaderini belirlemek mümkün olduğuna inanmışlardır. Falcı avucunu aşağıya baktırıp dualar okur ve bıçağı öne doğru uzatıp avucundaki düğmeleri fırlatır. Düğmelerin düşüşüne göre yorumlarda bulunur. Düğmeler uzağa düşerse yola yorumlanır ya da damat adayının uzaktan geleceğine. Düğme sahibine doğru düşerse fala baktıran kız evde kalacak; yüz üstü kapanıp düşerse bahtı inişli çıkışlı olacak; iki karış uzağa düşerse 2 yıl sonra evlenecek; Üç karış uzağa düşerse 3 yıl sonra evlenecek gibi anlamlar çıkarılır.”¹³⁴

2.3.1.3. Çuyırtaş Falı (Nehir Taşı Falı)

Bu fal esnasında taş suya atılır ve taş su üstünde kaç kez sekerse, fala baktıran kızın da o kadar çocuğu olacağına inanılır. Bazı kaynaklarda bu oyun “şeytanı koşturtmak” olarak adlandırılmaktadır.¹³⁵

2.3.1.4. Utın Falı (Odun Falı)

Bu fal çeşidi karanlıkta odunluktan alınan odunla yapılır. Eğer ele gelen odun pürüzsüzse damadın yakışıklı olacağına, pürüzlü ise çirkin olacağı yönünde yorum yapılmış.¹³⁶

2.3.1.5. İtek Falı (Keçeden Çizmelerle Bakılan Fal)

Kazan Tatarlarında diğer fal, keçeden çizmelerle bakılan faldır. Eskiden Tatar kızları sonbaharda *Tula Basu* (Çuha Doldurma), *Kinder Sugu* (Ketenden Kumaş Yapma) gibi imece şeklinde yapılan işlerle uğraşırken ara vererek yaz mevsimi için ihlamur kabuğundan elde edilen iplerden örülen ve *çabata* olarak adlandırılan ayakkabı veya

¹³⁴ **Tatar Mifları.** I. Kitap, s.255.

¹³⁵ **Tatar Mifları.** I. Kitap, s.270.

¹³⁶ Urazman, Reüfe. **Tatar Halkının Yolaları Hem Beyremneré.** Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1992, s.82-83. (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), “Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal Çeşitleri”, s.585.

kışın keçeden çizmeleri *-itikleri-* kapıdan dışarıya fırlatıp ayakkabının ucu hangi tarafa bakarsa o tarafa gelin gideceklerine inanırlarmış.¹³⁷

2.3.1.6. *Yözék Falı (Yüzük Falı)*

Yüzük, evlilikle doğrudan alakalı olduğu için kızlar fal bakma esnasında bu nesneyi özenle kullanırlarmış. Kazan Tatarları tarafından yüzük falı daha çok kış mevsiminde uygulanan *Nardugan* bayramı sırasında açılırmış. Bir görüşe göre, Kazan Tatarları 18. yüzyıldan itibaren Julian takvimini kullanmaya başlar ve bu tarihten itibaren yılbaşı kutlamalarının ismi *Nardugan* olarak değişir. Tatar bilim adamı İlbaris Nadirov'un verdiği bilgilere göre bu sözün etimolojisi, Moğolca “nar” (güneş) kelimesi ile Türkçe “duğan” (doğan) kelimesinin birleşmesinden oluşmuştur. Yani *Nardugan*, “güneşin, yeni yılın doğduğu gün” anlamına gelir. 25 Aralık'tan itibaren gün uzamaya başladığı için doğaya çok dikkatli olan atalarımız, güneşin doğmasına adanmış bir bayram yapmayı uygun görüp bu bayram sırasında çeşitli falların da yardımıyla gelecekte bilgi almaya çalışırlarmış. Yüzük falını gerçekleştirmek için gençler bir araya toplanıp annesi babası sağ olan 2 kişiyi buz tutan nehirde açılan delikten su almaya gönderirler. Bu 2 kişi suya giderken ve kovalara su doldurup eve dönerken tek kelime bile söylememelidir. Eve döndüklerinde orada onları bekleyen gençler parmaklarındaki yüzükleri çıkarıp bu kovaya atarlar. Daha sonra kovanın ağzını örtüp maniler söylerler. Falı açan kimse yüzükleri su içerisinde karıştırır ve bir tanesini çıkarır ve bir mani söylenmesini ister. Bu manide söylenenler yüzük sahibinin geleceğine yorumlanır. Yüzük falında ön planda kızların geleceği olmuştur.¹³⁸

2.3.1.7. *Kaşık Falı*

Kaşık falı daha çok gece yarısı geçtikten sonra açılır. Aslında yüzük falına benzer. Sadece yüzük yerine kaşık kullanılır. Bu fal esnasında da konuşmadan nehir kenarına gidilir ve kova ile su getirilir. Sonra kızlar suya kendi kaşıklarını atarlar. Evde toplanan kızlardan biri kovaya elini sokup suyu karıştırır. O sırada maniler söylenir. Kızlardan biri kaşığı çıkarır ve o anda söylenen maniyi falı açanın geleceğine bağlar.

¹³⁷ Bayazitova, Flyora, *Tatar Halkının Beyrem hem Könkürés Yolları*. Kazan,1995, s.89. (Akt: Çulpan Zariyova Çetin), “Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal Çeşitleri”, s.585-586.

¹³⁸ *Tatar Mifları*. I. Kitap, s.256.

Bütün kaşıklar bu şekilde çıkarıldıktan sonra tekrar kovaya konular. Sonrasında evin önüne çıkılır ve kova ile kaşıklar düz bir yere ya da temiz karın üstüne atılır. Acele etmeden herkes kendi kaşığını alır. Kaşığın nasıl yattığına bakılarak yorumlarda bulunulur. Örneğin; kaşığın çukuru yukarı doğru düşüp içi suyla dolu olursa zengin olacağına, kaşığın az su ile düşmesi bahtın orta olacağına, yüz üstü düşmesi ise bahtsız olunacağına yorumlanır. Kaşığın ucu hangi köye ya da köyün hangi tarafına bakarsa kızın da o köye gelin gideceğine inanılır.¹³⁹

2.3.1.8. Orçık Falı (İğ/Ağırşak Falı)

Bu falı açma esnasında iki ekmek parçası ve iki tane kömür alınır. Ekmeği ekmeğe karşı, kömürü de kömüre karşı bakacak şekilde masanın dörtkenarına koyarlar. Sonra iği bir ipe bağlayıp masanın tam ortasından sarkıtıp dikkatlice izlerler. İğ ekmeğe doğru yaklaşırsa kişinin niyetleri gerçek olacak, kömüre doğru hareket ederse gerçek olmayacak demektir.¹⁴⁰

2.3.1.9. Çabata Falı (İhlamur Lifinden Örülen Ayakkabıyla Açılan Fal, Çarık Falı)

Bu fal çeşidi ilk bakışta bir çocuk oyununa benzer. Gençler bir evin avlusuna toplanır ve içlerinden biri “fala bakacak olan kişi” olarak belirlenir. O, çarığını çıkartıp sokağa fırlatır. Sonrasında herkes sokağa çıkıp çarığın ucunun hangi yöne doğru olduğuna bakar. Falı bakılanın müstakbel eşinin çarığın ucunun baktığı yerden olacağına inanılır. Bu fal bazı Tatar köylerinde *iték* adı verilen keçeden ayakkabıların çit üstünden atılması şeklinde uygulanmaktadır.¹⁴¹

2.3.1.10. Hencer Falı (Hançer Falı)

Eski Türklerde yaygın olarak görülen ilginç fallardan biri de hançer falıdır. Sevgilisini, oğlunu ya da babasını sefere yolcu edenler onun hançerini sandığa saklarmış. Hançerin değişimine göre de sefere giden hakkında yorumlarda

¹³⁹ Tatar Mifları. I. Kitap, s.258.

¹⁴⁰ Tatar Mifları. I. Kitap, s.259.

¹⁴¹ Tatar Mifları. I. Kitap, s.261.

bulunmaya çalışılır. Hançerin kararması ya da bozulması, sahibinin başına kötü bir şey gelmesine, hançerin temiz kalması da sağlıklı olmasına yorumlanır.¹⁴²

2.3.1.11. Arkan Falı (Urgan Falı)

Urgan falı *Çabata Falı* (Çarık Falı) ile benzerlik göstermektedir. Çit üzerinden urgan atıp onun nasıl düştüğüne bakarak yorumlarda bulunurlar. Urgan açılarak düşerse yola, yuvarlanarak düşerse güzel hayata, bolluğa; köşeli bir şekilde düşerse kavgaya, üzüntüye; yuvarlağa benzer bir şekilde düşerse de huzursuz, kederli bir hayata yorumlanır.¹⁴³

2.3.1.12. Közge Falı (Ayna Falı)

Bu fala تنها yerlerde, çoğu zaman evin çatı altında bakılır. Daha çok tavanın ya da evin çatısına çıkarlar. Falcı, gün doğumuna yakın vakitlerde güneşin ilk ışıklarıyla aynaya bakar ve tamamen fala baktıran kişiye odaklanır. Fal açtırmaya giden kişi, genelde oğlu hakkında ya da genç bir kız sevgilisi hakkında bir şeyler öğrenmeye çalışır. Falcı, o kişiyi düşünerek önce dua okur, sonra aynaya bakıp orada görünenlerden yola çıkarak yorum yapmaya çalışır. Eğer aynada yol görürse bakılan kişinin dönmesine, iki taraftan toprağın düşmesini görürse ölüme, su görürse üzüntüye, gözyaşıma, kuş görürse de buluşmaya, habere yorumlar.

Aynı falın diğer sürümünde müstakbel eşinin kim olacağını bilmek isteyen kız, masaya beyaz örtü serer ve onun üzerine elekten yedi kat kül geçirip bu külün üstüne tuz dolusu tabak, onun üstüne de bir kâse su koyar. Su içine altın yüzük bırakılır. Her iki tarafa da iki çıra (mum) yakılıp konulduktan sonra kâsenin üstü ayna ile kapatılır. Gece saat 12 olduğunda aynaya bakılır ve aynada gelecekteki damat adayı görüneceğine inanılır. Ancak aynaya uzun uzun bakmak tavsiye edilmez. Aksi halde damat adayı kızın yanağına vurabilirmiş. Bu falın başka bir şeklinde ise evleneceği insanı önceden bilmek isteyen kişi, Dolunay'ın 15. gecesini gece ortasında açık alana çıkar ve aynayı Ay'a tutarak içinden sevdiği insanın ismini tekrarlar. Daha sonra

¹⁴² Tatar Mifları. I. Kitap, s.262.

¹⁴³ Tatar Mifları. I. Kitap, s.264.

evleneceği insanın suretinin aynaya düşeceği söylenilir. Bazı yörelerde sevdiği insanın adı söylenmez, küfretmeyi tercih ederler.¹⁴⁴

2.3.1.13. Éne Falı (İğne Falı)

Bu fal açılırken bir tabağa su konulup bu suya iki iğne atılır. Eğer o iki iğne birbirine yaklaşırsa sevdiği insan ile kavuşacağına, iğneler bir birinden uzaklaşırsa da ayrılığa yorumlanır.¹⁴⁵

2.3.1.14. Şırpı Falı (Çıra, Kibrit) Falı

Bu fal esnasında çıra yakılır ve yukarıya doğru tutulur. Çıra yandıkça yandığı taraf hangi tarafa düşerse damat adayının ya da misafirin de o taraftan geleceğine veya o tarafa yolu düşeceğine inanılır.¹⁴⁶

2.3.1.15. Suga Cép Salu (Suya İp Salma)

Bu fal açılırken bir tabağa su konulup birkaç kat ipi bükerek suya atarlar. Bu sırada falı açılanın ve bir erkeğin ismi söylenir ve “Falan filanla birlikte olacak mı?” gibi soru sorulur. Sudaki iplerin çözülüp birbirine yaklaşıp uzaklaşmasına göre cevap bulunur.¹⁴⁷

2.3.1.16. Çiten Sanav (Çit Sayma)

İki aşamadan oluşan çok eski bir fal çeşididir. Önce fala bakacak kişi belirlenir. Daha sonra falcıya “Hangi evin çitidir?” diye sorulur. O da bir komşunun adını verince gençler toplu bir şekilde o sokağa gider ve çitleri saymaya başlar. Bu fal esnasında sorulacak soruların sayı olarak net olması gerekir. “Kaç yıl içinde evlenirim?”, “Kaç yaşında evlenirim?”, “Kaç çocuğum olacak?”, “Eşim kaç yaşında olacak?” vb. sorular sorulur. Sonra çiti sayarlar. Bu fal açılırken tekerleme ya da mani söyleme geleneği de olmuştur.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Tatar Mifları. I. Kitap, s.265.

¹⁴⁵ Tatar Mifları. I. Kitap, s.267.

¹⁴⁶ Tatar Mifları. I. Kitap, s.267

¹⁴⁷ Tatar Mifları. I. Kitap, s.268.

¹⁴⁸ Tatar Mifları. I. Kitap, s.260.

2.3.1.17. *Çüp Falı* (Çöp Falı)

Rusya'nın Penza şehri civarı Tatar köylerinde yaygın olan bir fal çeşididir. Biraz da Yılbaşı kutlamaları sırasında oynanan oyunlara benzer. Genellikle aralık ayı sonu, ocak başında bakılır. *Nardugan* manileri söylendikten sonra gece yarısı çöp sokağa çıkarılır ve bir köpeğin havlaması beklenir. Köpek sesi hangi taraftan gelirse kız da o tarafta yaşayan gençle evlenir diye inanılır.¹⁴⁹

2.3.1.18. *Çıbık Falı* (Çubuk Falı)

“Kalem falı” olarak da bilinen bu fal açılırken aynı boyutlarda dört çubuk ya da kalem alınıp masa üstüne dörtgen şeklinde dizilir. Sonra “Ev İyesi var mı?” ya da “Ev İyesi hangi tarafta?” diye sorarlar. Dörtgenin bir tarafı değişmeye başlar, birazcık öne çıkar. Üçgen tarafı Ev İyesinin hangi tarafta olduğunu gösterir. Bu fal bazen Ev İyesi yerine damat, sevgili, misafir için de yapılır.¹⁵⁰

2.3.1.19. *Tula Falı* (Çuha Falı)

Çuha Falı, Çuvaşistan'ın Berengi ilçesi civarındaki Tatarlar arasında görülmektedir. Bu falda, kız çuha doldururken kapıdan kim içeri girerse (özellikle de genç kız), ona o çuhanın bir başından kesip verirler ve kapıdan gönderirler. Dışarıya çıktıktan sonra o kızın önüne kim gelirse bu onunla evleneceği anlamına gelir. Kimi zamanda bu yorum değişik yorumlanarak kapıdan çıktığında yaşlı adam ile karşılaşır ya yaşlı biriyle evleneceği, genç çıkarsa da genç birisiyle evleneceği düşünülür.

Bu fal, Kreşin Tatarlarında da açılır fakat farklı şekilde yorumlanır. Çuha dolduran kişi o an beyaz çuhayı dolduruyorsa kızın gelecekteki eşi beyaz yüzlü sarışın olacaktır, koyu renk çuhayı doldurursa esmer gençle evlenecek derler. Başka bir yorumda beyaz çuha iyi kişiye, mutluluğa, siyah çuha ise kötü kişiye, mutsuzluğa yorumlanır.¹⁵¹

¹⁴⁹ Tatar Mifları. I. Kitap, s.259.

¹⁵⁰ Tatar Mifları. I. Kitap, s.270.

¹⁵¹ Tatar Mifları. I. Kitap, s.263.

2.3.1.20. Sölgé Falı (Havlu Falı)

Üç şekilde bakılan bu falın ilkinde, kızlar kasnağı alıp dışarı çıkarlar. Hangi taraftan köpek havlarsa müstakbel eşinin o taraftan olacağına ya da hangi yönden biri gelirse o tarafa gelin gideceğine inanılır. Karşısına ilk çıkan kişi yaşlı ise yaşlıyla, genç ise gençle evlenecektir diye de düşünülür. Diğer bir şekilde kızlar havlu yaparlar ve havluyu bitirdikleri gün geleceklerini yorumlamaya çalışırlar. Bahçe kapısı üzerinden keçeden ayakkabıyı dışarı atarlar ve ayakkabının ucu hangi tarafa gösterirse o tarafa gelin gideceğine inanırlar. Fal açmanın üçüncü şeklinde ise havluyu yapan, onu boynuna atıp sokağa çıkar. Karşılaştığı kişi yaşlı ise yaşlı birisiyle, genç ise gençle evleneceğine yorumlanır.¹⁵²

2.3.1.21. Kindér Falı (Keten Falı)

Artan ketenleri geleceklerini yorumlamak için kullanan genç kızlar, keteni sağ bileğine bağlayıp dışarı çıkarlar. Karşılıklarına çıkan insanın yaşlı, genç, zengin, yoksul olmasına göre gelecekleriyle ilgili cevap bulmaya çalışırlar.¹⁵³

2.3.1.22. Kalak Söyagé Bélen Yurav (Kürek Kemiği Falı)

Bu fala bakan kişi, koyunun kürek kemiğini yanan ateş üstünde tutar ve çitirdaya çitirdaya yanmaya başlayan kemiğe bakarak değişik yorumlarda bulunur. Kemik üst tarafından yarılmaya başlarsa iş, niyet, aşk iyi sonuçlanacaktır. Tersinden yarılmaya başlarsa kötülük olur diye düşünülür. Boydan yarılsa da yarıma şekline göre gelecek zorluklar da farklı şekilde yorumlanır. Kürek kemiği yardımıyla geleceğe bakanlar için “yavırımçı” yani arka kürek kemiği falına bakan denmektedir.¹⁵⁴

2.3.1.23. Yavırımçı Falı

Koyunun kürek kemiği ile açılan bu falda falı açan, koyunun kürek kemiğini büyük bir tepeye koyar. Kemiği elleriyle sıyırdıktan sonra kemiğin üzerine bir avuç bezelye koyar. Taneler etrafa saçıldıktan sonra yavırımçı, hangi tarafa kaç adet düşmüş diye bu taneleri saymaya başlar. Sonra da “İnne inne, güriy güriy, döpé döpé, döp döp!”

¹⁵² Tatar Mifları. I. Kitap, s.264.

¹⁵³ Tatar Mifları. I. Kitap, s.268.

¹⁵⁴ Tatar Mifları. I. Kitap, s.267.

gibi anlaşılmayan sözler söyler. Ancak kemiklerin üstüne atılan tanelerin ne anlama geldikleri açıklanmamıştır.¹⁵⁵

2.3.1.24. Kaz Kükeyé Bélen Fal Açuv (Kaz Yumurtasıyla Fal Açma)

Bu fal, köyde yaşayan insanlar tarafından ekine ne zaman gidileceğini belirlemek için açılmaktadır. Fal için kazın ilk üç yumurtası alınır ve her biri ölçülür. İlk yumurta son yumurtadan ağır gelirse ekine daha erken başlamak gerekir diye düşünülür. İkinci yumurta ağır gelirse ekine ne erken ne geç çıkılmalı, üçüncüsü ağır gelirse ekine daha geç çıkmak gerekir diye düşünülür.

Baharın gelmesiyle ilgili yapılan başka bir yorum da vardır. İlk durumda bahar erken gelir, ikinci durumda zamanında, son durumda geç gelecek diye inanılır.¹⁵⁶

2.3.1.25. Yafrak Falı (Yaprak Falı)

Bu fal daha çok genç kızlar arasında yaygın olup güz mevsiminde yapraklar kuruyup sarardığında yapılır. Bunun için bir tane kurumuş yaprak alınır ve çite ya da bahçe kapısının tepesine çıkıp yaprak yere bırakılır. Yaprak döne döne hangi tarafa doğru giderse kızı istemeye gelecek gencin o tarafta yaşadığına ya da o taraftan geleceğine inanılır.¹⁵⁷

2.3.1.26. Karaknı Niçék Tabarga? (Hırsız Nasıl Bulunur?)

Kaybolan bir nesnenin ne zaman ve kim tarafından alındığını bulmak için kullanılan bir fal çeşididir. Bu falı açmak için bir tabak su alınır. Eşyası kaybolan kişinin saçına yüzüğü bağlayıp suya sarkıtırlar. Bir inanca göre, su üzerinde hırsızın yüzü ortaya çıkarmış. Bu fal çeşidi eskiden Perm Tatarlarında şamanlar tarafından yapılmaktaymış.¹⁵⁸

2.3.1.27. Şevle Falı (Gölge Falı)

Geleceği öğrenmenin en ilgi çekici yöntemlerinden biri olan ve tarihte Eski Mısır döneminden beri belli olan fal yöntemidir. Gölgeler daima gizemli olduğu için

¹⁵⁵ Tatar Mifları. I. Kitap, s.269.

¹⁵⁶ Tatar Mifları. I. Kitap, s.262.

¹⁵⁷ Tatar Mifları. I. Kitap, s.270.

¹⁵⁸ Tatar Mifları. I. Kitap, s.263.

insanların bilinçaltında öteki dünyayla özdeşleştirilmiştir. Bu yüzden bu fal çeşidinin Tatarlarda da yaygın olması hiç şaşırtmıyor. Gölge falı genelde 2 veya 3 insanın katılımıyla açılır. Herkes kendi buruşturduğu kâğıdı metalden olan açık bir kabın içine koyar ve yakar. Kâğıdın tamamı veya yarısı yanmış olsa bile tabağın içinde geriye kül ve tamamen yanmayan kâğıtlar kalır. Onlarla duvara mum yardımıyla yansıma yapılarak dikkatlice izlenir ve duvarda görülen çeşitli şekil, resim ve sembollere bakarak yorumlar yapılır.¹⁵⁹

Kazan Tatarları, bu tür fala evlilikle ilgili bakmanın haricinde gurbete, savaşa veya askere giden erkeklerin kaderini öğrenmek amacıyla bakarlar.¹⁶⁰

2.3.2. Hayvan ve Kuşlarla Açılan Fallar

2.3.2.1. At Falı

Kazan Tatarlarında gelin göçü esnasında oluşan ve *Tuy Atları* (Düğün Atları, Düğün Arabası) ile ilgili bir faldır. Eskiden Tatar Türklerimde gelin, at arabasına binerken şöyle bir türkü söylemiş:

İ atım sin, turatım,

Minn jakşı küres bulsa,

Uñ ayagıñ aldan bas.

İ atım sin, turatım,

Minn keylèk küres bulsa,

Sul ayagıñ aldan bas.¹⁶¹

Atım sen, iyi atım,

Mutlu hayat bekliyorsan,

Sağ ayağınla atla.

Atım sen, iyi atım,

Mutsuz hayat bekliyorsan,

Sol ayağınla atla.

Atın attığı ilk adım, gelini güvey evinde bekleyen hayatın mutlu ya da mutsuz geçeceğine işaret eder. Eğer at önce sağ bacağıyla adım atarsa, gelinin hayatı sevgi ve mutluluk içinde geçecek; eğer sol bacağıyla adım atarsa mutsuz olacaktır. Gelini güvey evine götüren at yolda birden durursa, gelinin boşanmasına ya da ölümüne yorumlanır.¹⁶²

¹⁵⁹ Budur N.V. **Svyatoçniye Gadaniya. Bolşaya Kniga Gadaniy.** Olma-Press, Moskva, 2005, s.396-397. (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), “Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal Çeşitleri”, s.587.

¹⁶⁰ Zaripova Çetin, Çulpan, “Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal Çeşitleri”, s.587.

¹⁶¹ Bayazitova, Flyora. **Gomérnèñ Öç Tuyı (Tatar Halkınıñ Gaile Yolaları).** Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1992, s. 52;

¹⁶² Bayazitova, Flyora. **Gomérnèñ Öç Tuyı (Tatar Halkınıñ Gaile Yolaları).** Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1992, s. 52. (Akt.: Zaripova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Gelin İnanışları”,

At Falı Tatarlarda cenaze geleneği içinde de açılmış. Eskiden cenazeyi arabayla hayattayken kendisine ait at götürmüş. Atın gözlerinde yaş çıkarsa ölenin hayırlı birisi olduğuna, atın gözünde yaş olmazsa ölen insanın hayattayken büyük günahlar yaptığını yorumlanmış.¹⁶³

2.3.2.2. Eteç Falı (Horoz Falı)

Daha çok Perm ilinde yaşayan Barda Tatarlarında görülen bu falda, bir tane horoz ya da tavuk yakalanır ve hamama götürülür. Hayvana alkol verirler ve o sersemleşir. Etrafa kâğıt, yüzük, küpe gibi eşyalar ve tohum ya da tatlı, ekşi yiyecekler dağıtırlar. Daha sonra sersemlemiş hayvanın hangi eşyanın yanına gittiğine bakarak yorumlarda bulunurlar. Horozun kâğıdı gagalaması, sevdiğinden mektup geleceğine; tohumları gagalaması zenginliğe, güvenliğe ve yetkinliğe; horozun (tavuğun) kıymetli eşyalara yönelmesi çok paraya, zenginliğe; tuza yönelmesi hayatın acı olmasına; bal ya da şekere doğru gitmesi hayatın tatlı olmasına; karanlığa gitmesi ise hayatın kötü yünde gideceğine yorumlanır. Demir, çivi gibi nesne ya da taş parçalarına yönelmesi taş kalpli biriyle yapılacak evliliğe yorumlanır. Horoz sobaya yaklaşırsa yangın ya da ateşli bir aşk yaşanır diye inanılır.¹⁶⁴

2.3.2.3. Sarık Falı (Koyun Falı)

Yılbaşında fal sadece nesnelere değil, koyun horoz vb. hayvanların aracılığıyla da bakılırdı. Örneğin, Tatar kızları gece yarısı ahıra girip karanlıkta bir koyunu yakalamaya veya kucaklarına almaya çalışırlar ve yakaladıkları hayvan kuzu olursa damadın genç olacağına; yaşlı koyun olursa kızın evleneceği kişinin dul veya yaşlı olacağına inanılırdı. Koyunun rengi de önemlidir. Siyah koyun esmer, kara yüzlü ve sinsi bir damada veya geline işaret ederken, yünü dökülen koyun fakir biriyle evlenmenin habercisi olurdu.¹⁶⁵

Sosyal Bilimler Işığında Kadın. Edebiyat, Sosyoloji ve Felsefe Yazıları. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Yayınları, Kilis, 2022, s.46-47.

¹⁶³ **Tatar Mifları**, II. Kitap, s.242-246.

¹⁶⁴ **Tatar Mifları**, I. Kitap, s.260.

¹⁶⁵ **Tatar Mifları**, I. Kitap, s.261.

2.3.2.4. *Küké Falı (Guguk Kuşu Falı)*

Bu fal, guguk kuşunun kaç kez öttüğüne bakarak yorumlanmaktadır. Guguk kuşuna “Ne kadar yaşayacağım?”, “Kaç yıl sonra evleneceğim?”, “Ne kadar zaman sonra mutlu olacağım?”, “Ne kadar yaşayacağım?”, “Ne zaman iyileşeceğim?” vb. sorular sorulur ve kuşun ötme sayısı, soruya cevap olarak kabul edilir. Bu fal türü genellikle haziran ayında çarşamba günü güneş çıktığında yapılmaktadır. Kırsal kesimlerde fal için ormana gidilir.¹⁶⁶

2.3.2.5. *Kozgın Falı (Kuzgun Falı)*

Kuzgun, Türkler tarafından çok eskiden kutsal olarak kabul edilen bir kuş olmuştur. Tatar Türkleri günümüzde de Kuzgunu haber getiren kutsal bir kuş olarak algılar. Kazan civarı köylerde Kuzgun öterse, “*Hüda'nın kuşu, kılığın kara, için ak ne gibi haberler getirdin?*” derlermiş. Kuzgun çatı başında ya da açık bir alanda “korik-korik” diye öterse kırk gün içerisinde bu eve hırsız girebilirmiş. Eğer kimsenin önünde kendini temizleyip çeki düzen vermeye başlarsa da bu kimsenin evine hırsız girer diye inanırlar. Kuzgun havada süzülürken birden yere iner ve toprağı gagalayıp ötmeye başlarsa yine hırsızın eve gireceğine işaret olarak kabul edilir. Kuzgun kimsenin arkasından ona bakarak öterse iyiye yorumlanır. Yere inip kanatlarını çırpar ve üç tarafa bakınır öterse de, iki çatının yan yana olduğu boşlukta öterse de iyiye yorumlanır. Kuzgun tepeye binip öterse düşmanlık olurmuş. Kimsenin önüne inip etrafına bakınarak kanadını temizlemeye başlarsa sadaka vermek gerekir derler. Kuzgun “tun-tun” gibi ses çıkararak öterse bir insan başlayacağı işe Allah’tan rıza almış sayılır. “Korik-korik” diye öterse de aksine yorumlanır. Eğer kuzgun birileri çalışırken ötmeye başlarsa o insan muradına erer, yakında müjde alır diye inanılır. Pazartesi günü öğlen öterse kötüye, sabah ya da akşamüstü öterse iyiye yorumlanır. Salı günü sabahtan öterse iyi bir olay olur. Çarşamba günü sabahtan öterse bunu duyan kimse muradına erer. Aynı gün öğleden sonra öterse kötü bir olay gerçekleşir derler. Perşembe günü sabahtan ve öğleden sonra öterse kötü bir olay olur. Cuma günü sabahtan öterse bunu duyan kimse muradına erer, öğleden sonra öterse kötüye yorumlanır. Kuzgun cumartesi sabah, öğlen ya da akşama doğru öterse iyiye

¹⁶⁶ Tatar Mifları. I. Kitap, s.268.

yorumlanır. Pazar günü öğlenden sonra ikindide öterse iyi bir olay olur, günün diğer dilimlerinde öterse de kötülük olur diye inanılır.¹⁶⁷

2.3.3. Yiyeceklerle Açılan Fallar

2.3.3.1. Yomırka Falı (Yumurta Falı)

Yumurta falı ekin zamanında uygulanmaktadır. Tohumları saçmadan önce çok sayıda yumurta pişirilip ekilmek için hazır olan tarlaya atılır. Arkadan çocuklar o yumurtaları toplar ve ilk üç yumurta ile fal açılır. Temizlenen yumurtada boşluk olması bu sene ekinin olmamasına, boş yerin az olması hasadın iyi kötü olmasına, boşluğun hiç olmaması ise ekinin bol olmasına yorumlanır.¹⁶⁸

2.3.3.2. Tozlu İpi Falı (Tuzlu Ekmek Falı)

Müstakbel eşini öğrenmek isteyen kızlar yatmadan önce kibritlerden bir kuyu yaparlar ve bir dilim ekmeği tuza banıp ses çıkartmadan yer ve uykuya yatarlar. Böylece, rüyalarında evleneceği insanı kuyudan su alıp verirken göreceklarine inanırlar.¹⁶⁹

2.3.3.3. Nogıt Borçağı Bélen Fal Açuv (Kumalak Tanesiyle Fal Açma)

Bu fal için 41 nohut çekirdeği alınır ve düz bir yere koyulur. Sonra da hiç saymadan üç parçaya bölüp her bir tanesinden dörder adet sayarlar. Bölümlemeden arta kalanın sayısına göre yorum yapılır. Bu falda ömrün uzunluğu, iyi ya da kötü geçmesi, aşk, başarı, mutluluk gibi konulara cevap aranır. Falın sonunda dört nohut kalmışsa iyiye, şansa, kavuşmaya; üç tane kalmışsa bolluğa; iki ya da bir kalması ise kötüye, şansızlığa, ayrılığa, hastalığa yorumlanır.¹⁷⁰

2.3.3.4. Tokmaç Falı (Erişte Falı)

Kazan Tatarlarında düğün ertesi mutlaka gelinin yemek yapma becerisini ortaya koyan *Kilén Tokmaçı* (Gelin Eriştesi) geleneğini yerine getirirler. Tatarlarda korunan

¹⁶⁷ **Tatar Mifları.** G. Gıylmanov Hikeyalevünde, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1999, II. Kitap s.307.

¹⁶⁸ **Tatar Mifları.** I. Kitap, s.262.

¹⁶⁹ **Tatar Mifları.** I. Kitap, s.267.

¹⁷⁰ **Tatar Mifları.** I. Kitap, s.262.

“Uñgan kilèn tokmaçınnan bilgèlè” (Becerikli gelin eriştesinden bellidir)¹⁷¹ () gibi atasözü de vardır. Genelde yaşlı akrabaların çağırıldığı sofra için erişteyi gelin kendi elleriyle kesmeli. Eriştenin uzunluğuna bakarak genç çiftin gelecek hayatıyla ilgili yorumda bulunurlar. Erişte uzun kesilirse genç çiftin beraberliği uzun sürer, kısa kesilirse de tersi olur diye yorumlanır.¹⁷² (Tatar Mifları, 1999, s. 241).

2.3.3.5. *Koymak Falı (Krep Falı)*

Bazı yörelerde Tatar Türkleri düğün ertesi *Kilèn Koymağı* (Gelin Krepisi) geleneği uygular. Kazan Tatarlarında “Uñmagan bulsa kilèn, pèşere bèlmes bèlèn” (Beceriksizse gelin, krep pişirmeyi bilmez)¹⁷³ gibi deyim de vardır. Gelinin pişirdiği kreplerle akrabalar, komşular kahvaltıda çay içerr. Krepler yumuşacık olup pişmişse gelinin yufka gönüllü olacağına, hayatının huzur içinde geçeceğine yorumlanır.¹⁷⁴

2.3.4. Gök Cisimleri ve Doğadaki Görünümlerle Açılan Fallar

2.3.4.1. *Ay Külegesé Falı (Ay Gölgesi Falı)*

Bu fala bakan kişi Şaban ayının 15. gecesinde gökyüzü bulutlu değilse su kenarına gidip kendi gölgesine bakar. Gölgede kafası görünmüyorsa ölüme yorumlanır.¹⁷⁵

2.3.4.2. *Yıldız Falı*

Yıldız falının birkaç çeşidi vardır. Bu falın ilk şekli akşam ya da gece açılır. Köyün ortasında toplanıp göğe bakan gençler, yıldız hangi taraftan kayarsa o tarafta yaşayan erkeklerin ve kızların mutlu olacağına inanır. Bazen ilk önce birinin ismi söylenir. Daha sonra sevdiği kişi hangi taraftan gelecek diye bakılır. İlk kayan yıldız hangi taraftan kayarsa sevdiği de o taraftan gelecek ya da o tarafta yaşayacak diye inanılır.

¹⁷¹ **Tatar Halk İcatı, Mekaller Hem Eytémner**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1987, s.378. (Akt.: Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Gelin İnanışları”, **Sosyal Bilimler Işığında Kadın**. Edebiyat, Sosyoloji ve Felsefe Yazıları. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Yayınları, Kilis, 2022, s.50.

¹⁷² **Tatar Mifları**, II. Kitap, s.241.

¹⁷³ **Tatar Halk İcatı, Beyétler**. Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1983, s.174. (Akt.: Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Gelin İnanışları”, **Sosyal Bilimler Işığında Kadın**. Edebiyat, Sosyoloji ve Felsefe Yazıları. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Yayınları, Kilis, 2022, s.50.

¹⁷⁴ Bayazitova, Flyora. **Gomérnéñ Öç Tuı (Tatar Halkınıñ Gaile Yoları)**, s.194-196; Tatar Mifları, II. Kitap, s.240. (Akt.: Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Gelin İnanışları”, s.50.

¹⁷⁵ **Tatar Mifları**. I. Kitap, s.267.

Bu falın ikinci türünde sekiz gün boyunca yıldızlar sayılır, bu süre zarfında tek bir kelime edilmez. Dokuzuncu günde kişinin rüya görmesi beklenir ve rüyada görülen kişiyle evlenileceğine inanılır. Bu falın üçüncü türünde Dolunay zamanında yanı Ay'ın beşinci gününde gece temizse gökteki yıldızlar sayılarak yatağa girilir. İnsanlarla iletişim sınırlanır. Tüm koşullar sağlandığında rüyada evlenilecek kişinin görülmesi beklenir.

Bu falın dördüncü son türünde fala baktıran kişinin doğum gününde gece dışarı çıkıp yıldızlar sayması ve sonrasında uyuması gerekir. O gece o insanın rüyada sevdiğini göreceğine inanılır.¹⁷⁶

2.3.4.3. Salavat Küpéré Falı (Gökkuşağı Falı)

Eski Türklerde özellikle Sibiryta Tatarlarında şansın, bereketin olup olmadığı, gökkuşağının hangi taraftan ve ne zaman çıktığına bakılarak yorumlanırmış. Gökkuşağının yaz başında doğudan ya da güneyden görünmesi büyük başarıya ve şansa, kuzey tarafta görünmesi ise erken kırağı düşmesine ve böylece hasadın az olacağına yorumlanmıştır.¹⁷⁷

2.3.4.4. Ut Falı (Ateş Falı)

Bu fala genellikle önemli bir işe başlarken ya da yola çıkarken bakılmaktadır. Çıranın bir tarafına ekmek diğer tarafına kömür konulur ve çıra yakılır. Çıra yanıp biterken ekmek tarafına eğilirse yapılacak iş ya da çıkılacak yol güzel olur, kömür tarafına düşerse de işe başlamaktan ve yola çıkmaktan vazgeçmek gerekir diye düşünülür.¹⁷⁸

2.3.5. Tın Tıñlav, Tınga Baruv (Ses Dinlemek, Ses Dinlemeye Gitmek, Kulak Falı)

Ses falına Tatarlar büyük ölçüde önem verirlerdi. Türkiye Türkleri arasında kulak falı olarak bilinen bu çeşit fala Kazan Tatarları *Tın Tıñlav* (Ses Dinlemek) veya *Tınga Baruv* (Ses Dinlemeye Gitmek) derler. Perm iline bağlı Barda ilçesinde yaşayan Tatarlarda *Tın Kóné* (Kulak Falı Günü) 6 Nisan'da olurdu. Fakat kapı

¹⁷⁶ Tatar Mifları. I. Kitap, s.265.

¹⁷⁷ Tatar Mifları. I. Kitap, s.263.

¹⁷⁸ Tatar Mifları. I. Kitap, s.266.

dinlemenin dışında Tatar Türklerinde boş bir araziye giderek yere yatıp ses dinleme ve köpek havlama sesine göre yorumlarda bulunma da yaygın olmuştur.

İnsanlar çoğu zaman aile içerisinde önemli bir durumu beklediklerinde bu falı uygularlar. Oğullarını evlendirmek için bir kıza niyetlenmişlerse, “Kızı verecekler mi, vermeyecekler mi?” gibi sorulara cevap aramak için bir komşunun evine gidip (özellikle çok çocuklu kişileri tercih ederler) sessizce duvara kulağını dayayıp ne konuştuklarını dinlerler. O konuşmalarda geçen kelimelere göre de yorum yaparlar. Kaşık, tabak sesleri kargaşaya yorumlandığı için, kapıyı dinleyenler evden koşarak uzaklaşırlar. Kreşin Tatarlarında bu tür fal daha farklı açılır. Koyunlarına kaşık koyup kapı dinlemeye giden kızlar, sevdikleri kişinin dönüp dönmemesi konusunda cevap almak isterler. Döndüklerinde o kaşığı atarlar. Kaşığın yukarı bakarak düşmesi beklenen kişinin dönmesine, aşağı bakarak düşmesi ise dönmemesine yorumlanır.¹⁷⁹

Akşamın karanlığında gelecekle ilgili haber almak isteyen kızlar boş araziye gider ve toprağa kulak yaslayıp gelen seslere göre tahminlerde bulunurlar. Su damlama sesi paraya, gidilecek evin zengin olacağına yorumlanır.¹⁸⁰

Evlenme yaşına gelen kızlar, genelde sesleri dinleyerek hangi tarafa gelin gideceklerini de öğrenmeye çalışırlarmış. Örneğin, *Nardugan* bayramında Nardugan manileri söylendikten sonra gece yarısı sokağa çöp çıkarılır ve bir köpeğin havlaması beklenir. Köpek havlama sesi hangi taraftan gelirse kız da o tarafta yaşayan birisiyle evlenir diye inanılmış.¹⁸¹

2.3.6. Töšte Kürü (Rüyaya Yatma)

Tatarların sık sık yararlandığı diğer fal, herhangi bir zamana bağlı olmayan rüyaya yatma falıdır. Müstakbel eşini öğrenmek isteyen kızlar uyumadan önce kibritten kuyu duvarları örerler ve ekmeği tuza batırıp sessizce yiyerek rüyaya yatarlardı. Uykuda müstakbel eşin onlara kuyudan su alıp içireceğine inanırlardı.¹⁸²

¹⁷⁹ **Tatar Mifları.** I. Kitap, s.269.

¹⁸⁰ **Tatar Mifları.** I. Kitap, s.268.

¹⁸¹ **Tatar Mifları,** I. Kitap, s.259.

¹⁸² **Tatar Mifları.** I. Kitap, s.267.

2.3.7. İnsan Vücudu İle İlgili Fallar

Bu tür fal, insan vücudunda bulunan kan, kemik, baş ve alın, saç, kulak, göz, kaş kirpik, ağız dudak, el parmak ve ayak ile ilgili olup falına bakılanın geleceğiyle ilgilidir.

2.3.7.1. Kan Falı

Çok eski olmasına rağmen pek sık açılmayan bir faldır. Bu falın izlerine eski efsane ve yazılı edebiyat ürünlerinde rastlamak mümkündür. Örneğin, âşık olan kızın kanı yere damladığında aşkının adını yazması *Leyla ile Mecnun* hikâyesinde de geçmektedir. Bazı metinlerde de Mecnun'un kanı damladığında Leyla'nın adının yazıldığı anlatılır. *Kıssayı Yusuf* destanında da benzer durum söz konusudur.

Bu falın uygulanış şekli şöyledir; Parmak ucundan ya da başka bir yerden kan damlatılır. Bu kandamlası yayıldığında hangi harfe benziyorsa eşinin isminin o harfle başlayacağına inanılır.¹⁸³

2.3.7.2. Söyek Falı (Kemik Falı)

Genelde yeni doğan bebeğin kemiklerine bakılarak şöyle yorumlar yapılır; Yumru kemikli hızlı, yassı kemikli yavaş olur.¹⁸⁴

2.3.7.3. Baş Hem Mañgay Falı (Baş ve Alın Falı)

Genelde yeni doğan bebeğin başına ve alınına bakılarak açılır. Yetişkin insana göre de yorumlanabilir. Baş büyük zengin olur, alını geniş olan zeki ve akıllı olur derler. Alnında ufak saç çok olursa çocuğunun çok olmasına işaret eder.¹⁸⁵

2.3.7.4. Yañak Falı (Yanak Falı)

Yanaklarında çukuru olan çocuğu babası sever derler.¹⁸⁶

¹⁸³ **Tatar Mifları**. I. Kitap, s.260.

¹⁸⁴ **Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner**, s.518; **Tatar Mifları**, II. Kitap s.247- 250. (Akt. Zariyova Çetin, Çulpan. "Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)", **International Scientific Symposium "Common Victory: The Army and the Great Leader"**, TÜRKSAN, Kars, 2024, s.110.

¹⁸⁵ **Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner**, s.518; **Tatar Mifları**, II. Kitap s.247- 250. (Akt. Zariyova Çetin, Çulpan. "Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)", s.110.

2.3.7.5. *Çeç Falı (Saç Falı)*

İki dönerli iki kez evlenirmiş. Ayrıca, mutlu da olacaktı. Bir bebeğin başında iki döner varsa arkasından kız çocuğu doğacağına da işaret eder.¹⁸⁷

2.3.7.6. *Kolak Falı (Kulak Falı)*

Kulağı sert olan cimri, yumuşak olan da cömert olur diye yorumlanır. Ayrıca, kulağı yumuşak olan çocuk ilime hevesli olacak derler.¹⁸⁸

2.3.7.7. *Küz Falı (Göz Falı)*

Tatarlar büyük gözyaşlı olur, yani gözleri büyük olan insan hayatını ağlayarak geçirir derler.¹⁸⁹

2.3.7.8. *Kaş Kérfék Falı (Kaş Kirpik Falı)*

İki kaşın arası çok açıksa kızlar uzaktan birisiyle evlenir, oğlan çocuklar uzaktan gelin alır derler. Kirpiklerin uzunsa ömrün kısa olurmuş.¹⁹⁰

Bir diğer kirpik falında kimsenin kirpiği yüzüne düşerse yanında bulunan ve bunu gören ondan dilek tutmasını ister ve kirpiğin yüzünün hangi tarafına düştüğünü sorar. Doğru bilmesi durumunda dileğinin gerçekleşeceğine inanılır (KK1).

¹⁸⁶ **Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner**, s.518; **Tatar Mifları**, II. Kitap s.247- 250. (Akt. Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)”, s.110.

¹⁸⁷ **Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner**, s.518; **Tatar Mifları**, II. Kitap s.247- 250. (Akt. Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)”, s.110.

¹⁸⁸ **Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner**, s.518; **Tatar Mifları**, II. Kitap s.247- 250. (Akt. Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)”, s.110.

¹⁸⁹ **Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner**, s.518; **Tatar Mifları**, II. Kitap s.247- 250. (Akt. Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)”, s.110.

¹⁹⁰ **Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner**, s.518; **Tatar Mifları**, II. Kitap s.247- 250. (Akt. Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)”, s.110.

2.3.7.9. Avız İren Falı (Ağız Dudak Falı)

Kalın dudak yumuşak huya, ince dudak yaman ya da söze usta olmaya yorumlanır. Ağzı küçük olan kız övülür derler, ağzı büyük olan laf taşırmış. Ayrıca, büyük ağız aşlı (yani rızıklı) olmaya da yorumlanır.¹⁹¹

2.3.7.10. Kul Falı (El Falı)

Tatarlarda bebeğin eli uzun olursa, gelecekte nişancı olacağına yorumlanır.¹⁹²

2.3.7.11. Barmak Falı (Parmak Falı)

Elin parmakları ayrılırsa cömertliğe, uzun parmaklar yazıya, müziğe olan maharete işaret eder.¹⁹³

2.3.7.12. Ayak Falı

Büyük ayak kulluğa yorumlanır.¹⁹⁴

2.3.7.13. Cilke Çokırtı Falı (Omuz Çukuru Falı)

Bir kimsenin omuz çukurunun derin olması bu insanın yalancı olduğuna yorumlanır.¹⁹⁵

2.3.7.14. Miñ Falı (Ben Falı)

Kazan Tatarları tende bulunan benlere göre bir insanın geleceğiyle ilgili şöyle yorumlar yapar;

¹⁹¹Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner, s.518; Tatar Mifları, II. Kitap s.247- 250. (Akt. Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)”, s.110.

¹⁹²Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner, s.518; Tatar Mifları, II. Kitap s.247- 250. (Akt. Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)”, s.110.

¹⁹³Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner, s.518; Tatar Mifları, II. Kitap s.247- 250. (Akt. Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)”, s.110.

¹⁹⁴Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner, s.518; Tatar Mifları, II. Kitap s.247- 250. (Akt. Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)”, s.110.

¹⁹⁵Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner, s.518; Tatar Mifları, II. Kitap s.247- 250. (Akt. Zariyova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)”, s.110.

Ayağında ben olan kişi hızlı yürür;
Bileğinde ben olan becerikli olur;
Burnunda ben olan hüzünlü olur;
Dudağında ben olanın rızkı lezzetli olur;
İnsanın teninde kendisi göremediği yerde ben varsa mutlu olur;
Ben yüzünde olan insan sevimli olur.¹⁹⁶

2.3.8. İslam Dini Sonrası Oluşan Fallar

Bazı falların açılma esnasında kullanılan nesnelere göre, İslam dinî kabulü sonrası ortaya çıktığını tahmin etmek güç değildir. Bu tür fallardan en geniş yayılanı, kitapla açılan faldır. Tespih ile açılan fal da vardır.

2.3.8.1. Kitap Falı

Kazan Tatarlarında fal, eskiden daha çok kitapla bakıldığından dolayı “fal bakma” ifadesi “fal açma” olarak kullanılmaktaydı. Kitapla fal bakanlar için özel falnameler yayınlanırdı. Bunlardan en ünlüsü, Cafer Sadık’ın *Falname* adlı kitabı olmuştur. Bu tarz kitaplar, Kazan Tatarlarında 1850 yılından itibaren Arapça ve Osmanlıcadan tercüme edilerek yayınlanmaya başlamıştır. Kitap falı, fala baktıracak olan kişinin adını oluşturan harflerle bakılmaktadır.¹⁹⁷ Kitapla açılan fal sırasında falcı, geleceğinden haber almak isteyen insana adının ilk harfini sorar ve Arap alfabesi boyunca bu harf kaçınıcı sırada ise o sayfa açılıp oradaki metin okunur. Kimi zaman geleceğini öğrenmek isteyen kişiye kitabı açtırır ve açtığı sayfayı okutur. Açtığı sayfada yazılanla kişinin kaderinin ilişkisi olduğuna inanırlardı. Bazı falcılar, baktıran kişinin isminin baş harfinden olan satırları okurlardı. Genellikle baş harf, falcılar için büyük rol oynardı. Öteki dünyaya, kişinin ruhuna ve bilinçaltının derinlerine inen, ayrıca halk hekimliği sırlarını da bilen falcı, açık kitap sayfası üzerinde parmaklarını gezdirerek parmağın herhangi bir söze takılıp hareketsiz kaldığı an o sözü okur ve ondan falına baktığı kişinin kaderiyle ilgili anlamlar çıkarmaya çalışırdı.

¹⁹⁶ Tatar Halk İcatı, Mekaller Hem Eytémner, s.518-519. (Akt. Zaripova Çetin, Çulpan. “Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili *Yuramışlar* (Yorumlar)”, s.110.

¹⁹⁷ Tatar Mifları. I. Kitap, s.253.

Tatar Türkleri en eski dönemlerden beri fal bakmak için en çok *Kuran-ı Kerim* ile Kul Ali'nin *Kıssa-i Yusuf* adlı eserini ve bu eserden yararlanarak ortaya çıkan *Yusuf Kitabı* adlı destanı kullanırlardı. Sebebi, bu kitapta bir kişinin doğumundan ölümüne kadar başına gelebilecek birçok hadisenin geçmesidir.¹⁹⁸

2.3.8.2. Kor'en Bélen Kürezelék İtü (Kur'an Falı)

Bu falı açmadan önce gözler kapatılır ve “Allah’ım sana yalvarıyorum ve soruyorum!” denilerek bir niyet tutulur. Eğer bu fal sabah bakılıyorsa kitabı başından, gündüz bakılıyorsa ortasından, akşam bakılıyorsa arka sayfalarından açıp, önden arkaya doğru 7 sayfa hesaplanır ve o sayfanın 7. satırının ilk harfine bakılır. Gelen harfe göre fal açtırmanın niyeti yorumlanır.¹⁹⁹

2.3.8.3. Disbé Falı (Tespîh Falı)

Bilindiği üzere tespihin boncukları üç bölüme ayrılmaktadır. Tespih çekilirken ilk boğumda “Suphanallah”, ikincisinde “Elhamdülillah”, üçüncüsünde ise “Allah-u Ekber” denilir. Niyet edilen işin hayırlı olup olmadığına cevap bulmak isteyen kişi eline tespihi alıp gözünü kapatır ve “Bismillah” diyerek bir tane boncuğu tutar. Eğer “Suphanallah” denilmesi gereken boğumdaki boncuğu tutmuşsa işin sonu hayra, “Elhamdülillah” denilmesi gereken boğumdaki boncuğu tutarsa işin sonu ne iyi ne kötü, “Allahu Ekber” denilmesi gereken boğumdaki boncuk çıkarsa da işe başlamamak daha hayırlı olacaktır.²⁰⁰

2.4. Tatar Türklerinde Mevsimlerle İlgili Gelenekler

Tatar Türkleri, gelenek ve göreneklerine bağlı bir halktır. Mevsim merasimleri, gelenek ve görenekler, toplumun temel ve ekonomik ihtiyaçlarının sağlanabilmesiyle alakalıdır. Kimi gelenekler zamanla unutulmuş olsa da bazı gelenekler hâlâ yaşatılmakta ve kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Tatar Türkleri mevsimlerin hakkını vererek yaşar. Bu yüzden gelenek ve göreneklerine bakıldığında son derece zengin oldukları görülür. Etnografya gezileri esnasında birçok köy dolaşarak elde edilen zengin malzemeler sayesinde Tatar halkının yaşamakta olduğu yerlerde toplu

¹⁹⁸ Tatar Mifları. I. Kitap, s.253.

¹⁹⁹ Tatar Mifları. I. Kitap, s.251.

²⁰⁰ Tatar Mifları. I. Kitap, s.269.

törenlerin, merasimlerin büyük çoğunluğunun ilkbahar ve yaz mevsimlerinde uygulandığı görülmektedir. Bahsedilen gelenekler takvimin belirli bir gününde değil de, senenin nasıl geldiğine bağlı olarak uygulanırmış. Geleneğin uygulanacağı günü genellikle köyün en yaşlı ve tecrübeli insanları seçermiş. Bu düzen, hâlâ uygulanmakta olan gelenek-görenekler ve bayramlar için bugün de geçerlidir. Ayrıca baharla alakalı gelenek görenekler tarım işleri öncesinde, esnasında veya sonrasında uygulanırdı. “Tatar halkının yaşadığı bütün inanç ve dinlerin etkisini taşıyan mevsimlerle ilgili geleneklerde kadim insanların en eski çağlarda güneşe tapmaları ve demirin esrarengiz gücüne inanmaları özel yere sahiptir. Mühim olanı da Tatar Türkleri İslam dinini en erken dönemde kabul etmiş olmalarına rağmen Şamanizm devrinde ziraatla alakalı oluşmuş gelenekler halkın aklında yer edinmiş ve birçoğu bugüne kadar korunmuştur.”²⁰¹

Günümüzde Tatar Türklerine ait mevsimlerle ilgili geleneklerin çoğu hayat şartlarının değişmesi sonucu unutulmuş durumdadır. Sovyet döneminde sadece *Sabantuy* (Çift sürme bayramı), *Kaz Ömasè* (Kaz Yolma İmecesı) ve bazı safhalarıyla *Nardugan* kutlanırdı. Fakat 1990’lı yıllarda Tatar Türklerinin millî bağımsızlık mücadelesiyle beraber *Nevrüz*, *Karga Botkası* (Karga Lapası) gibi bazı bayramları da yeniden hayatın içinde yer almaya ve eğlenceli bir şekilde kutlanmaya başladı.²⁰²

2.4.1. *Nevrüz* (Nevruz) Bayramı

Nevrüz, çok eski dönemlerden beri bütün Türklerde baharda kutlanan bir bayramdır. Orta Asya’nın yerleşik ve göçebe kültürlerinde, Türkçe’nin konuşulduğu her coğrafyada önemli bir yere sahip olmuştur.²⁰³

Nevrüz bayramı Tatarlarda 18. ya da 19. yüzyıl ortalarına kadar kutlanmaya devam etmiştir. Edinilen bilgiler doğrultusunda, *Nevrüz* kutlamalarının 1917 Ekim devrimine kadar devam ettiği görülür. Yine de *Nevrüz*, halk bayramı olamamış. Çünkü *Nevrüz* gezmeleri her köyde yapılmamıştır. Bunun nedeni, yeni yılı mart ayında kutlama geleneğinin etkisini kaybetmesidir. Çünkü Rus idaresine tâbi olan Kazan Tatarlarında Hıristiyan takvimine göre yılbaşı 1 Ocak gününe alınır. Yine de

²⁰¹ Zariyova Çetin, Çulpan, **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s.5-9.

²⁰² Zariyova Çetin, Çulpan, **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s.9-10.

²⁰³ Akar, Ali, “Kazak Edebiyatında Nevruz.” *Türk Kültürü*, Sayı: 457, Ankara, 2001, s.293.

dinî bayramlarda İslam takvimi esas alınmaya devam etmiştir. *Nevrüz*, Sovyet döneminde tamamıyla unutulmaya başlar. Yalnızca bazı ihtiyarlar *Nevrüz*'un özel türkülerini, şiir ve kutlanma şekillerini korumuştur.²⁰⁴

Nevruz hasattan önce yapılan gelenekler içerisinde ilk sırada yer almaktadır. 18. yüzyıla kadar Tatar Türkleri yılbaşını diğer Türk boyları gibi gün ile gecenin eşitlendiği gün, yani Mart ayının 21. günü kutlamıştır. “Nevruz” Farsçadan “yeni gün” anlamına gelmektedir. Bu bayram sırasında güneşin kışı bitiren doğayı ısıtması kutlanmaktadır. *Nevrüz* bayramına en çok katılanlar, genelde çocuklar olmuştur. Mart ayının 21. günü öncesi çocuklar uyuyakalmamak ve ilk olarak daha çok yiyecek toplamak için akşamdan yastık altına bir odun parçası koyup yatarlarmış. Uykuları gelmez ve bu nedenle çocuklar çok erken uyanır ve havlunun işlemeli tarafından kesilip dikilen bohçalarını alıp ev ev dolaşarak yeni yılda sağlık, huzur ve rahat hayat, bolluk, bereket dileği bildiren mâniler söylerlermiş. Ev sahipleri çocuklara boyanmış yumurtalar, hamur, patates ve etten yapılmış yiyecekler (*peremeç, sumsa, kıstıby, öçpoçmak* vb.) verirlermiş. *Nevrüz* bayramı soğuk kışın bitmesine, doğanın canlanmasına sevinme, köylüleri neşelendirme gibi duyguları ve hareketleri de içine alan bir bayram olmuştur.²⁰⁵

2.4.2. Boz Ozatu Beyremé (Buz Uğurlama Bayramı)

Tarıma dayalı bir toplum olan Tatar Türklerinin nehre yakın köyleri olduğundan dolayı baharın gelişi nehirlerde buz kütlelerinin kırılıp akması bayramı özel kılarmış. Kırılıp eriyen buzları gören ilk kişi, köy halkına giderek bu mutlu haberi müjdelermiş. Nehrin köye iki üç kilometre uzaklıkta olması bile engel olmamış. Gençler, bayramlık giysilerini giyerek nehrin kenarına ya da köprüünün yanına toplanarak buzların kırılıp akmasını seyreder, türküler söyleyip oyunlar oynarmış. Bayramın olacağı yer eğer nehre uzak bir yerde değilse büyükler de katılım sağlarmış.²⁰⁶ Bir de kırılan buz parçalarının üzerine köyün gençleri samandan ateş yakıp akıtmış. Başkurdistan'ın Tatar köylerinde de nehrin kenarında samandan kocaman kukla yapılmış. Bir hafta boyunca köyün gençleri yapılan bu kuklanın başında toplanarak oyunlar oynayıp eğlenirmiş. Son buzların akıp gittiği zaman bu

²⁰⁴ Yarullına, Ramile, “İdil Boyu Tatarlarında Nevruz Bayramı.” *Milli Folklor*, Sayı 73, 2006, s.25.

²⁰⁵ Zariyova Çetin, Çulpan, *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. s.11-12.

²⁰⁶ Zariyova, Çetin, Çulpan, *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, s.14.

kuklayı köylüler ateşe verirmiş. Kimi zaman kalan son buzun üzerine kuklayı dikip ateşe verirler, sonrasında nehre atarlanmış.²⁰⁷ Yapılan bu merasim, hastalık ve kötülüklerin köyden gitmesi amacıyla yapılmış.²⁰⁸

2.4.3. Cimçeçek Beyremé (Kardelen Bayramı)

Tatar Türkleri tarafından kullanılan bir diğer bayram, *Cimçeçek* (Kardelen) bayramıdır. O, bitki kültürüne bağlı olarak ortaya çıktığı için bu ismi almış olmalı. Kardelen bayramı, karın altından ilk çiçek –cimçeçek (kardelen)- çıktığında kutlanır ve yaklaşık yedi veya on gün kadar sürer. Bayramda *Saylaş* (Seçmeli), *Tarı Çeçték* (Darı Ektik), *Şaykamyş* vb. oyunlar oynanmıştır. Bilim adamları kardelen bayramında söylenen türkülerini düğün içerikli olarak tanımlamışlardır. İsminden dolayı ziraatçılıkla ilgili bir bayram sayılmaktadır. Büyü içerikli kelimeler zamanla unutulup fonksiyonlarını kaybetmiştir. Başkurdistan’da bu bayram İk Nehri boyunca yaşamakta olan Tatar Türklerine ait merasim olarak bilinmektedir.²⁰⁹

2.4.4. Sabantuy (Çift Sürme Bayramı)

Bu bayram ilkbahar mevsiminde saban işlerinin bitiminden hasat ve saman hazırlama zamanına kadar kutlanan bir bayramdır.²¹⁰ Tatar Türklerinin en önemli geleneksel bayramlarından olan *Sabantuy*, adından da anlaşılacağı üzere tarımla alakalı bir bayramdır. Kökenine bakıldığında Kazan Tatarlarının İslam’ı benimsemeden önceki dönemlere dayanmaktadır. 8. ve 9. yüzyılda İdil Bulgarlarının yerleşik yaşamı içselleştirmeye başlamalarıyla ilişkilendirilebilir. Bu merasim, ekin kültürüyle beraber özellikle Tatarlarda kırsal bölgelerde toplanarak, yaz mevsiminin gelişini eğlenceli oyun ve müzikler eşliğinde düzenleyip kutlarlar. Kutlamanın herhangi bir günü olmadığından dolayı, doğanın uyanması ve hasat dönemiyle olan bağlantısından dolayı haziran ayında önemli kişilerin uygun gördüğü tarihte kutlanmaktadır. Düzenlenen bu eğlenceler bir süre devam eder. *Sabantuy*,

²⁰⁷Zaripova, Çetin, Çulpan, **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s.14.

²⁰⁸Urazman, Reüfe. **Tatar Halkının Yolaları Hem Beyremneré**. 1992, s.14. (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s. 14.

²⁰⁹Möhemmetcanov, Rif, **Başkortstan İk Buı Tatarlarının Yola İcatı (Kalendar Poeziya)**. Başkort Devlet Üniversitesi, Ufa, 1982, s.19. (Akt. Zaripova Çetin, Çulpan), **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s.16.

²¹⁰Şahin, Cemile, **“XIII. Yüzyıldan Günümüze Eskişehir Yöresinde Tatarlar”**, Ankara, 2011, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi), s.220.

günümüzde de kırsal bölgelerin yanı sıra şehirlerde de kutlanan bayramlardan olmuştur.²¹¹

Büyük bir bayram olan *Sabantuy*'un hazırlıkları da çok öncesinden başlar. Bundan dolayı da hazırlık çok öncesinde başlar. Kadınlar evleri, erkekler de bahçe ve ahırını temizleyip süpürürler. *Sabantuy* bayramına özel "sıra" olarak adlandırılan bir çeşit içki ve çeşitli yemekler de hazırlanır. *Sabantuy*'a yiyecek ve içeceklerin fazlaca hazırlanması hasatların da bol, iyi olması dileği olarak kabul edilebilir.²¹²

Sabantuy bayramı hazırlık ve bayram günü olarak iki aşamadan oluşur. Eskiden *Sabantuy* öncesinde çocuklara *botka* (lâpa, keşkek) ikramında bulunurlarmış. Bazı yörelerde buna *Dere Botkası* denirken, bazı yörelerde *Zerre Botkası* derler. Birçok yörede ise bu bayramın adı *Karga Botkası* (Karga Lapası)'dır. İlkbaharda karın kalkıp ilk toprağın görünmesiyle köydeki yaşlılar bir gün belirler ve o gün çocuklar evleri dolaşarak yağ, bulgur, yumurta ve süt toplar.²¹³ Toplanan yiyeceklerden dağda, çayırda, kırdan, bazen de bir evde, bir-iki yaşlı kadın gözetiminde büyük kazanda *botka* pişirirler. Bu *botka*'nın tadına bakabilmek için köydeki bütün çocuklar ve kadınlar toplanmış. Gelen kişiler yanlarında kaşık, tabak getirir ve ikramdan sonra çeşitli oyunlar oynarlarmış. *Botka*'yı kaşıklara alıp kargalar gibi zıplayarak açılmış yerlere de serperlermiş. Yere serpilmiş bu *botka* saçısı, Yer Ana'ya saygı da bulunma, kötü ruhları kovma anlamına gelmiştir.²¹⁴ Sabantuy Bayramı aslında doğaya, kuşlara saygı göstermenin güzel bir örneğidir.²¹⁵

2.4.5. Yağmur Botkası (Yağmur Lapası)

Eski zamanın rivayetine göre, dünyada yaşayan insanların hayatı Yağmur Tanrısı Yauq'un elinde olmuştur. Yağan yağmurla ekinlerin çok olmasının yanında herhangi bir açlık da yaşanmamıştır. Ancak yağmur yağmadığında kıtlık olmasının yanı sıra insanlar çaresiz kalarak yurtlarını bırakıp gitmek zorunda kalmışlardır. Bu yüzden

²¹¹Aksoy, Ömer, "Tataristan'ın Kukmara Rayonu Mamaşır Köyünde Sabantuy Bayramı." *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, 2020; 2 (2), s.226.

²¹²Zaripova, Çetin, Çulpan, "Kazan Tatarlarının Kültürel Kimliğinin Oluşumunda Sabantuy Bayramı", s.871.

²¹³Urazman, Reüfe. **Tatar Halkının Yolaları Hem Beyremneré**. s.17. (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), "Kazan Tatarlarının Kültürel Kimliğinin Oluşumunda Sabantuy Bayramı", s.871-872.

²¹⁴Bayazitova, Flyora, **Tatar Halkının Beyrem hem Könküréş Yolaları**. Kazan,1995, s.20. (Akt: Çulpan Zaripova, Çetin), "Kazan Tatarlarının Kültürel Kimliğinin Oluşumunda Sabantuy Bayramı", s.872.

²¹⁵Zaripova, Çetin, Çulpan, "Kazan Tatarlarının Kültürel Kimliğinin Oluşumunda Sabantuy Bayramı", s.871-872.

insanlar, Yağmur Tanrısı Yauq'un merhametinden yoksun kalmamak için kendisine dilekler, tekerlemeler, türküler söyler, dualar eder ve methiyeler yağdırırmış. Yaug görmeden gitmesin diye ağaçlara rengârenk parçalar da takarlarmış.²¹⁶ Köylüler saban işlerini tamamladıktan sonra kuraklığın olduğu senelerde *Yañgır Botkası* (Yağmur Lâpası) da yaparlarmış. Lapaya tereyağı, karabuğday gibi başlıca malzemeler katırmış. Bu malzemeler değişik evlerden toplanarak kocaman kazanlarda pişmeye bırakılır, daha sonra dualar eşliğinde bir arada yenirmiş.²¹⁷ Sonrasında da bayrama katılanlar birbirlerine su döküp eğlenceli vakit geçirirlermiş.²¹⁸

Toplumda yaşayan bir diğer inanca göre, sürü eve döndüğü esnada kırmızı inek önde gelirse ertesi gün havanın güneşli olacağı, siyah inek geldiğinde ise günün bulutlu olacağı söylenmektedir. Bu inanç, eski efsun töreniyle bağlıdır; çok eski çağlarda yağmurun yağması için siyah renkte bir inek veya koyun, güneşli bir gün istenildiği zaman da kırmızı inek ya da ak koyun kurban edilirmiş.²¹⁹

2.4.6. Cıymlar (Bir Araya Gelip Çalışma ve Eğlenmeler)

Mayıs sonunda başlayıp ortalama 3-5 gün süren bu gelenek, Tatarların birlik ve beraberliğini simgeler.²²⁰ Cıym'a hazırlıklar dört-beş gün öncesinden başlarmış. Ekmek, yumurta, yağ gibi yiyecekler köyün en usta aşçıları tarafından hazırlanır ve çayırdaki kazanların asılacağı yerler belirlenirmiş. O gün köyün gençleri kızları ziller takılı at arabalarına binip çayıra çıkarlar. Arada bir yolda durarak oyun oynar ve türküler söylerlermiş.²²¹ Cıym sırasında mutlaka oyunlar da oynanırmış.²²²

²¹⁶Tatar Mifları, II. Kitap, Galimcan Gıylmanov Hikeyalevünde, Kazan, 1999, s.233. (Akt. Çulpan Zaripova Çetin), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, s. 28.

²¹⁷Sabbağ, Çiğdem- Y. Yıldırım, Ramilya, "Anadolu ve Kazan Tatar Türk Geleneklerinde Yeme İçme Kültürünün Yeri." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 51, 2017, s.1353.

²¹⁸Bayazitova, Flyora, *Tatar Halkının Beyrem hem Könkürüş Yolları*, s. 20. (Akt: Zaripova, Çetin, Çulpan), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, s.28.

²¹⁹Urazman, Reüfe. *Tatar Halkının Yolları Hem Beyremneré*, s.53. (Akt: Zaripova Çetin, Çulpan), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, s.29.

²²⁰Şahin, Cemile, "XIII. Yüzyıldan Günümüze Eskişehir Yöresinde Tatarlar", s.221.

²²¹Möhemmetcanov, Rif, *Başkortstan İk Buyı Tatarlarının Yola İcatı*, s.62. (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, s.30.

²²²Möhemmetcanov, Rif, *Başkortstan İk Buyı Tatarlarının Yola İcatı*, s.46. (Akt: Zaripova Çetin, Çulpan), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, s.32.

2.4.7. *Kayın Beyremé* (Kayın Bayramı)

Bir diğer adı *Caprak Beyremé* (Yaprak Bayramı)dır. Kreşin köylerinde haziranın ilk haftasında, ağaçlar yeşerdiğinde uygulanır. Eski zamanlarda bu bayram öncesinde çiçek toplamak, ağaçların yaprak ve dallarını yolmak, dereye girmek yasak olmuştur. Bayramda muhakkak yeni elbise ve ayakkabı giyerlermiş. Bayramdan bir hafta öncesinde kızlar, yalnız veya köydeki gençlerin eşliğinde ormana kayın ağacının başını bağlamaya giderlermiş. Seçilen ağacı yazma, kumaş ve havlu parçalarıyla süsleyip üzerinden yumurta fırlatıp oynarlar ve o akşam köydeki büyükler *tügem meclésé* (ölenleri anma sofrası) hazırlayıp bu tören sonunda çayırdaki toplanır türküler söylerlermiş.²²³

Bir hafta önceden süslenen kayın ağacı, bayram günü kesilip köye getirilirmiş. Türküler eşliğinde her evin yanında oynayıp eğlenirler ve akşamüstü kayın ağacını dereye götürüp dallarını kırar ve suya bırakırlarmış. Ekinlerin bol olması dileğiyle ekilen tarlaya da bırakabilirlermiş. *Kayın Bayramı*'nda *Kayın Botakların Suga Agızu* (Kayın Dallarını Suya Akıtma), Ayrıca, Hristiyan dininde olan Kreşin Tatarları çiçekten taç örüp suya atarken dilek tutar ve onun batıp batmadığına göre değişik yorumlarda bulunurlarmış.²²⁴

2.4.8. *Péçen Östé* (Ot Biçme İşleri)

Tatarlarda orak işi başlamadan evvel temmuz ayı ortaları *Péçen Östé* (Ot Biçme İşleri) zamanı olarak bilinir. Tatar halkı, yaşamış oldukları iklim şartlarından ötürü büyük otlaklara sahiptirler. Bu yüzden hayvanlar yazın otlatılır ve sürüye çıkarılır. Kışın ise ahırda kalırlar. Eski zamanlarda erkekler, orman kenarında bir veya iki gün otu tırpan ile biçerlermiş. Ardından kızlar ve kadınlar, otu kabartarak çevirir ve sonrada onları toplamak için orman kenarında bir araya gelirlermiş. Bütün işler bittikten sonra gençler toplanıp hep birlikte eğlenip türküler söyleyerek at arabasıyla köye dönerlermiş.²²⁵

2.4.9. *Urak Östé* (Ekin Biçme İşleri)

²²³Bayazitova, Flyora, *Kéreşenner: Tél Üzençelékleré Hem Yola İcatı*. Matbugat Yortı, Kazan, 1997, s.157-158. (Akt: Zariyova Çetin, Çulpan), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. s.34.

²²⁴Bayazitova, Flyora. *Kéreşenner: Tél Üzençelékleré Hem Yola İcatı*, s.157-158. (Akt: Çulpan Zariyova Çetin), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. s.34.

²²⁵Zariyova Çetin, Çulpan, *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, s.35.

Urak Östé (Ekin Biçme İşleri) geleneği de neredeyse *Péçen Östé* (Ot Biçme İşleri) gibi uygulanmıştır. Eski zamanlarda bu işe en becerikli kişi başlarmış. Hatta bazen “Kim başlamıştı ağaca? Çok çetin oldu, ellerimiz parçalandı” diye şikâyet ederlermiş. Bu sebepten dolayı huysuz olan kişiler, işe gün ağarmadan başlarmış. Ekin biçme işleri bittikten sonra, orakçı kızlar ve kadınlar yerde yuvarlanarak “Yer, bana gücümü geri ver” ya da

<i>Cir, cir, köçem bir,</i>	<i>Yer, yer, gücümü ver,</i>
<i>Yabaga tayınıñ köçen bir,</i>	<i>Bir yaşlık tayın gücünü ver,</i>
<i>Altın alma tösen bir,</i>	<i>Altın elma rengini ver,</i>
<i>Altı atım kuvât bir,</i>	<i>Altı atımın kuvvetini ver,</i>
<i>Altmış arba arış bir,</i>	<i>Altmış araba çavdar ver,</i>
<i>Altmış arba boday bir,</i>	<i>Altmış araba buğday ver,</i>
<i>Altmış arba boray ver,</i>	<i>Altmış araba bulgur ver,</i>
<i>Altmış arba tarı bir,</i>	<i>Altmış araba darı ver,</i>
<i>Bir, bir, barın bir!</i>	<i>Ver, ver, hepsini ver,</i>
<i>Cir! Cir!²²⁶</i>	<i>Yer! Yer!</i>

gibi dilekte bulunurlar ve harmanı bebek gibi süsleyerek zaferle köye getirirlermiş.²²⁷

2.4.10. Kaz Ömesè (Kaz Yolma İmecesı)

Kazan Tatarlarında *Kaz Ömesè* (Kaz Yolma İmecesı) önemli bir yere sahiptir. Bu imece havalar soğuduğu zaman, genellikle kasım ve aralıkta başlar ve haftalar boyu devam eder. Kaz Yolma İmecesı, Tatar Türklerine mahsustur. Başka bir Türk boyunda bu imeceye rastlanmaması dikkat çekmektedir. Bu gelenek, insanların bir araya gelmesini sağlayarak aynı zamanda işlerin daha çabuk halledilmesini sağlar. İnsanlar tek başlarına yapamadıkları işleri yardımlaşarak yapar ve güzel vakit geçirirler.²²⁸

²²⁶Bayazitova, Flyora. *Kéresénner: Tél Üzénçelékleré Hem Yola İcatı*, s.157-158. (Akt: Çulpan Zariyova Çetin), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekları*. s.36.

²²⁷Bayazitova, Flyora, *Tatar Halkınıñ Beyrem hem Könküréş Yolaları*, s. 101-102. (Akt: Zariyova, Çetin, Çulpan), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekları*, s.36-37.

²²⁸Zariyova, Çetin, Çulpan *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekları*, s.38.

2.4.11. Tula Basu, Kindér Sugu (Çuha Doldurma, Ketenden Kumaş Yapma)

Kazan Tatar köylerinde yapılan zor işlerle alakalı *Tula Basu* (Çuha Doldurma) ve *Kindér Sugu* (Ketenden Kumaş Yapma) imeceleri de vardır. Bu imeceler, 20. yüzyılın 50'li yıllarına dek sürer. *Kaz Yolma İmecesi*'ne de benzemektedirler. Elde yapılan havlular, masa örtüleri, perdeler eskiden her Tatar evinin vazgeçilmezleri arasında olmuşlardır. Bu işi her ne kadar kızlar yapıyor olsa da imeceler kimi zaman erkeklerin katılımıyla da olurmuş. Gençler öğlen yemeğiyle işlere ara vererek ellerine akordeon alırlar, pencerenin önüne geldiklerinde de kızlar onlara *koymak* (krep, akıtma) ikramında bulunurlarmış. Bu esnada türküler, mâniler de söylenirmiş.²²⁹

2.4.12. Cép Érlev Ömesé (İp Eğirme İmecesi)

Kızlar, ip eğirmek için ağaçtan yapılan ve Tatar Türkçesinde *orçık* denilen herkese özgü iğlerini getirirlermiş. Kızlarla beraber köyün gençleri de gelir ve eğlenmek amaçlı eve almaları için ricada bulunurlarmış. Ancak kızların yanında bekçi görevinde olan yaşlı kadın, onları genellikle eve almazmış. Bazen eve alındıklarında da gençler kızlara yardım ederler, hep birlikte oyun oynayıp türkü söyler ve aynı sofrada çay içmeye başlar, sabaha kadar eğlenirlermiş.²³⁰

2.4.13. Öy Salu Ömesé (Ev Yapma İmecesi)

Eskiden Tatar Türklerinde bu çalışma, yaz boyu sürerek sonbahar mevsiminde bitirmiş. Ev inşası için mekân olarak çöplük, ahır, kuyu, nehir kenarı gibi yerler eskiden olduğu gibi bugünde de tercih edilmemektedir. Ev yapan aileye genellikle akraba ve komşular yardım edermiş. Önceleri yoldan geçenlerde yardım edermiş.²³¹

2.4.14. Nardugan (Yılbaşı Kutlamaları)

Bu bayram, sadece Kreşinlerde, Mişerlerde, ve Çeptsä Tatarlarında farklı özelliklerle kutlanırmış. 25 Aralık'tan 5 Ocak'a kadar oynanan oyunlar da *Nardugan* olarak

²²⁹Bayazitova, Flyora, *Tatar Halkının Beyrem hem Könkürş Yolaları*, s. 89. (Akt: Zaripova, Çetin, Çulpan), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, s.42.

²³⁰Möhemmetcanov, Rif, *Başkortstan İk Buyı Tatarlarının Yola İcatı*, s.62. (Akt: Zaripova, Çetin, Çulpan *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. s.44.

²³¹ Bayazitova, Flyora, *Tatar Halkının Beyrem hem Könkürş Yolaları*, s. 103. (Akt: Zaripova, Çetin, Çulpan), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. s.45.

anılmaktadır. *Kızlar Narduganı* da kızların kendi aralarında birbirlerini ağırlamasına verilen addır. Çeşitli yemekler hazırlamak, kimsenin tanıyamadığı kılıklara girilerek ev ev dolaşip çeşitli falların aracılığıyla gelecekte bilgi almak, bu bayramın önemli özelliklerindedir.²³²

2.4.15. Avlagıy (Oturmaya Gitme)

Kızlar eskiden, sonbahar işlerini bitirip günler kısaldığında akşam oturmaları yaparlarmış. Akşamları belirli evde toplanan kızlar, işlemler yapar ve yeni türküler öğrenip eğlenirlermiş. Genç kızların bu tür oturmaları, genellikle büyüklerin evde olmadığı zaman olurmuş. Eve gelen herkes yanında farklı farklı yiyecekler getirerek bunlardan sofraya hazırlarlarmış. Bu toplanmaların bir başka özelliği ise kızların yanına köydeki gençlerin de katılım göstermesidir.²³³

2.5. Tatar Türklerinin Mevsimlerle İlgili Geleneklerinde Fal

Eskiden Tatarlarda fala mevsimlerle ilgili *Nevrüz, Sabantuy, Cıyınlar, Kayın Beyremé, Tula Basu, Kindér Sugu* ve *Nardugan* gibi birçok gelenek esnasında bakılırmış.²³⁴ Fakat falın daha çok *Sabantuy* ve *Nardugan* bayramlarında açıldığı da bir gerçektir. Fal açmanın sebebi, insanların o yıl mevsimin nasıl geçeceği ve mahsulün nasıl olacağını merak etmeleridir. Doğal olarak, kızların müstakbel eşleriyle ilgili bilgi almaya çalışma da ön plandadır. Fal bakarken elde bulunan materyaller de önem arz etmektedir.

2.5.1. Nevrüz (Nevruz) Bayramı Esnasında Açılan Fallar

Bu bayram esnasında Tatar Türkleri *Nevrüzbike* ve *Koymak Falı* gibi fallar açar.

2.5.1.1. Nevrüzbike

Kazan Tatarlarında *Nevruz* sırasında en güzel kız *Nevrüzbike* olarak seçilir ve at arabasına oturtulup meydana getirilir. Daha sonra *Nevrüzbike*'ye soru yöneltmek ilkbahar mevsiminin nasıl geçeceğinden ve kendilerini ileride ne bekleyeceğinden

²³²Urazman, Reüfe. **Tatar Halkının Yolaları Hem Beyremneré**, s.78. (Akt: Zaripova, Çetin, Çulpan), **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s.48-49.

²³³Möhemmetcanov, Rif, **Başkortstan İk Buyı Tatarlarının Yola İcatı**. s.77. (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s.54.

²³⁴Zaripova Çetin, Çulpan, "Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal Çeşitleri", s.580-581.

haber almaya çalışırlar. Örneğin, “Al mı, gül mü?” diye sorarlar ve gönülden “al olursa böyle olur, gül olursa şöyle olur” diye dilek tutarlar. Nevruzbike’nin bundan haberi olmaz, “al” ya da “gül” der. Dilek tutan kişi de bu durumu kendi dileğine göre yorumlar.²³⁵

2.5.1.2. Koymak Falı (Krep, Akıtma Falı)

Eskiden *Nevruz* bayramı sabahı kızlar *koymak* (krep, akıtma) pişirip ilk pişirdikleri koymakla sokağa koşarlar ve karşılaştığı ilk adamla ya da onun akrabasıyla evleneceklerine inanırlarmış.²³⁶

2.5.2. Sabantuy (Çift Sürme) Bayramı Esnasında Açılan Fallar

Sabantuy geleneği, 20. yüzyılın ortalarına kadar daha özel bir düzenle yapılmıştır. Bu hususta Çulpan Zaripova Çetin’in çalışmaları önem arz eder.²³⁷ Bu gelenek esnasında *Yomırka Falı*, *Kırmıska Falı*, *Kaz Kükeyé Bélen Fal Açu* gibi çeşitli fallar da açılır.

2.5.2.1. Yomırka Falı (Yumurta Falı)

Sabana çıkarken ağaç kabuğundan yapılan kovadan ilk tohumla beraber, buğdaylar yumurta büyüklüğünde yetişsin ve uçları tok olsun dileğiyle toprağa pişmiş yumurtalar atılmış. Daha sonra çocuklar bu yumurtaları toplayıp yerlermiş. Ancak yumurtalar yenilmeye başlamadan önce üç tanesi alınıp bakılmış. Yumurtaların içerisinde boşluğun çok olması hasadın kötü olacağına, az olması ise hasadın kısmen bol olacağına, eğer hiç boşluk yoksa hasadın bol olacağına, insanların ekmeğe doyacağına yorumlanırmış.²³⁸

²³⁵ **Beyremner, Tuylar Öçen. Tamaşa Ürneleré.** Rannur, Kazan, 1999, s. 38 (Akt: Zaripova Çetin, Çulpan), **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s.11-12.

²³⁶ Zaripova Çetin, Çulpan), **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s.54.

²³⁷ Çulpan Zaripova, Çetin, “Kazan Tatarlarının Kültürel Kimliğinin Oluşumunda Sabantuy Bayramı”, s.869-878.

²³⁸ **Tatar Mifları.** I. Kitap, s. 362. (Akt: Çulpan Zaripova, Çetin), **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s.26.

2.5.2.2. *Kırmıska Falı* (Karınca Falı)

Bir başka fal da karınca yuvasının orta yerine karıncalara zarar vermeden bir çubuk batırılmasıyla bakılır. O yılki ekinlerin yüksekliği, karıncaların çubuğa tırandıkları yükseklikle ilişkilendirilmiştir.²³⁹

2.5.2.3. *Kaz Kükeyé Bélen Fal Açu* (Kaz Yumurtasıyla Fal Açma)

Bu fal, köyde yaşayan insanlar tarafından ekine ne zaman gidileceği belirlemek için açılmaktadır. Fal için kazın ilk üç yumurtası alınır ve her biri ölçülürmüş. İlk yumurta son yumurtadan ağır gelirse ekine daha erken çıkılmalı diye düşünülür. İkinci yumurta ağır gelirse ekine ne erken ne geç, üçüncüsü ağırsa da ekine geç çıkmak gerekir diye düşünülür. Baharın gelmesiyle ilgili olarak yapılan başka bir yorumlar da şu şekildedir: İlk durumda bahar erken gelir, ikinci durumda zamanında, son durumda geç gelecektir.²⁴⁰

2.5.3. *Cıynlar* (Bir Araya Gelip Çalışma ve Eğlenmeler) Esnasında Açılan Fallar

Diğer halklarda olduğu gibi Tatar Türklerinde de mevsimlerle ilgili gelenek ve göreneklerin içerisinde genelde evlilikle ilgili konular yer alır. *Cıynlar* esnasında Tatar Türklerinde sadece *Tekıya Falı* açıldığı bilinmektedir.

2.5.3.1. *Tekıya Falı* (Taç Falı)

Cıynlar esnasında Başkurdistan'ın İk Nehri boyunda yaşayan Tatar Türkleri çiçekler ile yapılmış taçla fal açarlarmış. Taç nehirde batarsa, tacın sahibi kötü ihtimalle ölecek, en iyi ihtimalle sevgilisi onu unutacak anlamına gelirmiş. Tacın bir yerde dönüp durması sahibinin evlenemeyeceğini, yani evde kalacağını gösterirmiş. Tacın nehir kıyısına doğru dönmesi ise kızın kendi köyünden biriyle evleneceği anlamına gelirmiş. Taç başka bir tarafa akıp giderse, kız da o taraftan biriyle evlenecek anlamına gelirmiş.²⁴¹

²³⁹ **Tatar Mifları.** Galimcan Gıylmanov Hikeyalevénde, II. Kitap, Tatarıstan Kitap Neşriyatı, Kazan, s. 239, (Akt: Çulpan Zarıpova, Çetin), **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s.26.

²⁴⁰ **Tatar Mifları.** I. Kitap, s. 262.

²⁴¹ Möhemmetcanov, Rif, **Başkortstan İk Buı Tatarlarınıñ Yola İcatı.** 1982, s.47. (Akt: Çulpan Zarıpova Çetin), **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s.33.

2.5.4. Kayın Beyremé (Kayın Bayramı) Esnasında Açılan Fallar

Tatar Türklerinin yaşadığı coğrafyada kayın ağacı bolca yetişir. Bu ağacın yaprakları gür bir şekilde yeşermeye başlayınca Hristiyan dininde olan Kreşin Tatarları *Kayın Beyremé* düzenler. Bu bayram esnasında *Kayın Botakların Suga Agızu* ve *Tekiya Falı* açılır.

2.5.4.1. Kayın Botakların Suga Agızu (Kayın Dallarını Suya Akıtma)

Bir hafta önceden süslenen kayın ağacını, bayram günü kesip köye getirirler. Her evin yanında türküler söyleyerek oynayıp eğlenirler. Kayın ağacını akşama doğru dereye götürüp dallarını kırarak suya bırakırlar. Kimi zaman ekinlerin bol olması niyetiyle buğday veya çavdar ekilen tarlaya bırakırlar. Kayın dalları suya akıtılırken herkes dilek tutar ya da onun batıp batmayacağı konusunda çeşitli yorumlar yapmaya çalışırlardı.²⁴²

2.5.4.2. Tekiya Falı (Taç Falı)

Bu fal esnasında Kreşin Tatarları, çiçekten taç örüp suya atarken dilek tutar ve onun batıp batmadığına göre değişik yorumlarda bulunurlarmış.²⁴³

2.5.5. Tula Basu (Çuha Doldurma) Esnasında Açılan Fallar

Sonbaharda uygulanan *Tula Basu* geleneği sırasında fal, Tatar Türklerinin yaşadığı bölgeye özgü keçeden çizmeler ve doldurulan çuha ile açılmıştır.

2.5.5.1. İtek Falı (Keçeden Ayakkabı Falı)

Kızlar iş yaptıkları sırada fala da bakarlarmış. Örneğin, keçeden yapılan ayakkabıyı kapıdan dışarıya atarlar ve ayakkabının uç kısmı ne tarafa bakarsa o tarafa gelin olarak gideceklerine inanırlarmış.²⁴⁴

²⁴² Bayazitova, Flyora. *Kéreshenner: Tél Üzençelékleré Hem Yola İcatı*, s.157-158. (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. s.34.

²⁴³ Bayazitova, Flyora. *Kéreshenner: Tél Üzençelékleré Hem Yola İcatı*, s.157-158. (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. s.34.

²⁴⁴ Bayazitova, Flyora, *Tatar Halkının Beyrem hem Könkürüş Yolaları*, s. 89. (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, s.42.

2.5.5.2. *Tula Falı (Çuha Falı)*

Bu çeşit fal, Çuvaşistan'ın Berengi ilçesi civarındaki Tatarlar arasında görülmektedir. Çuha doldururken kapıdan kim içeri girerse (özellikle bu kişi genç bir kızsı) o çuhanın bir başından kesip ona vererek kapıdan dışarı gönderirler. O kızın önüne kim gelirse çuha dolduran kızın onunla evleneceği düşünülmüştür. Kimi zamanda bu durum değişik yorumlanarak kapıdan çıktığında kız yaşlı birisiyle karşılaşır yaşı biriyle evleneceğine, genç birisiyle karşılaşması halinde de genç birisiyle evleneceğine yorumlanmıştır. Kreşin Tatarlarında bu fal daha değişik yorumlanmıştır. Çuha dolduran kişi beyaz çuhayı dolduruyorsa kızın gelecekteki eşi beyaz yüzlü sarışın olacaktır, koyu renk çuhayı dolduruyorsa da esmer gençle evlenecektir. Başka bir yorumda çuha dolduranın yanına geldiğinde, hangi renk çuhayı dolduruyorsa eşi de öyle olacaktır. Yani beyaz çuha iyi kişiye, mutluluğa yorumlanırken koyu renk çuha kötü kişiye, mutsuzluğa yorumlanmıştır.²⁴⁵

2.5.6. *Kindér Sugu (Ketenden Kumaş Yapma) Esnasında Açılan Fallar*

Bu gelenek esnasında açılan tek çeşit fala rastlanmıştır. O da *Kindér Falı*'dır.

2.5.6.1. *Kindér Falı (Keten Falı)*

Artan ketenleri kısmetlerini öğrenmek için kullanan genç kızlar, keteni sağ bileğine atıp dışarı çıkarlarmış. Karşılaştıkları ilk insanın yaşlı, genç, zengin veya yoksul olmasına göre geleceklerini yorumlamaya çalışırlarmış.²⁴⁶

2.5.7. *Nardugan (Yılbaşı Kutlamaları) Esnasında Açılan Fallar*

Tatar Türklerinde Yılbaşı kutlamaları olarak bilinen *Nardugan* esnasında açılan falların çeşidi ayrıca çoktur. Nesnelere, hayvanlar ve yiyeceklerle açılan *Yözék Falı*, *Tavık*, *Eteç Falı*, *Başak Falı*, *Utın Falı*, *Kaba Falı*, *Koymak Falı*, *Sarık Falı*, *Çüp Falı* yanında *Tın Tınlav*, *Tınga Baru* olarak adlandırılan kulak falı da açılmıştır.

2.5.7.1. *Yözék Falı (Yüzük Falı)*

Yüzük falı, genelde Kreşin ve Mişer Tatarları arasında yaygın olup Yılbaşı gecesi gençler ve kızlar tarafından açılmıştır. Eskiden köydeki gençler bu geceye özel köy

²⁴⁵Tatar Miğları. I. Kitap, s.263.

²⁴⁶Tatar Miğları. I. Kitap, s.268.

evlerinden birini kiralayarak kızları o eve çağırırlarmış. Fal açmak için köyden orta yaş ve ihtiyar kişiler de gelebilirmiş. Mişerlerde ise yalnızca kızların katılımıyla olur ve bir yaşlı kadın da onların yanında bulunurmuş. Fal açma geleneği, Kreşinlerde daha gizemli ve ilgi çekici olmuştur. Örneğin, fal açmak için suyu nehirdeki buz üstünde açılan delikten alırlarmış. Nehrin kenarına ise annesi babası sağ olan mutlu aileden en büyük ve en küçük çocuk ile üç-dört genç ve kız da gidirmiş. Yolda konuşmak yasak olmuştur. Nehrin kenarına geldiklerinde gençlerden biri, su almak için açılmış deliğin yanında baltaıyla güneşin hareketini tekrar ederek daire çizip sonrasında kovayı suyla doldurarak içerisine bakır akçe ile beraber bir yüzük de atarmış. Yüzüğün ismi “Padişah Yüzüğü” olarak bilinirmiş. Sonrasında kovanın ağzını beyaz havluyla örterek kendilerini bekleyen eve götürürlermiş. Kovanın dışına su dökülürse fal açma olayı manasını yitirmiş. Bu sebeple kovadaki suyu bir damla dahi dökmeden kendi içlerinde konuşmadan ve arkalarına bakmadan getirmeye dikkat ederlermiş. Eve gelince “Suya gittik balta alıp, nehirden geldik mal bulup” diye ifade ederlermiş. Dilek tuttuktan sonra gençler yüzüklerini çıkarıp kovaya atar ve aralarında yaşça büyük olan kızlardan biri, yüzükleri suda iyice karıştırıp arasından birini alır ve serçe parmağına takarmış.²⁴⁷ Gece yarısında başlayıp birkaç saat süren bu falda yüzükler son kez alındıktan sonra, suyu dökerler ve kovanın dip kısmındaki bakır akçeyle Padişah Yüzüğü’nün nasıl düşeceğini izlerlermiş. Para tura tarafıyla düşerse bütün falların gerçekleşeceği anlama gelirmiş.²⁴⁸

2.5.7.2. Tavuk, Eteç Falı (Tavuk, Horoz Falı)

Eve tavuk getirilir ve önüne bulgur serpilirmiş. Eğer tavuk serpilene bulguru toplamaya başlarsa, kızın gideceği aile misafir sever bir aile olur; tavuk su içmeye başlarsa, kızın müstakbel kocasının sarhoş olmasından şüphelenilirmiş. Perm ilinde yaşayan Barda Tatarlarında ise eve tavuk yerine horoz sokarlar ve etrafına kâğıt, gümüş yüzük, küpeler veya buğday, tatlı yiyecekler, tuz atarlarmış. Horozun hangi nesneye doğru yürüdüğüne bakarak yorumda bulunurlarmış. Eğer horoz kâğıda doğru giderse mektup geleceğine, buğdaya doğru giderse zengin hayata, tuza doğru giderse acı kadere, tatlılara doğru giderse de güzel bir hayatın olacağına inanılırmış.

²⁴⁷Bayazitova, F. *Tél Üzênçelékleré hem Yola İcatı*. Kazan: Matbugat Yortı, 1997, (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), “Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal Çeşitleri”, s.583-584.

²⁴⁸Urazman, Raufa. *Tatar Halkınñ Yolaları Hem Beyremneré*. 1992, (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), “Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal Çeşitleri”, s.584-585.

Horozun karanlık bir yerde saklanması fal açanların üzüleceği anlamına gelirmiş. Ocağa doğru koşan horoz, yangın olacağına işaret olurmuş.²⁴⁹

2.5.7.3. Başak Falı

Geleceğin harmandan başak alarak yorumlandığı bir fal çeşididir. Başağın tohumda bol olması kızın gidecek olduğu ailede çok insanın olmasına, az olması durumunda da o ailedeki kişilerin az olacağına yorumlanırmış.²⁵⁰

2.5.7.4. Utın Falı (Oduun Falı)

Bu fal, toplanan odunlardan bir tanesinin alınmasıyla bakılırmış. Odunların pürüzsüz olması damadın yakışıklı, pürüzlü olması ise çirkin olacağına yorumlanırmış.²⁵¹

2.5.7.5. Kaba Falı (Yün Eğirme Tezgâhı Falı)

Tatar Türkleri yılbaşında çiftçilikle ilgili işlerin yeni yılda nasıl olacağını da merak etmişlerdir. Meselâ, yün eğirmek için ağaçtan hazırlanan ve Tatar Türkçesinde *kaba* olarak bilinen tezgâhı dışarıya koyarlarmış. Eğer onun üzerine kırağı düşerse, sonbaharda keten bol olacak diye inanırlarmış.²⁵²

2.5.7.6. Koymak Falı (Krep, Akıtma Falı)

Eskiden *Nardugan* bayramı sabahın kızlar *koymak* (krep, akıtma) pişirip koymakla sokağa koşarlar ve karşılaştıkları ilk adamla ya da onun akrabasıyla evleneceklerine inanırlarmış.²⁵³

5.5.7.7. Tın Tiñlav, Tinga Baru (Kulak Falı)

Tatar Türklerinde *Nardugan* bayramında seslere göre yorum yapmak da çok yaygın olmuştur. Kulak falı esnasında dilek tutarak evlerin pencere ve kapılarından konuşulanları dinlerlermiş. Örneğin, sevgilisi asker olan genç kız arkadaşıyla

²⁴⁹ **Tatar Mifları**, I. Kitap, s.588-589.

²⁵⁰ Urazman, Raufa. **Tatar Halkının Yolaları Hem Beyremneré**, s. 83. (Akt: Çulpan Zaripova, Çetin), **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**. s.53.

²⁵¹ Urazman, Reüfe. **Tatar Halkının Yolaları Hem Beyremneré**, s. 83. (Akt: Çulpan Zaripova, Çetin), **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**. s.53.

²⁵² Urazman, Reüfe. **Tatar Halkının Yolaları Hem Beyremneré**, s. 83. (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**. s.83.

²⁵³ Zaripova, Çetin, Çulpan **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, s. 54.

herhangi bir evin penceresinin altında sesleri dinlermiş. Evde “yemez”, “dönmedi” vb. sözler işitilirse sevgilisinin askerden dönmeyeceği anlamına gelirmiş. Bu fala çıkanlar işittiklerinden dolayı üzülmesinler diye o gün evde herkes kendi evinde kavgaya yer vermeden iyi şeyler konuşmaya özen gösterirlermiş.²⁵⁴

Tın Kõnè (Kulak Falı), Perm civarında yaşayan Barda Tatarlarında 6 Nisan da yapılmıştır.²⁵⁵ Evlenme yaşına gelen kızlar, görücülerin ne taraftan gelebileceklerini de öğrenmeye çalışırlarmış. Köpeklerin uluduğu taraf, görücülerin geleceği tarafa işaret edermiş. Bir başka fal için kızlar üç yolun kesiştiği yerde toplanırmış. Kızlardan biri buraya sopayla gelerek daire çizer ve ortasına güğümle su dökermiş. Diğer kızlar ise çemberin içerisine uzanıp çıkan sesleri işitmeye çalışırlarmış. Müzik sesinin gelmesi durumunda, kızın şehirden biriyle evleneceği tahmin edilirmiş. Kızlardan biri sevgilisinin sesini duyar gibi olur ve bu esnada suratına kar tanesi düşerse, hayatı çetin olacak diye yorumlanırmış. Testere sesi duyulursa, birinin yakın zamanda öleceği anlamına gelirmiş. Atlı araba sesinin duyulduğu tarafta ise ekinlerin bol olacağı düşünülmüştür.²⁵⁶

2.5.7.8. Çüp Falı (Çöp Falı)

Penza şehri civarı Tatar köylerinde yaygın olan bir fal çeşididir. Genellikle aralık ayı sonu, ocak başında bakılır. *Nardugan* manileri söylendikten sonra gece yarısı çöp sokağa çıkarılır ve bir köpeğin havlaması beklenir. Köpek havlama sesi hangi taraftan gelirse kız da o tarafta yaşayan birisiyle evlenir diye inanılmırmış.²⁵⁷

2.5.7.9. Sarık Falı (Koyun Falı)

Yılbaşında fal, sadece nesnelere değil koyun, horoz vb. hayvanların aracılığıyla da bakılırdı. Örneğin, Tatar kızları gece yarısı ahıra girip karanlıkta bir koyunu yakalamaya veya kucaklarına almaya çalışırlarmış. Yakaladıkları hayvan kuzu olursa damadın genç olacağına; koyun olursa da kızın evleneceği kişinin dul veya yaşlı olacağına inanılmırmış. Koyunun rengi de önemli olurmuş. Siyah koyun esmer, kara

²⁵⁴Hacıyeva, Maarife, “Azerbaycan Türklerinde İnançlar”, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri, Ankara, 1997, s.220. (Akt: Çulpan Zaripova Çetin), *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, s.51-52.

²⁵⁵ *Tatar Mifları*, I. Kitap, s.269.

²⁵⁶ *Tatar Mifları*, I. Kitap, s.261. (Akt: Çulpan Zaripova, Çetin, *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. s.52.

²⁵⁷ *Tatar Mifları*, I. Kitap, s.259.

yüzlü ve sinsi bir damada veya geline işaret ederken yünü dökülen koyun fakir biriyle evlenmeye işaret olmuştur.²⁵⁸

²⁵⁸ **Tatar Mifları**, I. Kitap, s.261.

3.BÖLÜM

AZERBAYCAN TÜRKLERİNDE FAL AÇMA GELENEĞİ

3.1. Azerybaycan Türkçesinde Fal Kelimesi

Bütün Türk dünyasında olduğu gibi Azerbaycan Türklerinde de fal açma geleneği mevcuttur. Bu gelenek aynı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Azerbaycan Türkçesinde de “fal açma” olarak söylenir ve çeşitli sözlüklerde yer alır.

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti Sözlüğü:

“Fal: Falcıların nohuda, suya, güzgülüye, kitaba vb. bakmakla gelecekte veya geçmişten haber vermesi;

Falçı: Fala bakan, fal açmakla, falcılıkla meşgul olan kişi;

Falçılıq: Falcının işi, mesleği.”²⁵⁹

Azerbaycan Edebiyat Terimleri Sözlüğü:

“Fal: Folklor (halk bilimi) türlerinden biridir. Fallar, bir milletin ilk gelişim merhalelerini, dünyaya bakışlarını, tasavvurlarını aksettirirler. Eski halkların sözlü yaratıcılığında önemli yer tutarlar.”²⁶⁰

Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü:

“Fal: Talih.”²⁶¹

3.2. Azerbaycan Türklerinde Fal Açma

Diğer milletlerde olduğu gibi Azerbaycan Türklerinde de fala bakmanın birçok çeşidi vardır. Rakamlara, kitaplara, ellerin içindeki çizgilere, oyun kâğıtlarına, suya, yıldızlara bakarak, kahveyle, nohutla vs. İnançlarla alâkalı eski zamanlarda Türk kavimlerinde yaygın olan su, ay, yıldız ile fala bakma çeşitlerinden Azerbaycan Türkleri daha çok göz ve kulak falına başvururlar. Örneğin, kökleriyle çok eski

²⁵⁹ *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*. Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Cilt:2, Bakı: Şərqi-Qərbi, 2006, s.171.

²⁶⁰ Alemdar, Mertcan, “Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi”, s.31.

²⁶¹ Albayrak Hacaloğlu, Recep, *Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.97.

dönemlere uzanan ve bütün Türk dünyası için ortak olan *Nevruz* (Azerbaycan Türkçesinde *Novruz* olarak söylenir) bayramının son çarşambası olan *İlahir Çarşamba*'da *Qapıpusma ve Kulağa Dayanma* olarak bilinen kulak falı mevcuttur. *İlahir Çarşamba*'da kapının arkasından duyulacak güzel söz uğur, kötü söz ise uğursuzluk olarak sayılır.²⁶²

Efsunla fal birbirlerine yakın tür olarak sayılmışlardır. Farklı yanı, efsun okuyanlar deyişle, onun büyücü gücüyle etki gösterirler, falcılar ise rakamla, işaret ve yazıların, resimlerin yardımıyla yorum yaparlar. İlk basit fallar şöyle yapılmış:

*“Karşı karşıya bulunan kişilerden biri kalbinde dilek tutup gözlerini kapatıp parmaklarını birbirine yakınlaştırır, eğer parmaklar birbirine dokunsaydı, dileğinin yerine geleceğine inanırlardı.”*²⁶³

Nabiyev, falın oluşmasının gen teorisi ile ilişkisini açıklar:

“İnsan hayatında yaşanan çeşitli başarısızlıklar onun fizyonomisinde - el ve parmaklarında, yüzünde belli genlerin yıkımı ile ilgili çizgiler, izler bırakır. Yahut bunun tam tersi, gerçekleşecek başarılı olaydan çok önce insanın yüzüne, alınına ve gözlerine genlerin parlaklığı ile ilgili çeşitli başarılı çizgiler, noktalar, bazı durumlarda ise lekeler yayılır. Bu metinden bahsederek falların belli simgelerle ilgili olduğunu da düşünmek mümkün. Örneğin halk arasında benlerin vücutta bulunmasına göre o kişinin azametli, sabırlı, temiz adam olacağı vs. hakkında kanaatler ileri sürülür. Halk arasında noktalar, harfler ve rakamlarla fala bakma yaygındır. Böylelikle fal formüllerine göre rakam, nokta ve harflerin bir araya gelerek oluşturduğu sistem aracılığıyla işaretleri, hatları okumak mümkün oluyordu. Fal metinlerini ilk kez Azerbaycan'da hurafeler ortaya koymuştur. Bu metinlerden sadece birkaçı günümüze kadar ulaşmış vaziyettir. Halk arasında fala bakarken tuz, ot, su, kahve, ayna, oyun kâğıdı gibi yiyecek ve nesnelere kullanılır. Fala bakmanın çeşitleri

²⁶² Alemdar, Mertcan, “Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi”, s.31-32.

²⁶³ Aliyev, Ramil, *Azerbaycan Folkloru*. Iksad Yayınları, Bakü, 2021, s.447-448.

*şöyledir; inançlar ile ilgili, su, yıldızlar, nohut, şekil ve kitapla fala bakma vs. Fallar inançlarla bağlıdır. Bu sebeple falcılar kişinin bu hissini kullanarak kendi görüşlerini aşlamaya çalışıyorlar.*²⁶⁴

Azerbaycan folklor çalışmalarında fal türü ile ilgili Y.V. Çemenzeminli, M.H. Tehmasib, B. Abdullayev vb. araştırmacıların çalışmaları mevcuttur. Azerbaycan folklorunda bazen vasfı-halin falları aynı görülme düşüncesi olsa da, son zamanlarda falı bağımsız bir tür olarak değerlendirirler.²⁶⁵

Azerbaycan'ın bazı kesimlerinde bir halk inancına göre, *Novruz* bayramı içinde yer alan *Yel Çarşambası* gecesi söğüt ağacının altında dilek tutulup Yel Baba çağrıldığında Yel Baba sesi duyup hemen yel eser ve söğüt ağacının dalları ağaca dokunursa, tutulan dilek gerçekleşir diye inanılır.²⁶⁶

Azerbaycan Türklerinde birçok fal çeşidi mevcut olup onlardan bazıları günümüzde de açılmaya devam etmektedir.

3.3. Azerbaycan Türklerinde Fal Çeşitleri

Tatar Türklerinde olduğu gibi Azerbaycan Türklerinde de birçok fal çeşidi bilinir. Kaynaklardan ulaşılanlar 22 tanedir. Ayrıca bunların dışında *Novruz* ve diğer bayramlarda açılan fal çeşitleri de mevcuttur. Bütün bu fal çeşitlerinin birkaç başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür.

3.3.1. Nesnelere Açılan Fallar

Yüzük, ayna, pabuç, mum, iğne, ip gibi çeşitli nesnelere vasıtasıyla açılan fallar, erken dönemlerde oluşan inançlarla alakalıdır. Bu nesnelere yüzük, mum ve iğne ile fala bakılırken su da kullanılır. Nesnelere açılan fallarda gelecekte haber alma umudu, kızların ne zaman ve kimlerle evlenecekleri gibi konular yer alır.

3.3.1.1. Üzük Falı (Yüzük Falı)

Evlenme yaşına gelen kızlar bir araya toplanır. Aralarından nişanlı veya evli olan biri nişan yüzüğünü çıkarır ve kızın saçından bir tel alarak yüzüğüne geçirir. Daha sonra

²⁶⁴Aliyev, Ramil, *Azerbaycan Folkloru*. s.447-448.

²⁶⁵Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.297.

²⁶⁶Rzayeva, Sona, "Azerbaycan'da Nevruz Çarşambalarının Mitolojik Kökenleri.", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 2021, s.241.

bu yüzüğü yarım bardak suya ya da başka bir kaba üç kere daldırıp çıkarır. Sonrasında elini sabit tutarak yüzüğün bardağın kenarına değmesini bekler. Yüzük kaç kere bardağına kenarına değerse kız o yaşta evlenecek anlamına gelir.²⁶⁷

3.3.1.2. *Güzgü Falı* (Ayna Falı)

Bu fal şu şekilde açılır;

*“İlk defa uyunan bir evde yastığın altına ayna koyulur, yatan kişi uykusunda gelecekte yaşayacağı mutluluğun kime bağlı olduğunu görür.”*²⁶⁸

3.3.1.3. *Papuç Atmaq* (Pabuç Atmak)

Mutluluk kavramıyla ilgili açılan fallardan bir tanesidir. Azerbaycan’ın Göyçay ilçesinde bayram sabahı evlenme yaşına gelen kız evin kapısında yüzü dışarı dönük olarak durur ve sağ ayağındaki pabucunu arkasına doğru atar. Eğer pabucun ucu dış kapıya doğru düşerse, bahtının o yıl içerisinde açılacağına, eğer pabucun ucu içeri doğru düşerse, evde kalacağı anlamına gelir.²⁶⁹

3.3.1.4. *Suya Şam Damlatmaq* (Suya Mum Damlatmak)

Bu fal da aynı şekilde mutluluk kavramıyla alakalıdır. Evlenecek yaşa gelen genç kızlar bayramda bir araya gelirler. Aralarında sözlü veya nişanlı olan biri mumu yakar ve su dolu bir kaba doğru eğer. Eğer suyun içerisine kızın yaşı kadar mum damlarsa kızın yakın zamanda sözleneceği veya evleneceği anlamına gelir. Ayrıca sözleneceği ya da evleneceği kişinin baş harfi bu damlalardan oluşur diye inanılır. Böylece, genç kız bazı tahminlerde bulunabilir.²⁷⁰

3.3.1.5. *Vəsfî-Hal* (Vasfi Hal)

Gizemli olan şeyleri öğrenmek için yararlanılan *Vəsfî-hal*, aslında bir merasime verilen addır. Azerbaycan Türklerinde *Novruz* bayramında bakılan bir fal çeşididir.

²⁶⁷ Babazade, Fatıma, “Azerbaycan Göyçay Çocuk Folkloru Üzerine Bir Araştırma”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2021, s.104.

²⁶⁸ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.298-299.

²⁶⁹ Babazade, Fatıma, “Azerbaycan Göyçay Çocuk Folkloru Üzerine Bir Araştırma”, s. 105.

²⁷⁰ Babazade, Fatıma, “Azerbaycan Göyçay Çocuk Folkloru Üzerine Bir Araştırma”, s. 105.

Kadınlar, bütün diğer fallar açıldığında olduğu gibi, fala bakarak gelecekte onları neyin beklediğini öğrenmeye çalışırlar.²⁷¹ Fal açma düzeni şöyledir:

“Odanın ortasına bir leğen getirilerek içine su doldurulur. Köyde birbirlerini seven iki genci temsilen birer iğne pamukla sarılarak bir iplikle suya bırakılır. Daha sonra su hızla çalkalanır. Suyun içinde hareket eden iğnelerin birbirlerine kavuşmaları veya bir yere takılıp kalmaları, temsil olunan gencin geleceğiyle ilgili yorumlanır.”²⁷²

3.3.1.6. İp Falı

İp falında nişanlı olan kızların nişanlısı tarafından sevilip sevilmediğini öğrenme çabası vardır;

“Bir ipe düğümler atılarak nişanlı kıza verilir. Eğer kız düğümleri açmayı başarırorsa nişanlısı tarafından sevildiğine, açamazsa sevilmediğine inanılır.”²⁷³

3.3.2. Yiyecek ve İçeceklerle Açılan Fallar

Azerbaycan Türklerinde yiyeceklerle açılan fallar arasında günümüze ulaşanlar nohut ve tuz ile açılmaktadır. Fal baktıran kişinin başına gelecek olayları önceden öğrenme, yapılan işin hayırlı olup olmayacağı, hamile kadının çocuğunun cinsiyetini öğrenme isteği gibi konular yer alır.

3.3.2.1. Noxudla Fala Bakma (Nohutla Fala Bakma)

Halk içerisinde açılan bu fal çeşidi daha çok Orta asırlardan bu yana meşhur olmuştur. Aslında nohutla açılan fallar noktalar ve rakamlar sistemine bağlı olup özü itibari ile Hurufilik görüşleriyle alakalıdır. Fal açma düzeni şöyledir:

“Nohutla falına bakılan kişi bir dilek tutar. Daha sonra 41 nohut getirilir, onları göz ayarıyla üç bölüme ayırırlar. Sonra bir bölümünü ayırıp yine kendi içinde ikiye bölerler. Yeniden

²⁷¹ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.83.

²⁷² Aytac, Pakize, “Kültürde Nevrüz”, *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.76.

²⁷³ Sadıqlı, Masuda, “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları”, s. 98-99.

bölünmüş bu iki parçanın birinden dört nohut almak gerekir. Aynı parçada kalan nohutların sayı esasında niyetin veya arzusun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ya da yakın vakitlerde falına bakılan kimsenin başına geleceği olaylardan haber verirler.”²⁷⁴

1 rakamı (1 nohut) uzak yola çıkılacağını bildirir;

2 rakamı (2 nohut) haber beklediğini, haberin gelmemesine göre sıkıldığını bildirir. Haber gelecek anlamını da taşır;

3 rakamı (3 nohut) mutlu bir haber geleceğine işaret eder;

4 rakamı (4 nohut) kederli bir olayın yaşanmasından dolayı insanların toplanacağını bildirir;

5 rakamı (5 nohut) arzu ve niyetin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bildirir.²⁷⁵

3.3.2.2. Pirinçle Fala Bakma

Azerbaycan Türkleri için buğday kadar mukaddes bir nimet olan pirinç, say falı içinde yer alır. Gelin olan kız baba evinden çıktığı zaman avcunun içinde pirinç tutar ve tanıdığı kızların isimlerini söyleyerek pirinçleri tek tek saçar. Sonuncu pirinçte ismi çıkan kızın yakın zamanda evleneceğine inanılır. Pirinçle yapılan diğer bir fal çeşidinde yine bir miktar pirinç sayılır ve bu pirincin tek veya çift çıkmasıyla yapılan işin hayırlı olup olamayacağı anlaşılmaya çalışılır.²⁷⁶

3.3.2.3. Tuz İle Fala Bakma

Tuz ile açılan falda boyu uzun gelinin başına bir çimdik tuz dökülür. Eğer gelin eliyle yüzünü okşarsa kız çocuğu, elini çenesine sürerse oğlu olur.²⁷⁷

3.3.2.4. Su Falı

Bu fal çeşidi de kökleriyle eski dönemlere uzanan fallar grubuna girer. Falın ortaya çıkması, su kültürüyle alakalıdır. Çoğu fallarda insanın arzusu su vasıtası ile hayata geçer. Halkın sözlü düşüncelerinde suyun çeşitli türleri vardır. İnsana hayat veren su,

²⁷⁴ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.301-302.

²⁷⁵ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.301-302.

²⁷⁶ *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.82.

²⁷⁷ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.298-299.

bazen de efsanevi bir anlayış da taşıyabilir.²⁷⁸ Bu falın bakılmasında kullanılmamış bir kâse alınarak içerisine bardağın yarısı kadar su dökülür. Fala bakan kişi kalbinde falına baktığı kişinin adını tutar. Suyu karıştırır. Su üzerinde beliren lekeler, fal baktıranın geleceğinden haber veriyor anlamına gelir. Dağı andıran lekeler oluşursa o kişinin uzak bir yolculuğa çıkacağını gösterir. Kuşu andıran lekeler, iyi bir haber alacağını bildirir. Daire şeklindeki lekeler, kötü bir haber ya da gözyaşı anlamına gelir. Suyun üzerinde lekenin olmaması ise yolun berrak, ömrün uzun olacağı şeklinde yorumlanır.²⁷⁹

3.3.3. Gök Cisimleri ve Doğadaki Görünümlerle Açılan Fallar

Bu tür fallar, gökteki yıldızlara, aya ve ateşe bakılarak açılır.

3.3.3.1. *Yeddi Ulduz Falı* (Yedi Yıldız Falı)

Gökyüzü cisimlerinin simgeleştirilmesine bağlı olarak çeşitli tasavvurlar oluşmuştur. Yıldız falı da kökleriyle aynı görüşlere uzanır. Güneş, Ay, Yıldızlarla bağlı tasavvurlar bu grup fallarda esas alınır. Örneğin; sevdiğin insanın senin hakkında ne düşündüğünü öğrenmek için *Yeddi Ulduz Falı*'ndan yararlanılır. Haftanın uğurlu günlerinde (çarşamba ve cuma akşamı) yatağa girmeden önce gökte yedi yıldız saymak gerekir. Fala bakanın rüyasında sevdiğini görür, onun kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenir diye inanılır.²⁸⁰

Ünlü Azerbaycanlı şairi Molla Penah Vagif (1717-1797), eski bir rivayete göre, yıldızların hareketlerinden yola çıkarak yarının uğurlu veya uğursuz olacağı söyleyebilirmiş.²⁸¹

3.3.3.2. *Ay Falı*

Halk arasında kosmoqonik falların Ay ile ilgili olanları da vardır. Örneğin;

“Ay üç günlük olunca içinden bir dilek tut ve herkes uyuduktan sonra balkona çıkıp aya bak. Sonra uzan ve uyu. İki gün bunu

²⁷⁸ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.298-299.

²⁷⁹ Najafov, Akram, “*Azərbaycan Halk İnanışları*”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019, s. 121.

²⁸⁰ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.301-302.

²⁸¹ Alemdar, Mertcan, “*Türk Destanlarında Büyü ve Fal motifi*”, s.31.

*tekrar et. Üçüncü gün arzuya nasıl doymanın mümkün olacağını veya bu fikirden nasıl vazgeçmen gerektiğini uykuda göreceksin.*²⁸²

3.3.3.3. Od Falı (Ateş Falı)

Azerbaycan'da bu tür fala da sıkça başvurulmuştur. Eskiden hayatın, mutluluğun kaynağı olarak kabul edilen ateşin olağanüstü gücüne, temizleme kabiliyetine inanılmıştır. Bu yüzden ateş, hayati önem taşıyan problemlerin, müşkül işlerin çözülmesinde yardımcı bir kaynak olarak görülmüştür. Od Falının esasında işte bu mitolojik güç vardır. Bu çeşit fala şöyle bakılmıştır:

*“Ocakta yanan odundan etrafa çatırtı ile kıvılcım sıçrarsa, o evde oturanların gıybeti yapılır. Yanan odundan alev birdenbire sıçrarsa, eve misafir gelir.”*²⁸³

3.3.4. Qapıpusma veya Qulağa Dayanma, Qulaq Falı (Kulak Falı)

Azerbaycan Türklerinde ses fallarından sadece kulak falı mevcuttur. Azerbaycan Türkçesinde bu fal çeşidi *Qapıpusma*, *Qulağa Dayanma* ve *Qulaq Falı* olarak birkaç şekilde söylenir.

Falın ilk türlerinden olup inançlara dayanan ve *Qapıpusma* veya *Qulağa Dayanma* olarak bilinen bu gibi fal çeşidinde dinlenen güzel söz uğur, kötü söz uğursuzluk olarak algılanır. Azerbaycan'da tesadüfen duyulan sohbetten sonuç çıkararak bakılan bir fal çeşidi olan kulak falı, en çok uygulanan fal çeşididir.²⁸⁴

3.3.5. Say-Rakam Falı

Rakam falında tutulmuş niyet için sayının tek veya çift gelmesi anahtar niteliğindedir. Say falında başka yollarla beraber, pirinçten de faydalanılır. Çünkü pirinç de Azerbaycan Türkleri için buğday kadar mukaddes bir nimettir. Gelin olan kız baba evinden çıktığı zaman avcunun içinde pirinç tutar ve tanıdığı kızların isimlerini söyleyerek pirinçleri tek tek saçar. Sonuncu pirinçte ismi çıkan kızın yakın zamanda evleneceğine inanılır. Pirinçle yapılan diğer bir fal çeşidinde yine bir miktar

²⁸² Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.301-302.

²⁸³ *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.82.

²⁸⁴ *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*. s.171.

pirinç sayılır ve bu pirincin tek veya çift çıkmasıyla yapılan işin hayırlı olup olamayacağı anlaşılmalı çalışılır.²⁸⁵

3.3.6. *Yuxuya Yatma (Rüyaya Yatma)*

İlk kez uyunan bir evde yastığın altına ayna koyup yatan kişi uykusunda müstakbel eşini görür.²⁸⁶

Yeddi Ulduz Falı'nda da rüyaya yatma vardır. Sevdiği insanın kendisiyle ilgili ne düşündüğünü öğrenmek için kızlar haftanın uğurlu sayılan çarşamba ve cuma akşamında gökte yedi yıldız sayarsa rüyasında sevdiğini görür, onun kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenir diye inanılır.²⁸⁷

3.3.7. İnsan Vücudu İle İlgili Fallar

Azerbaycan Türklerinde insan vücuduyla alakalı açılan sadece iki çeşit fal vardır. Bir tanesi insanın yüzüne bakarak açılan ve Azerbaycan Türkçesinde *Şekil Falı* olarak bilinen faldır. Diğeri de kirpikle açılan faldır.

3.3.7.1. *Şekil Falı (Yüz Falı)*

En ilginç fal çeşitlerinden biridir. Bu fal açılırken hayal gücünün yanı sıra insan görünüşünün uğurlu ve uğursuz tarafları, alnın darlığı ve genişliği, yüzün yapısı esas alınır.

Falın bu türü şekiller, çizgiler ve kesin ölçülerle ilgili olup halk arasında çok yaygındır. Burada uğurlu yüz ifadesi, sağ ve sol görüntüler, kadın ve erkek şekilleri esas anlamlar ifade etmektedir. *Şekil Falı*'na bakarken gözlerin ölçüsü, kalıbı, ayrı ayrı istikametlere yönelmesi, alnın enli ve dar, elin büyük ve küçük olması anlamlandırılır.²⁸⁸

3.3.7.2. Göz Falı

Bu fala tek kişiyle bakılır. Gözünü kapatan kişi belirli bir yaprağı ya da otu koparır. Koparılan yaprakların her biri farklı arzuları karşılamaktadır. Gözünü kapatan kişi

²⁸⁵ *Azerbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.82.

²⁸⁶ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.298-299.

²⁸⁷ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.301-302.

²⁸⁸ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.301-302.

onlardan hangisini çekerse o arzusuna kavuşacağı anlamına gelmekteydi. Bu yapraklardan bazıları da uğursuz sayılırdı.²⁸⁹

3.3.7.3. Kirpik Falı

Bu fala diğer Türk boylarında da rastlanır. Fala bakma şekli şöyledir:

“Bir kimsenin kirpiği yüzüne düştüğünde, dilek tutması istenir ve kirpiğin yüzünün hangi tarafında olduğu sorulur. Doğru bilmesi durumunda dileğinin gerçekleşeceğine inanılır.”²⁹⁰

3.3.8. İslam Dini Sonrası Oluşan Fallar

Azerbaycan Türklerinde İslam dini sonrası oluşan fallardan ancak *Kitap Falı*'na rastlanmıştır.

3.3.8.1. Kitap Falı

İslam dini sonrası oluşan fal çeşitlerinden en önemlisi, kitapla fal bakmadır. Azerbaycan'da asıl semavi kitaplar olan Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'an bu kitapların açık örnekleri olarak kabul edilir. Bunların dışında herhangi bir kitapla da bakılmaktadır. Fala şöyle bakılır: Kitap açılır, açılan sayfadaki bölüm okunur, bölümdeki konu, falına bakılan kişinin geleceğiyle ilişkilendirilir. İyiliğe, hayra, kötülüğe yorumlanır. Azerbaycan'da kitapla fala bakma geleneğinin bin yıldan fazla olduğu kabul edilmektedir.²⁹¹

3.3.9. Düzenlik Falı (At Yarışı Falı)

Bu falda iki genç ata binip yarışır. Yarışı izleyenler de içlerinden dilek tutarak at seçerler. Seçtikleri atın yarışta birinci olmasıyla dileğin kabul olacağına inanırlar.²⁹²

3.3.10. Niyet Yazma

Niyet tutup beklenir. Kim kapıyı açıp girerse onun ilk sözünü niyete göre yazarlar.²⁹³

²⁸⁹ Najafov, Akram, “Azerbaycan Halk İnanışları”, s. 119.

²⁹⁰ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.298-299.

²⁹¹ Najafov, Akram, “Azerbaycan Halk İnanışları”, s. 124.

²⁹² Sadıqlı, Masuda, “Azerbaycan'da Nevruz İnanışları”, s. 99.

3.4. Azərbaycan Türklərində Mevsimlərlə İlgili Gələnekler

Mevsim mərasimləri Azərbaycan'da yılın mevsimlərinə, ay və günlərinə verilən ad, anlam və içeriklə bəğantılıdır. Örneğın; şubatın sonu mart ayının ilk on gününə “Boz ay” denir. Nisan ve mayıs ayları “ağlargoüler”, haziran “vaynəno”, temmuz “qorabişirən”, ağustos “quyruqdonan” (bazı bölgelerde “quyruqdoğan”), eylül “sol-yan”, kasım “qırovdüşən” olaraq adlandırılmıştır. Aylara ve mevsimlərlə isim verme olayı devamlı olaraq gözlemlərin, ölçüp biçmənin ve sınamanın nəticəsidir. Yılın dörd fəslini örnekləndirən bir şiirde yaz “bolluk”, sonbahar “tüketən, vurub dağıtan”, kış “yağı, düşman” olaraq adlandırılır:

*Ücü bizə yağdı, Ücü bize yağdı,
Ücü cənnət bağdı, Ücü cənnət bağdır,
Ücü yığıb gətirir, Ücü, toplayıp gətirir,
Ücü vurub dağıdır.²⁹⁴ Ücü vurub dağıtır.*

Bazı mevsimlərlə ilgili mərasimlərdə fal açma gələneğinin ön plana çıktığı görülməkdədir. Dönəmin şərtlərinə bəğıldığında falın mevsimlərin nasıl geçəcəğinə, ekinlərin nasıl olacağına vb. birçok şey için açıldığı görünməkdədir. Burada əldə olan ürünlərin ya da o dönəmin şərtləri göz önündə bulundurulmuşdur.²⁹⁵

Azərbaycan'daki bazı gələnekler şöyle sıralanabilir:

3.4.1. Novruz (Nevruz) Bayramı

Ortaçağ yazılarında Doğu ölkələrində İslam dini yayıldıktan sonra da *Nevruz* bayramında yaz gələneklərinin, ikinci takvimi inançlarının sıkı bir yere sahip olduğu göstərilir. İslam'ın Altın Çağı'ndaki çalışmaları ilə bilinen, pek çok farklı disiplinlə engin bilgiyə sahip olan Ebu Reyyan Biruni (973-1048), *Nevruz* bayramı hakkında çeşitli rivayətlərdən, ortaya çıkmə səbəblərindən bəğsetmiş, bu bayramın doğanın uyanması, ekinlərin filizlənməsiylə əsil dünyevi bayram olduğunu kaydetmişdir. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun baş veziri ve *Siyâsetnâme* ədlı əserin yazarı

²⁹³“Nevruz”,file:///D:/0758-Azərbaycanda_Nevruz_Bayramı_Gələneyi-Baki-62s.pdf,(Erişim: 07.05.2024).

²⁹⁴ *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.98.

²⁹⁵ *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.98.

Nizamülmülk veya gerçek adıyla Ebu Ali Kıvamuddin Hasan bin Ali bin İshak et-Tûsî (1018-1092) *Siyâsetnâme* eserinde *Nevruz* bayramından yazın gelişi ile alâkalı geçirilen halk bayramı olarak bahsetmiştir.²⁹⁶

Türklerin kültürel değerlerinden olan *Nevruz* bahar bayramı olup büyük heyecan ve coşku ile kutlanır. Türklerin hepsi bahar aylarının gelişiyle beraber tabiatın hareketlenmesini sevinçle karşılamış ve bu sebeple 21 Mart, bahar bayramı olarak kabul edilmiştir. Yenigün anlamına gelen *Nevruz*'a Azerbaycan'da *Novruz*, *Sultan-ı Novruz*, *Novruz Sultanı* ve *9 Mart* gibi isimler de verilmektedir. *Ulusun ulu günü* olarak kabul edilen 21 Mart, yeni bir yılın başlangıcıdır. Adıgüzel'in de yazdığı gibi;

*“Orta Asya halklarında Nevruz, eskiden beri yeni yıl bayramı adı altında, yeni gün, baba çiftçinin yeni gayreti, gücü, kudreti, iyi niyet ile kötülüklerden korunup, kardeşlik günü diye nitelendirilip kutlanmaktadır.”*²⁹⁷

İlkel insan için kutsal olan kavramların *Novruz* bayramı kutlamalarında kutsal sayıldıkları ve merasimlerin bu kavramlar çerçevesinde geliştiği görülmektedir. Türk Dünyası'nın önemli topluluklarından biri olan Azerbaycan Türkleri de bu bayramın bütün gelenek-göreneklerini yaşatmayı başarmışlardır. A. V. Veliyev, *Azerbaycan Folkloru* adlı kitabında *Novruz*'un Azerbaycan'da halk tarafından büyük heyecan ve mutlulukla karşılanmasının nedenlerini şu şekilde açıklar;

*“Halk tabiatın uyanmasına saadet ve mutluluk işareti olarak bakar, onu hayrın şer üzerindeki galebesi olarak değerlendirir. Buna göre de insanlara mutluluk getiren atlas elbiseli bahar halk tarafından sevinçle karşılanır...”*²⁹⁸

Azerbaycan'da bahar bayramı her daim neşeyle kutlanmıştır. 1918-1920 yıllarında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nde bu bayram milli bayram ilan edilmiş ve birçok merasim düzenlenmiş, *Novruz*'a özel millî ordunun resmigeçidi yapılmıştır. Azerbaycan halkına uzak olan işgalci komünist rejimin yasaklarına ve ağır baskılara rağmen halk bu bayramı yine de unutmamıştır. Azerbaycan halkının kendisini,

²⁹⁶“Nevruz”,file:///D:/0758-Azerbaycanda_Nevruz_Bayrami_Geleneyi-Baki-62s.pdf,(Erişim: 07.05.2024).

²⁹⁷ Adıgüzel, Sedat, “Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları.” *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2007, 7(1), s.143.

²⁹⁸ Hacı, Siraceddin, “Millî Düşüncemizin Kaynaklarından Nevruz Bayramı.” (Akt: Tuğrul Veli Kâmioloğlu), *Bilge Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 11, 2004, Ankara, s.25.

varlığını, özünü koruyup kollamada *Novruz*'un rolü büyük olmuştur. Azerbaycan kurtuluş harekâtının kökeninde yatan başlıca değerlerden biri olan *Novruz*, Azerbaycan halk edebiyatında, yazılı edebiyatında, güzel sanatlar ve etnografyasında çok önemli bir yere sahiptir.²⁹⁹

Novruz'un sadece Azerbaycan ile bağlı olduğunu ve onun kökeninin Azerbaycan mitolojisi ile bağlı olduğunu söyleyenler var. Harezmi'li ünlü bilim adamı Biruni (973-1048) *Geçmiş Günleri Abideleri* adlı kitabında şöyle yazmıştır:

*“Birileri ise söyler ki, Cemşit diyar-diyar gezmeyi severmiş. Günün birinde o, Azerbaycan'ı da görmek ister ve kendi altın tahtına oturmuş, adamlar onu omuzlarına alıp götürmüşler. Güneşin ışıkları Cemşit'in üzerine düştükçe adamlar bu manzaraya hayran kalırlar. Buna çok seviniyorlar ve o günü kutlamaya başlarlar.”*³⁰⁰

Novruz bayramı inançların, gelenek-göreneklerin, örf-âdetlerin bütünüdür. Millî, dinî, toplumsal özelliklerin bütünü bakımından *Novruz*, diğer bayramlardan farklıdır. Azerbaycan'da kutlanan *Novruz*, dünyaca kutlanan *Nevruz*'un ayrılmaz bir parçası olmakla beraber, hem kendi kökeni, kültürel kimliği, değeri ve sosyal fonksiyonlarıyla ortaya çıkmaktadır.³⁰¹

Her yıl 21 Mart tarihinde kutlanmaya başlayan *Novruz* bayramına, Azerbaycan'da bir ay öncesinden hazırlık yaparlar. Bayramın esas kutlamaları ise üç gün sürer:

*“Asıl Ergenekon/Noyruz bayramı Azerbaycan Türkleri arasında üç gün sürmektedir. Her yıl mart ayınının 21–23 (eski Mart'ın 8-10.) günleri bayram büyük törenlerle kutlanır.”*³⁰²

Toplum arasında *Novruz*, alkış ve duaların da ayrı yeri olan bir bayramdır. *“Qəlbiniz Novruz kimi bərəkətli olsun!”* (Yüreğiniz *Nevruz* gibi bereketli olsun), *“İlaxır çərşənbə sizə uğur gətirsin!”* (Son çarşamba uğur getirsin), *“Novruz üzünüz gülsün!”* (*Nevruz*'da yüzünüz gülsün), *“Novruz honçanız uğurlu olsun!”* (*Nevruz* bayramınız

²⁹⁹ Hacı, Siraceddin, “Milli Düşüncemizin Kaynaklarından-Nevruz Bayramı.”, (Akt: Tuğrul Veli Kâmiloğlu), s.25.

³⁰⁰ Nerimanoglu, Kâmil Veli, “Azerbaycan'da Nevruz.” (Akt: Tuğrul Veli Kâmiloğlu), **Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi**. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.241.

³⁰¹ Nerimanoglu, Kâmil Veli, “Azerbaycan'da Nevruz.”, (Akt: Tuğrul Veli Kâmiloğlu), **Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi**. s.242.

³⁰² Adıgüzel, Sedat, “Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları”, s.143-144.

uğurlu olsun) gibi yüzlerce alkış ve dua insanları bir araya getirir. İnsanlar birbirlerine içlerini açar, niyet eder, şanslarını dener. *Nevrüz* bayramı her şeyden önce ortak kültür ve değerlerin paylaşılmasıdır. *Nevrüz* günü Azerbaycan'da kendirbazlar, sokaklarda birçok halk oyunları sergilerler.³⁰³

Eski geleneklerden olan imecelik; beraber çalışmak anlamına gelir ve insanları birbirine bağlar, onlar arasında sevgiyi artırır.³⁰⁴ Bir araya toplanan insanlar evleri, bağ-bahçeyi temizleyip ağaç eker ve bakımlarını yaparlar. Bu bayramda herkes birbirine şık görünmeye çalışır. Özenle seçilen giysiler, temiz sokaklar, temiz ev ve bahçeler, güzel yemekler, dikkat edilen başlıca unsurlardandır. Yakılan *Nevrüz* ateşi üzerinden atlamak, ferdi ve ortak dertleri bu ateşte yakmak, yüzü asık olmamak, kötü laf konuşmamak, hastaları, akrabaları ziyaret etmek, evlere atılan torbalara bir şeyler koymak insanlar arasında bağı kuvvetlendirir, onlara güç verir.³⁰⁵

Azerbaycan'da gerçekleşen *Nevrüz*, tören ve ayinlerin bir kısmının toplamı, yaşlı ve çocukların ortak bayramıdır. Azerbaycan'da yaşlıların üç gün içerisinde oynadığı *Bey-Vezir* ve *Şah* oyunları adaleti ve toplumdaki dengeyi korur. *Nevrüz*, mezarların ve yaşlıların ziyaret edildiği, ruhların yâd edildiği, duaların okunduğu ve bir anlamda zamanı ve insanı birbirine bağlayan bir köprü vazifesini üstlenir. Bu bayramda bütün kültürlerinin bir araya gelmesi, sergilenip zenginleşmesi kaçınılmazdır.³⁰⁶

Nevrüz Bayramı birçok merasime de eşlik eder. Eski bir inanca göre,

*“Nevrüz Bayramında kim güneş doğmadan önce su getirip onunla hamur yoğurursa, o evden bereket ve güzellik eksik olmaz.”*³⁰⁷

Bu su sıradan bir su değil, *Nevrüz* suyudur. Aslında insanlar çeşmelerden bu sudan her gün getirirler. Fakat bu su *Nevrüz* günü, daha bereketli olur.³⁰⁸ Bal'ın da bildirdiği üzere,

³⁰³Uca, Alaattin, “Türk Toplumunda Nevrüz-1.” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:32, Erzurum, 2007, s.143.

³⁰⁴Bal, Hüseyin, “Kültürlerin Ortak Bayramı; Nevrüz.” *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1998, Sayı: 3, s.116.

³⁰⁵Hacı, Siraceddin, “Milli Düşüncemizin Kaynaklarından - Nevrüz Bayramı”, (Akt: Tuğrul Veli Kâmioloğlu), s.26-27.

³⁰⁶Nerimanoğlu, Kâmil Veli, “Azerbaycan'da Nevrüz.”, (Akt: Tuğrul Veli Kâmioloğlu), **Türk Dünyası Nevrüz Ansiklopedisi**, s.242.

³⁰⁷İsmayilov, H. **Azərbaycan Folkloru Antologiyası**. Göyçe Folkloru, Cilt: 3, Bakı: Səda, 2000, s.767. (Akt: Aynur Babək). **Azərbaycan Folklorunda Su İlə Bağlı İnamlar**. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu, Nurlan, Bakı, 2011, s.177.

³⁰⁸Babək, Aynur. **Azərbaycan Folklorunda Su İlə Bağlı İnamlar**. s.177.

“Eski Türk inanç sisteminde görülen ve kutsal olarak kabul edilen su, ateş, toprak, yer ve güneş gibi unsurlar merasimlerin ve kutlamaların temel unsurlarıdır.”³⁰⁹

Novruz bayramını diğer bayramlardan ayıran fark, kendisine ait nefis bir sofrası olmasıdır. Sofrada yalnızca yemek ve tatlılar değil mum, semeni, fıstık, boyanmış yumurtalar, badem, ceviz, kuru üzüm, fıstık gibi kuruyemişler de bulunur. Yumurtalar boyanarak tokuşturulur, kimin yumurtası kırılırsa o kişi yumurtasını karşı tarafa verir.

Nevruz Bayramında eğlencelerin yanı sıra yemeklerin de ayrı bir önemi vardır:

“Bunlardan en bilineni “pilav ve aşkara”dır. Pirinç ve erişteden yapılan bu pilavın üzerine “zaferan” adı verilen ve çok nadir bulunan çok değerli bir çiçek konur. Aşkara ise (kurutulmuş üzüm, kayısı, erik, soğan, kestane, et, tereyağı) 7 kısım olacak şekilde kavrulur. Bayram sofrasında 7 (sin) harfi ile başlayan nesne (semeni, sebze, sirke, sarımsak, su, sikke, boyanmış yumurta) bulunması ve yedi çeşit yemek yenmesi önemli sayılır. Kültürde yer alan 7 ve diğer rakamlar (3, 9, 40 vb.) aslında doğadaki değişmelerin gözlenmesiyle bulunmuştur. Doğa ile iç içe olan toplumların sayılara kutsallık atfetmesi bundan kaynaklıdır. Onlara göre doğa ve onu var eden dört ana madde (su, hava, ateş, yel) ve tüm varlıklar kutsaldır. Nevruzda ağaç dikilmesi, doğal suda yıkanılması, ateşten atlanması vb. şeyler doğayı kutsayan anlayışın bir ürünüdür.”³¹⁰

Türk kültür ve inanç sisteminin en eski geleneği Nevruz bayramı kutlamalarında özellikle Şamanizm ve Şamanizm’de kutsal kabul edilen değerler görülmektedirler. Eski Türk inanç sisteminde kutsal olarak kabul edilen ateş, su, güneş, yer ve toprak gibi kavramlar kutlamaların ve merasimlerin temel unsurları haline gelmiştir. Nevruz kutlamalarında insanların ateşin ve suyun üzerinden atlamaları, *Axır Çarşamba*’da

³⁰⁹Bal, Hüseyin, “Kültürlerin Ortak Bayramı; Nevruz.” s.116.

³¹⁰Bal, Hüseyin, “Kültürlerin Ortak Bayramı; Nevruz.” s.116.

güneşin doğuşunun beklenmesi gibi gelenekler bu kutsal unsurların merasimlerde olması bunlardan bazılarıdır.³¹¹

Axır Çarşamba'dan önceki salı günü mezarlığa gidilerek o yıl içerisinde vefat edenlerin mezar taşları koyulur. Herkes kendi yakınının mezarını temizler ve bakım yapar. Bu uygulamaya da “qebir üstü” adı verilir.³¹²

Yukarıda ifade edilenlerden yola çıkarak *Nevruz*'un insanlık ve hoşgörü bayramı olduğunun altı çizilebilir. *Nevruz*, gerek millî gerekse dinî özellikleri bakımından oldukça önemli bir bayramdır.

Azerbaycan'da *Novruz* Bayramının esnasında bazı inanışlar da uygulanır. Örneğin;

Semeni (Arpa) Yetiştirmek

Nevruz bayramında her evde semeni çimlendirilir. Bu, yazın gelişine ve bitkilerin uyanmasına bir işarettir. Semeni çimlendirilirken niyet tutmak gerekir. Eğer semeni mavi rengini alırsa niyetin olmayacağı anlamına gelir.³¹³

Papaq Atmak (Şapka Atmak)

Kapıya atılan papağı boş geri göndermezler.

Tonqaldan Tullanmak (Şenlik Ateşinden Atlamak)

Ateşten atlarken “Ağırlığım-uğurluğum otta yansın!” (Ağırlığım uğurluğum ateşte yansın) denir.

Yumurta Dövüştürmek (Yumurta Tokuşturmak)

Oyunun sonucunda taraflardan biri diğerinin taleplerini yerine getirir.

Qonaq Gitmek (Misafir Gitmek)

Novruz'da akrabaların ve komşuların evine misafir gidilir, onlara *Novruz* payı götürülür.

Şam Yandırmak (Mum Yakmak)

Novruz'da ailedeki kişi sayısı kadar mum yakılır.

³¹¹ Adıgüzel, Sedat, “Azerbaycan'da *Nevruz* Kutlamaları”, s.146.

³¹² Aras, Enver, “Türklerde *Nevruz* Bayramı.” *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7 (2), 2021, s.353.

³¹³ “*Nevruz*”, file:///D:/0758-Azerbaycanda_Nevruz_Bayrami_Geleneyi-Baki-62s.pdf,(Erişim: 07.05.2024).

Küs Olanların Barışması

Novruz'da hiç kimse küs kalmamalıdır. Bütün küsler barışmalıdır.

Xoruz Dövüştürmek (Horoz Dövüştürmek)

Bunun için özel horozlar yetiştirilir.

Çille Çıkartmak (Kara Kıştan Çıkmak)

Bayram günü içinde bir dilek tutup sabaha kadar uyunmaz ve içinde tuttuğun dilek beş yıldan sonra gerçekleşmelidir.³¹⁴

3.4.1.1. Su Çarşambası

Çarşambaların birincisi ve kutsal sayılıp kutlananı, *Su Çarşambası*'dır. Bir diğer adıyla *Ezel Çarşamba* olarak da bilinir.³¹⁵

Tanrı'nın insanlara sunmuş olduğu en değerli nimet olan suyu Azerbaycanlılar, *Su Çarşambası* adıyla bütünleştirip bayram olarak kutlar. Bu günü hayat ve canlılık olarak gördüklerinden hatta suyla fala bile bakmışlardır. Azerbaycan Türkleri eskiden de günümüzde de yolculuğa çıkan kişinin arkasından yolunun aydın, işlerinin uğurlu olması için su dökerler. Bir diğer unsurda *Su Çarşambası* gününde Hızır peygamberin suyun başına geldikten sonra suların akmaya başladığına inanırlar. Sadıǧlı'nın yazdığı gibi,

*“Burada su kültürünün bir başka formu ise hayat suyudur. Destanlardaki hayat suyu motifi, gençleştiren, güç kuvvet kazandıran, hayat veren özellikleri ile çok fonksiyonlu ve zengin bir unsur olarak karşımıza çıkar.”*³¹⁶

Güney Azerbaycan'ın birçok bölgesinde hususi olarak Erdebil bölgesinde ilk *Novruz* çarşambasına *Toz Çarşambası* ismi verilmektedir. Bu isimle anılmasının sebebi, çamaşır ve halılar yıkanır, yıkanmamış olanlar ise bahçeye çıkarılıp kırbaçlanarak

³¹⁴“Nevruz”,file:///D:/0758-Azerbaycanda_Nevruz_Bayrami_Geleneyi-Baki-62s.pdf,(Erişim: 07.05.2024).

³¹⁵Nerimanoǧlu, Kâmil Veli, “Azerbaycan'da Nevruz.”. (Akt: Tuǧrul Veli Kâmioloǧlu), **Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi**. s.247.

³¹⁶Sadıǧlı, Masuda, “Azerbaycan'da Nevruz İnanışları.” *Korkut Ata Türkiyat araştırmaları*, 2022, Sayı: 7, s.95-96.

tozu alınır. Evler o gün tozdan arındırılır. Evdeki eski ahşap mutfak eşyaları çarşamba akşamı ateşte yakılıp yerine yeni eşyalar alınır.³¹⁷

Bütün efsanevi metinlerde su, hayat veren, dirilten, sağlamlık ve mutluluk veren bir kutsal inanç gibi görülür. Örneğin;

“Azad Nebiyev’in şartı olarak “Kurt ve Su” olarak adlandırdığı efsanede kurdun yaralanmış yavrusu suyun kutsal efsanevi gücü ile yeniden hayata döner. Burada suyun yaratıcılık, hayat verici özelliği onun daha derin mitolojik katlarda insanın yaratılmasında katkı veren dört unsurdan biri olması ile ilgilidir.”³¹⁸

Novruz’un ilk çarşambasından olan *Su Çarşambası* suyun yenilenmesi, arınma ve temizlenme inancı ile ilgilidir. İlbaharın suları bir yaşam kaynağı olarak cennetin merkezinde bulunan yaşam ağacının köklerinden doğar. Su, yağmur olarak Gök Tanrı’nın (gökyüzü tanrısının) ve doğurganlığın gücünü ifade eder. Ruhun tazelenmesi, şafağın ışığını ve çiğ olarak kutsanmayı temsil eder. Eski inanışlara göre, *Su Çarşambası*’nda güneşin şafakta görüldüğü andan itibaren ışınlarının yansıdığı su taze ve kutsal sayılır. O gün doğanın dört unsurundan biri sayılan su yenilenir ve bu suda yıkanan insanlar muradına erer diye inanılır. Bu günle alakalı diğer bir inanç da,

“Hızır peygamberin Su Çarşambası günü suyun başına gelmesi ve ondan sonra suların akmaya başlaması inancıdır.”³¹⁹

Tazelenen akarsuyun üzerinden atlamakla yorgunluk, ağırlık ve hastalığı suyla akıtmış olma inancı ve bu inançla birlikte merasim ve ritüeller Azerbaycan Türkleri arasında bugün de yaşatılıp uygulanmaktadır. İlk çarşamba yani *Su Çarşambası* sabahı, şafakta insanların akan suların kenarına giderek suya selâm vermeleri, soğuk su ile yüzlerini yıkamaları ve suyun üzerinden atlamaları, Türklerin suya olan inançlarından kaynaklanan durumlardan sayılmaktadır. Yeni yılda her şey yenilenirken ilk yenilenenin sular olması inancı, taze suyun arındırıcı bir yönünün olduğu inancını da ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple taze su, Azerbaycan’da *Türkeçare*

³¹⁷Sadıǧlı, Masuda, “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları”, s.95-96.

³¹⁸“Nevruz”,file:///D:/0758-Azerbaycanda_Nevruz_Bayrami_Geleneyi-Baki-62s.pdf,(Erişim: 07.05.2024).

³¹⁹Rzayeva, Sona, “Azerbaycan’da Nevruz Çarşambalarının Mitolojik Kökenleri”, s.235-236.

olarak bilinen halk hekimliğinde bir tedavi yöntemi olarak da kullanılmaktadır. Bu tedavi yöntemi;

“Çocuğu olmayan kadının başına kırk tas su dökme, korkan kişilerin başına 3 tas soldan, 3 tas sağdan su dökme ve herhangi sebeple bayılmış olan kişilerin başına su dökme şeklinde uygulanmaktadır.”³²⁰

Genellikle *Su Çarşambası* ile ilgili inanışlara bakıldığında, burada suyun canlı bir varlık olarak görüldüğü ve ondan yardım istenildiği göze çarpmaktadır. Mitolojik açıdan ise *Novruz Bayramı*'nın ilk çarşambasına su adının verilmesi, insanın yaratılış sürecinin ilk aşaması sayılmıştır.³²¹

3.4.1.2. Od Çarşambası (Ateş Çarşambası)

Çarşambaların ikincisi olan *Od Çarşambası*'na bakıldığında anlaşılan şu ki;

“Gücün, kuvvetin, güneşin, özgürlüğün, yüceliğin sembolü olan ateşi eski Azerbaycanlılar, hayat veren Tanrı olarak görmüş ve tapmışlardır. Ateşin, günümüzde arındırıcı bir unsur olarak kullanılması ve uygulanması, Nevruz kutlamaları zamanı yakılan ateş üzerinden atlamak suretiyle gerçekleştirilmektedir.”³²²;

“Od Çarşambası sıcaklığı ve bereketi simgeler. Sıcak rüzgâr gün içerisinde birkaç kere değişerek ilkbahar sıcaklığını getirir.”³²³

Bu çarşambada yanan ateşin üzerinden yedi kere atlayarak *“Hastalıklarım, ağrım üzerimden çıkıp ateşte kalsın, yanıp kül olsun!”* gibi bir dilekte de bulunurlar. *Novruz* bayramında ateşe olan saygı, zerdüştlükle ilişkilendirilmeye çalışılsa da bu bayramın eski tarihi zerdüştlükten öncesine dayanmaktadır. Azerbaycan Türklerinin zihninde bu günün kutsal sayılması kaçınılmaz bir gerçektir. Halk, ateşi hastalıklara derman olan, kötü ruhlardan arındıran, yıl içinde yapılan günahları temizleyen, zorlukların üstesinden gelen güç olarak görmüştür. Eski bir rivayete göre 568 yılında Bizans İmparatorlarından olan Justin'in elçisi, Göktürklerin ülkesinde Han'ın huzuruna çıkarılmadan önce kötü ruhlardan temizlenmesi için yanan ateşin etrafında

³²⁰ Rzayeva, Sona, “Azerbaycan'da Nevruz Çarşambalarının Mitolojik Kökenleri”, s.235-236.

³²¹ Rzayeva, Sona, “Azerbaycan'da Nevruz Çarşambalarının Mitolojik Kökenleri”, s.235-236.

³²² Sadıgılı, Masuda, “Azerbaycan'da Nevruz İnanışları”, s. 96.

³²³ Nerimanoğlu, Kâmil Veli, “Azerbaycan'da Nevruz.” (Akt: Tuğrul Veli Kâmiloğlu), **Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi**. s.248.

döndürülmüştür. Boz ayın dört çarşambasından ikincisi *Ateş Çarşambası* için kullanılan isimlerden bir diğeri de *Haber Çarşambası*dır. Bu ismi almasının sebebi, baharın ilk haberini duyurduğundan kaynaklanır.³²⁴

3.4.1.3. *Yel Çarşambası (Rüzgâr Çarşambası)*

Azerbaycan mitolojisinde rüzgârı harekete geçiren, yol gösteren rehber görevini yerine getiren, kasırga yaratan olarak bilinen Yel Baba'dır. Azerbaycan Türklerinde

*“Yel Çarşambası gecesi söğüt ağacının altında dilek tutulur ve Yel Baba çağrılır. Yel Baba eserek söğüt ağacının dallarını toprağa dokundurursa dileklerin gerçekleşeceğine inanılır.”*³²⁵

Boz ayın dört çarşambasının üçüncüsü *Yel Çarşambası* için kullanılan ifadelerden biri de *Çiçek Çarşambası*'dir. Bu çarşambada orman ve tarlalarda Novruzgül açar. Buralara yakın olan yerlerde yaşayan çocuklar ve gençler, bu çiçekleri toplayıp çarşamba honçasına (bohçasına) koyarlar ve aynı zamanda *“Bahar geliyor!”* diye seslenirler. *Çiçek Çarşambası* Novruzgül'e adanmıştır.³²⁶

Azerbaycan Türk mitolojisine göre, *“kara nehirde yatmış 4 tür rüzgâr”* öncelikle yeryüzüne çıkıp kendilerini arındırır, daha sonra her biri farklı farklı kıyafet giyer. Rüzgâr, *Yel Çarşambası*'nda ağaçların dallarını sallayıp onları kış uykusundan uyandırır, tomurcuklarını açar, bulutları birbirine vurdurup ılık yaz yağmuru yağdırır. Bakıldığında renklerin mitolojik anlamları özellikle önemli bir yere sahiptir. Azerbaycan mitolojisinde Beyaz yel; beyaz kıyafetle, Kara yel; siyah kıyafetle, Hazri (Hazardan esen soğuk rüzgâr); mavi kıyafetle, Gilavar (Bakü'den esen sıcak güney rüzgârı); kırmızı kıyafetle bağdaşmıştır. *Yel Çarşambası* simgelerden oluşur ve o gün tüm dünyayı dolaşır. Dünyayı dolaşan yel, mitolojide antropomorfik karaktere dönüşür. Rüzgâr estiren Yel Baba, doğa kültürünün en başında gelmektedir. Bu mitolojik varlık, Yel Baba veya Yel Anası adıyla bilinerek başlangıcı ve ilkin kaosu ifade etmektedir. Yel Baba'nın görevi sadece yel estirmek değil, kasırga yaratmak, havayı karıştırmak da bunların içerisinde yer alır. Yazılanlardan anlaşıldığına göre Yel Anası, yerle göğün arasında kendisini var eden bir güçtür. Bu güce Çuvaşlar Sil-tura, Özbekler, Türkmenler, Kazaklar Mir Haydar veya Pir Haydar ya da Haydar

³²⁴ Sadıqlı, Masuda, “Azerbaycan'da Nevruz İnanışları”, s. 96.

³²⁵ Sadıqlı, Masuda, “Azerbaycan'da Nevruz İnanışları”, s. 96.

³²⁶ Sadıqlı, Masuda, “Azerbaycan'da Nevruz İnanışları”, s. 96.

Baba derler. Bir başka deyişle Kazaklarda olan yelle, rüzgârla ilgili olan Jalangas Ata mitolojik varlığı da dâhildir. Harman savurma döneminde Azerbaycan Türklerinin “Heyder es de gel!” diye bir ilahi güce seslenmeleri de Heyder’in Yel İyesi olması düşüncesini karşımıza çıkarmaktadır. Ama ana başlangıçtan ata başlangıca geçiş zamanı Yel İyesinin adının Heyder/Haydar olması daha sonraki gelişmelerin ürünüdür.³²⁷

Azerbaycan Türklerinin eski düşüncelerine göre, Yel Baba harmana gelmeden oradan buğday almazlar. Dağılmamış buğday alanın oğlu ölür, harman savurmadan sonra ilk buğday alanın da oğlu olur diye inanırlar. “*Yel estireni sövmezler*” deyiminin nedeninin arka tarafında *Baş Ruh* durur ve yele tükürürsen kendi üstüne geri döner derler. Ayrıca Yel Dağı ziyaret edilir, bir dilek tutulup adak adanır ve kurban kesilir. Yel Baba kimin adağını, kurbanını kabul ederse o kişi hayır bulur, dileği kabul olur. Yel Baba merasimi, kökeni yönüyle Azerbaycan Türklerinin Yel Tanrısına olan inancı ile ilgilidir. Eski bir efsaneye göre:

“Derler ki, Yel baba ile Ekinci baba kardeşlermiş. Ekinci baba buğday eker, biçer. Yel baba ise onu harmanda dövüp savurur, sonrada başkalarına yardım edip paylaştırmış. Bir kere adamlar buğdayı ekip beklerler ki Yel baba gelip savursun. Ama Yel baba gelmez ve sabrı tükenen adamlar şöyle söylerler:

<i>Yel baba, amana gəl,</i>	<i>Yel baba, insafa gel,</i>
<i>Dolanıb xırmana gəl,</i>	<i>Dolanıp harmana gel,</i>
<i>Heç bəhanən yoxdursa,</i>	<i>Hiç bahanen yoksa,</i>
<i>Xəlbirə, samana gəl.</i>	<i>Eleğe, samana gel.</i>
<i>A Yel baba, gəl baba,</i>	<i>A Yel baba, gel baba,</i>
<i>Saman sənin, dən mənim,</i>	<i>Saman senin, den benim,</i>
<i>Ləçəyi mindər-mindər,</i>	<i>Yaprakları ince-ince,</i>
<i>Yönünü bizə döndər,</i>	<i>Yönünü bize döndür,</i>
<i>Yönünü döndərmirsən</i>	<i>Yönünü döndürmüyorsan</i>
<i>Mehini bizə göndər.</i>	<i>Bize esinti gönder.</i>
<i>A Yel baba, gəl baba,</i>	<i>A Yel baba, gel baba,</i>

³²⁷ Rzayeva, Sona, “Azerbaycan’da Nevruz Çarşambalarının Mitolojik Kökenleri”, s.240.

3.4.1.4. Torpaq Çarşambası (Toprak Çarşambası)

Dördüncü ve sonuncu çarşamba *Toprak Çarşambası*'dır. *Toprak Çarşambası*'na *Yılâhır Çarşambası* da denir. Toprak, insan yaratılışının asıl maddî unsuru olmasıyla beraber bu süreçte önemli bir rol oynamanın yanında Türk mitolojisinde kutsal bir unsur olarak görülmekte ve etnik-ahlaki değerler sisteminde vatan, yurt, kavramı ile beraber kullanılmaktadır. İlbaharda toprağın uyanması ise mitolojik kökleri itibariyle dirilme, canlanma terimi ile alâkalıdır. Mitolojide toprak, tanrılık niteliğine sahip olduğuna inanılan yer kabuğudur. Toprağın kutsal sayılması inancı, en ilkel ve en eski inançlardan çok gelişmiş dinlere kadar süreklilik gösteren bir kavram olmuştur. Yaklaşık bütün inançlarda su, gök ve toprak, temel üç evrensel öge olarak kabul edilmektedir. Toprak Ana, ilk tanrı tasarımıdır. Türk mitolojisinde yeri yaratan, yere hayat veren ve koruyucu başlangıç gibi görülen Toprak Ana, bolluk ve bereketin koruyucusu ve toprağın iyisi olup doğanın başlangıcını temsil etmekle birlikte mitolojik varlık olarak da bazen Ulu Ana, Yer Ana, İlâhî Ana ve Karı Nine gibi isimlerle bilinir. Eski görüşlerde gökten farklı olarak toprak, kadın şeklinde düşünülmüştür. “Ana toprak”, “ana vatan” kavramları da buradan ortaya çıkmıştır. Ayrıca, maddî varlıklar kadın, manevi-ruhsal varlıklar ise erkek olarak düşünülmüştür. Bu kargaşadan ayrılan ilk dört unsurun (su, ateş, toprak, hava) özelliği ile de alakalıdır.³²⁹

Novruz öncesindeki son çarşamba gününde nihayet yer (toprak) uyanır, nefes almaya başlar. İnanca göre toprak artık ekilmeye hazır olduğu için ona tohum serpilebilir. Söylencelere göre geçmiş çağlarda kişilerin gıda kıtlığından eziyet ve sıkıntı çektikleri bu günde Su, Ateş ve Yel bir araya gelerek, Toprak Hatun'un yeraltı tapınağına konuk olarak giderler, ondan yiyecek isterler ve böylece uyumakta olan toprağı uyandırırılar.³³⁰

³²⁸ *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.92.

³²⁹ Rzayeva, Sona, “Azerbaycan'da Nevruz Çarşambalarının Mitolojik Kökenleri”, s.241.

³³⁰“Çarşamba (Folklor)”, [https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ar%C5%9Famba_\(folklor\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ar%C5%9Famba_(folklor)) (Erişim Tarihi: 05.05.2023).

3.4.2. Hodu-Hodu Törenleri

Hodu-Hodu yani güneşi çağırma törenleri Azerbaycan'da, *Novruz* Bayramı kutlamaları sırasında yer alan geleneklerden biridir. Baharın gelmesi ile birlikte kötülüğün karşılığı olan kış, bahara mağlup olur. Bunda insanoğlu kendi etkisini göstermek için güneşi aslında yardıma çağırır.³³¹

Yağışın, dolunun kesilmesi için insanlar mitolojik simgelerin yardımına sığınmışlardır. Bu simgelerden biri de Yel Baba'dır:

<i>Yel Baba əsdi, neylim?</i>	<i>Yel Baba esti, ne yapayım?</i>
<i>Dolunu kəsdi, neylim?</i>	<i>Doluyu kesti, ne yapayım?</i>
<i>Çəkirəm yar qüssəsin,</i>	<i>Çekiyorum yar derdini,</i>
<i>Falım da nəsdi, neylim?</i>	<i>Falım da uğursuz, ne yapayım?</i>
<i>Mən aşiq qolu güclü,</i>	<i>Ben âşık kolu güçlü,</i>
<i>Kəsibdi yolu güclü,</i>	<i>Kesti yolu güçlü,</i>
<i>Yəl əssin, bulud getsin,</i>	<i>Yel essin, bulut gitsin,</i>
<i>Yağmasın dolu güclü.³³²</i>	<i>Yağmasın dolu güclü.</i>

Bu örnekte Yel Baba, doluyu kesen hayırlı bir kimse olarak tanıtılmıştır.

Bu işi yapanların herhangi bir sayısı yoktur. *Novruz* kutlamalarında yer alan herkes bu törenlere katılabilir. Törenlere ait bir düzen veya özel kıyafetler bulunmaz. Sadece kuklayı taşıyan ve *Hodu-Hodu* grubunun en önünde giden kişi, kendini tanınmaz hale getirerek yüzüne maske takar. Evinin önünde mani okunan kişi eğer gelenlere bir şeyler verirse ona dua ederler, fakat bir şeyler vermezse beddua ederek başka kapıya doğru yönelirler.³³³

Bazı eski inanışlara göre kâinat 4 unsurdan; su, ateş, toprak ve rüzgârdan ortaya çıkmıştır. Her yıl dört çarşamba *Novruz*'dan, günün başlamasından önce kaydedilir.³³⁴

Novruz bayramının bu kutlamaları, Azerbaycan'da hâlâ devam etmektedir. Azerbaycan'da *Novruz* bayramı dört hafta önce kutlanılmaya başlanır. İlk haftasında

³³¹ Adıgüzel, Sedat, "Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları", s.147-148.

³³² **Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi**. I. Kitap, s.115.

³³³ Adıgüzel, Sedat, "Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları", s. 148.

³³⁴ "Nevruz", file:///D:/0758-Azerbaycanda_Nevruz_Bayrami_Geleneyi-Baki-62s.pdf,(Erişim: 07.05.2024).

Su Çarşambası, ikinci haftasında *Od Çarşambası*, üçüncü haftasında *Yel Çarşambası*, dördüncü haftasında ise *Toprak Çarşambası* kutlanır.³³⁵

3.4.3. *Xıdır Nəbi Bayramı (Hıdır Nebi Bayramı)*

Azerbaycan Türkleri arasında *Hıdır-Nebi* adıyla bilinen bu bayram, Anadolu Türkleri arasında *Hıdrellez* adı ile bilinir ve kutlanır. *Hıdır Nebi* bayramı, Türk tayfalarının diğer bayramları gibi bolluk, zenginlik inançları ile bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bayrama Türklerin eski inançları, doğanın mukaddes unsurları ile bağlı efsanevi ve yarı efsanevi dünya görüşü yansıtılmıştır.³³⁶

Hıdrellez, halk arasında ölümsüzlük sırrına erdiklerine ve biri karada, diğeri denizde darda kalanlara yardım ettiklerine inanılan Hızır ve İlyâs peygamberlerin yılda bir defa bir araya geldikleri gün olarak kabul edilir. Ancak bu beraberlikte, ismi yaşatılmasına rağmen uygulamada İlyâs'ın şahsiyeti tamamıyla silinerek Hızır motifi öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu bayramda icra edilen bütün merasimler Hızır'la ilgilidir. Bunun temel sebebi,

*“İslâm öncesi devirlerde yukarıda zikredilen üç büyük kültürün hâkim olduğu alanda bu yaz bayramı vesilesiyle kültleri kutlanan insanüstü varlıkların daha ziyade Hızır'ın şahsiyetine uygun düşmesi ve onunla özdeşleşmesidir.”*³³⁷

Hıdır-Nebi bayramı Azerbaycan'da her evde coşkuyla kutlanır. Merasime herkesin katılabilmesi amacıyla durumu kötü olan insanlara da yardım edilir, sebebi bayram akşamı, küçük çillenin onuncu günü hatta o gün evde sofranın kurulması bile Hızır'a karşı yanlış yapıldığının işareti olarak düşünülür. İnanişe göre, böyle olduğunda Hızır küsüp gider ve baharın gelmesi gecikir:

*Xızıra Xıdır deyərlər, Hızıra Hıdır derler,
Yoluna çırağ qoyarlar, Yoluna lamba koyarlar,
Xıdırı saymayanın Hıdır'ı saymayanın
Gözlərini oyarlar.³³⁸ Gözlerini oyarlar.*

³³⁵ Sadıqlı, Masuda, “Azerbaycan'da Nevruz İnanışları”, s.95.

³³⁶ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.238.

³³⁷ Ocak, Ahmet Yaşar, “Hıdrellez”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998, 17.Cilt, s.313.

³³⁸ *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.100.

Hıdır Nebi Şubatın 9-11 tarihleri arasında yapılır. Eskiden efsanevi dünya görünüşünü kabul etmişler, insan hayatının sonsuz olması için ulu Tanrının yarattığı dört mukaddes unsurun yani suyun, ateşin, havanın ve toprağın her yılın başlangıcında yenilenmesini insanlar görmeli, kutlayarak karşılamalı ve bayram etmeliler. Yalnız kutsal dörtlüyle beslenen inanç insanları iyiliğe, bolluğa ve zenginliğe kavuşturabilir diye inanılır. Böylece, bu bayramda doğanın kutsal unsurlarına inanç yansıtılır. Su ve toprak bayramın esasları gibi bütün merasim ve törenlere benzemektedir. Su inancını kutsal sayanlar Hıdır Nebi ile birlikte su bolluğunun olacağına inanmışlardır.³³⁹

Beyaz atlı Hıdır Nebi'nin gelişiyle dağ, ağaç, toprak beyaz örtüye bürünür. Hıdır Nebi'nin beyaz atının tırnağının değdiği toprakta yıl boyu sudan yokluk çeken olmaz. Çeşmelerin, çayların gözü kurumuyor, yazın *qurtdoğanlar* insanlara su ihtiyacını unutturuyor. Eski inanışlara göre kar ve fırtına da kendisiyle birlikte bolluk getirir ve suyu temizler. Bir de halk arasında şöyle bir inanç vardır ki, toprak ölmezse, yeniden dirilmez. Toprağı ise yalnız Hıdır-Nebi'nin beyaz atının tırnağından gelen *şaxtalar* (donma) öldürebilirdi. Onun dirilmesi ise suyun ve havanın ısınmasıyla başlardı. Üç gün devam eden *Hıdır-Nebi*'nin birinci günü *Xan Xıdır*, ikinci günü *Rəiyyət Xıdır* olarak adlandırılır. Bu günler bayramın ve özellikle kışın en sert günleri olarak bilinir. Üçüncü gün ise çillenin en soğuk günü -*Çille Hıdır*- olarak adlandırılır.³⁴⁰ İnsanlarda şöyle bir inanç ortaya çıkmıştır ki, Han Hıdır kendisiyle ne kadar kar, fırtına getirirse, toprağı ne kadar çok dondursa da bir o kadar hayır ve bereket artar. Ölüp dirilen toprak ekinciye daha bol hasat getirir. Bayramın *Rəiyyət Xıdır* günü halk arasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü kendi ile bereket, bolluk, zenginlik getirir. Üçüncü gün *Çille Xıdır* ise güneş ve sıcaklık inanışlarıyla alakalıdır.³⁴¹

Hıdır-Nebi bayramında bayram alışverişi yapılmasına, kuruyemişlerin alınmasına çok önem verilir. Bayramın sembolü kavrulmuş buğday, ceviz, badem, kenevir tohumu, fındık, patlamış mısır, susam, kestane, kuru üzüm ve fıstıktır. Bütün çerezler farklı olmak şartıyla tuzlu suyla ıslatılır ve saclarda kavrularak sofraya bezlerinin içine

³³⁹ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.238.

³⁴⁰ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.239.

³⁴¹ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.238-239.

dökülür. Bütün çerezler soğuduktan sonra harmanlanarak tepsilere konulur. Arık Gadirzade bildirdiği üzere;

“Halk inanışlarına göre, bayramda buğday kavrulması gelecek yılın bereketli olması için yapılır. Diğer inanışa göre Hızır (a.s) bütün evleri gezip dolaşır, buğday ve diğer çerezlerin kavrulmadığı evleri bereketten mahrum bırakır. Bunun için de bayram günü bütün evlerde buğdayın kavrulması çok önemli. Evinden cenaze çıkan aileler dahi Hızır (a.s.)’ı memnun etmek için bayram günü buğday kavururlar. Bayram günü kavrulan buğdaydan tavuklara, kuşlara, karıncalara pay vermek de âdet olmuştur. İnanışlara göre bu uygulama eve gelecek olan hastalıkları önler.”³⁴²

Hızır Nebi merasimine hazırlık çillenin ilk gününden başlar. Buğday kavrulur, kaynatılan yumurtalar güneşi ve yazı sembolize ettikleri için kırmızı ve yeşil renklere boyanır. Çeşitli yemekler pişirilir. *Hızır Nebi*’nin son gecesi çekilmiş *qovut* (kavrulmuş buğday, nohut ve undan hazırlanan ve bazen de şeker tozu ile karıştırılarak tüketilen çerez) evin hiç girilmemiş köşesinde dolabın altına koyulur. İnanca göre her gece Hızır özel olarak gelip *qovut*’un üzerine el basar ve bununla beraber eve bolluk ve bereket gelir.

“Azerbaycan’ın bazı bölgelerinde Hızır-Nebi merasimi geçirilen vakitten bir gün önce çocuklar bahçeden elma çubuklarını alıp kırarak eve getirirler. Bu çubukların uçlarına pamuk sarıp yağ sürülür. Çubukların her biri bir niyet içindir. Bunlar: Yurdun selameti, ailenin selameti, bağ bahçenin bolluğu, malın artması vb. için dilekler tutulur. Çubuklar qovutun üzerinde tek bir mumla yakılır. En çok yanan çubukla ilişkili olan niyetin olup olmayacağı anlaşılır. Sabah olduğunda evdekilerin hiçbiri qovuta dokunmamalıdır. İnanışa göre önce Hızır beyaz atıyla gelip qovuttan payını almalıdır. Böyle olunca eve bolluk ve bereket gelir.

³⁴²Arık Gadirzade, Türkan, “Azerbaycan Türk Kültüründe Hızır-Nebi Bayramı.” *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:5, Sayı:11, 2017, Türkiye, s.3.

*Sonrasında kalan bütün qovuttan ailenin bütün üyeleri yemelidir.*³⁴³

Her gün hava kararınca kapı kapı gezip bacalardan torba sallayan çocuklar;

*Xanım, ayağa dursana, Hanım ayağa kalksana,
Yük dibinə varsana, Yük dibine varsana,
Boşqabı doldursana, Boş kabı doldursana,
Xıdırı yola salsana.³⁴⁴ Hıdır'ı yolcu etsene.*

diyerek bütün *qovutlardan* paylarını isterlermiş. Aksi olursa da bu şekilde beddua ederlermiş:

*Çatma, çatma çatmaya, Çatma, çatma, çatmaya,
Çatma yərə batmaya, Çatma yere batmaya,
Xıdır payın kəsənin Hıdır'ın payını kesenin
Ayağı yərə çatmaya, Ayağı yere varmaya,
Gecə evində yatmaya.³⁴⁵ Gece evinde yatmaya.*

Çocukların göz gözü görmediği vakit, gün aydınlanmadan yani onların tanınmadığı zaman gelmelerinin sebebi, Hıdır'ın da onların arasında olmasına inanmaktır. Her ev, hiç şüphe etmeden çocukların payını verdiği gibi Hıdır'a da payını verir. Küçük çille ile bağlı *Hıdır Nebi* merasimi sofrasına yazdan kalan ve bugünler için saklanan karpuz da koyulur. “Çille kapuzu” insanların soğuktan korkmadıklarını gösterir. Küçük çillenin olduğu vakitten yazın ilk gününe kadar olan zaman “Boz Ay” olarak adlandırılır. Ayın böyle adlandırılması onun bulutlu, yağışlı, rüzgârlı, sisli ve soğuk olmasındandır. Halk bu aylara “Boz ay bozara bozara geçer” der. Buradaki “bozara bozara”nın hem gerçek hem de değişmeceli anlamları vardır. Belli olduğu üzere, “boz” Azerbaycan Türkçesinde bir sıra anlamlarla beraber hem rengi (boz palto, korkudan soğuktan rengi bomboz olmak), hem de karakteri, sertliği, kabalığı (boz adam, üste bozarmak) gibi anlamlar bildirir. “Boz ay bozara bozara geçer” deyiminde de daha çok bu ayların sertliği ön plandadır.³⁴⁶

³⁴³ *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.100.

³⁴⁴ *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.100.

³⁴⁵ *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.100.

³⁴⁶ *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.102.

Boz ay yedi günden ibaret “cemleler” olarak adlandırılan dört haftaya yani *çillebeçe*’ye bölünür. İnanişə görə, bu haftaların dörd küçük çillenin üç çarşambasında doğa canlanır. Bu yedi çarşambadan birincisi *Oğru Üskü*, *Oğru Buğ*, ikincisi *Doğru Üskü*, *Doğru Buğ* olarak adlandırılır. Sonuncusu ise *İlahir Çərşənbə*, *Gül Çərşənbə* olarak bilinir. Boz ayın çarşambalarında yapılan gelenekler, uygulanan törenler aslında kışın uğurlanması ve yazın karşılanmasıyla ilgilidir. Bu gelenek ve törenlerin zenginliğiyle başkalarından seçilen *İlahir Çərşəmbə* daha bir göze çarpmaktadır.³⁴⁷

3.4.4. *Kövsəc* (Doruk) Merasimi

Kökü çok eskiye dayanan bir kış merasimidir. *Kövsəc* merasimi kasım ayında icra edilmiştir. Merasime katılanlar yanlarında sıcak yemekler (yağlı et, çörek) getirip yerleşmiş. Bu merasimin kışla bağlantısı törende uygulanan araç ve gereçlerden de bilinir. Merasim üç önemli kısma ayrılır. Bunlardan ilki kırk günlük büyük çilledir. Kışın başlangıcından yani aralık ayının 22’sinden şubat ayının başlangıcına tekabül eden kısımdır. Diğer büyük çillenin yarısı kadar yani yirmi gün olan kısımdır ve halk arasında *Qışın Oğlan Çağı* olarak adlandırılır. Sonuncusu da şubat ayının 22’sinden mart ayının 20’sine kadar olan kısımdır.³⁴⁸

“Çille” aslında 40 rakamı ile bağlantılıdır. Çünkü 40 rakamı halk arasında çokluk, ağırlık anlamına gelir. Her üç çille de de insanlar kıştan korkmadıklarını ve onunla mücadeleyle hazır olduklarını bildirmek için farklı tedbirler almışlar ve merasimler geçirip törenler icra ederek şarkılar söylemişlerdir. Büyük çille de Semeni helvası pişirme geleneği vardır.

“Çillenin başlangıç tarihinden itibaren tahmini olarak bir santimetre büyüklüğünde yeşertilmiş buğday-semeni tahta kaşıkla veya taşla dövülüp suyu sıkılır. Bu suya yedi evden alınmış buğday unu koyularak hamur yoğrulur. Helva pişirmeye başlayınca onu karıştırmak için uzun tahta kaşıktan yardım alınır. Helva pişmeye yakın içine badem veya fındık atılır. Asıl merasim de bu vakitten sonra başlar. Helva kıvama geldikten sonra insan vücuduna sıcaklık veren

³⁴⁷ *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.103.

³⁴⁸ Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.99.

ve bununla beraber soğuktan, kıştan korkmamak hayaliyle isot, tarçın, karanfil, dereotu, kuşkonmaz, yıldız anason, zencefil, ceviz, kakule gibi baharatlar ve yeşillikler dövülüp elekten geçirilerek helvaya katılır. Daha sonra bunlar karıştırılarak yuvarlak şekiller yapılır ve bu şekilde her eve paylaşılır. Halk bunu eve hayır ve bereket getiren bir unsur olarak görmüşlerdir.”³⁴⁹

3.5. Azerbaycan Türklerinin Mevsimlerle İlgili Geleneklerinde Fal

Azerbaycan Türklerinin mevsimlerle ilgili merasimlerinde fal açma geleneğine sıkça rastlanır. Falın kendine özgü iniş modeli, içyapısı ve öğrenilme metodu vardır. Fallarla ilgili uzun bir süre yanlış düşünceler olmuştur. Falın dinî tasavvurla birleştirilmesi,

“Yalancı falcuların ve falın asıl maksadını arkada bırakmış, inanç, yansıtma, hurafeler içerisinde geniş yayılmış nokta, rakam, çizgi ve şekil sistemine esas olan gerçek fal bakmanın ilmi tercümesi araştırmaların kenarında kalmıştır.”³⁵⁰

3.5.1. Novruz (Nevruz) Bayramı Esnasında Fal

Novruz'da Azerbaycan Türkleri *Üzük Falı*, *Şirni Falı*, *Su Falı*, *Vəsfî-Hal* ve *Yumurta Falı* gibi nesne ve yiyeceklerle açılan falların yanında *Qapıya Qulaq Asmaq* yani kulak falı da uygular.

Yücel Çetin'in de yazdığı gibi,

“Nevruz kutlamaları başta olmak üzere yılın belli günlerinde de zaman zaman uygulandığını tespit ettiğimiz fal, kullanılan araç-gereç, yorum tarzı veya niyet tutma şeklinde bakılır veya geleceğe yönelik tahminlerde bulunulur.”³⁵¹

³⁴⁹Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.99-100.

³⁵⁰Nəbiyev, Azad, *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı*. I. Kitap, s.296-297.

³⁵¹Yücel Çetin, Ayşe, “Falda Nevruz”, *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.160.

3.5.1.1. *Qapıya Qulaq Asmaq* (Kapı Dinleme)

Novruz Bayramı akşamı başka insanların evlerinin kapıları dinlenir. Dinlenen evde güzel sohbetler duyulursa dinleyen kişinin dileği gerçek olur. Bundan dolayı da o gün, herkes evinde güzel şeyler konuşmaya çalışır.³⁵²

3.5.1.2. *Üzük Falı* (Yüzük Falı)

Kızlar yüzüğü ipe bağlı su ile dolu bardağın üzerinde sallar. Yüzük bardağa kaç defa değerse, o kızın o yaşında evleneceğinin işaretidir.³⁵³

3.5.1.3. *Şirni Falı* (Şeker Falı)

Yakın birinden birkaç şeker alınıp götürülür, uyuyunca başının altına koyulur ve üç gün geçtikten sonra kız kendi kısmetini uykuda görür.³⁵⁴

3.5.1.4. *Su Falı*

Novruz suyu, su fallarıyla da alakalıdır. *Su Falı* 2 şekilde açılır;

*“Yılın ahır çarşambasında bekâr bir oğlana iki tane boş kap verip suya gönderirler. Eğer oğlan sağ elindeki kabı doldurup getirirse, niyeti kabul olur.”*³⁵⁵;

*“Yılın ahır çarşambasında su dolu bir kaba götürüp onun iki ucuna pamukla dolanmış iki iğne atılır. Eğer iğneler birbirine yaklaşırsa o zaman kalplerinde tuttıkları niyet kabul olur.”*³⁵⁶

Bir başka çeşidine göre, gece yarısına yakın bir zamanda bölgedeki halk, genç, ihtiyar, kadın, erkek bir niyet tutarak akarsu ya da değirmenin olduğu yere giderler. Tuttukları niyetleri tekrar ederek suyun üzerinden yedi defa atarlar. Sonrasında yanlarında getirdikleri bir kaba su doldurup eve gelirler. Evdekiler de getirilen bu su

³⁵²“*Nevruz*”,file:///D:/0758-Azerbaycanda_Nevruz_Bayrami_Geleneyi-Baki-62s.pdf,(Erişim: 07.05.2024).

³⁵³“*Nevruz*”,file:///D:/0758-Azerbaycanda_Nevruz_Bayrami_Geleneyi-Baki-62s.pdf,(Erişim: 07.05.2024).

³⁵⁴“*Nevruz*”,file:///D:/0758-Azerbaycanda_Nevruz_Bayrami_Geleneyi-Baki-62s.pdf,(Erişim: 07.05.2024).

³⁵⁵İsmayılov, H. *Azərbaycan Folkloru Antologiyası*. s.767. (Akt: Aynur Babək). *Azərbaycan Folklorunda Su İlə Bağlı İnamlar*. s.177.

³⁵⁶ Babək, Aynur. *Azərbaycan Folklorunda Su İlə Bağlı İnamlar*. s.181.

ile ellerini yıkayarak, “Allah kabul etsin!” der. Bu âdete “sudan atlama” ya da “nav-üstü” ismi verilmektedir.³⁵⁷

3.5.1.5. Vəsfı-Hal

Gizemli olan şeyleri öğrenmek anlamını taşıyan *Vəsfı-Hal* aslında *Novruz* bayramı esnasında icra edilir.³⁵⁸ *Vəsfı-Hal* toplantısında,

*“Hava kararıp el-etek sokaktan çekildikten sonra kızlar toplu halde hiç konuşmaksızın çeşmeye su doldurmaya giderler. İşleri bittikten sonra arkadaşlarının birinin evinde toplanırlar. Odanın ortasına bir leğen getirilerek içine su doldurulur. Köyde birbirlerini seven iki genci temsilen birer iğne pamukla sarılarak bir iplikle suya bırakılır. Daha sonra su hızla çalkalanır. Suyun içinde hareket eden iğnelerin birbirlerine kavuşmaları veya bir yere takılıp kalmaları, temsil olunan gencin geleceğiyle ilgili olarak yorumlanır.”*³⁵⁹

3.5.1.6. Yumurta Falı

Bu falın düzeni şöyledir;

*“Nevruz Bayramı akşamında kızlar akarsuyun yanına bir yumurta ve iki kalem (kırmızı ve siyah) koyarlar. Sabah olduğunda gidip yumurtaya bakarlar. Eğer yumurtada kırmızı yazı varsa onun talihinin güzel olacağı, siyah yazı varsa talihinin kötü olacağı anlamını taşımıştır.”*³⁶⁰

Burada yumurta ve kalem, bir eşya gibi nitelendirilmiştir. Yumurta insanın talihi anlamını taşımış ve âdeta kapalı bir kutu olarak görülmüş, içinden ne çıkacağı bilinmemiştir. Kalem de kaderdir. Peki, bu kaderi kim yazar? Tabii ki, akarsu. Kızlar yumurtayı ve iki kalemi akarsuyun yanına koyarlar. Ancak her su kaderi

³⁵⁷ Aytaç, Pakize, “Kültlerde Nevruz”, *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, s.73.

³⁵⁸ *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*. I. Kitap, s.83.

³⁵⁹ Aytaç, Pakize, “Kültlerde Nevruz”, *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, s.76.

³⁶⁰ Babək, Aynur. *Azərbaycan Folklorunda Su ilə Bağlı İnamlar*. s.181.

belirleyemez. Bu su, mitolojik sudur. Öyle ki, niyet her gün tutulmaz. Çünkü her gün ilk su olmaz.³⁶¹

3.5.2. Yılahîr Çarşamba Açılan Fallar

Yılahir Çarşamba günü fallar hem yiyecekler hem nesnelere açılır. Yiyeceklerden elma ile tuzlu ekmek alınır. Nesnelere ise anahtar, kilit, ayna, terlik, iğne, sürahi ve mumdan ibarettir.

3.5.2.1. Alma Falı (Elma Falı)

Yılahîr Çarşamba gecesinde iki elma alınarak biri gizlice işaretlenir. Daha sonra dilek tutulur ve evdeki küçük çocuktan elmalardan birini seçmesi istenir. Eğer ki çocuk işaretlenmiş olan elmayı seçerse dileğin kabul olacağına inanılır.³⁶²

3.5.2.2. Tuzlu Ekmek Falı

Genç kızlar akşam tuzlu ekmek pişirirler ve uyumadan önce bu ekmeği yerler. Gece uykusu sırasında susayıp su içmek isteyince ona suyu veren kişiyle evleneceklerini düşünülür.³⁶³

3.5.2.3. Açar Falı (Anahtar Falı)

Bu falda amaç, önceden tutulan dilekten haber almaktır:

“Akşam kalbinde dilek tutmuş kişi kendisiyle birlikte anahtar alıp evlerinin yakınlarında bulunan yola çıkar. Yol ayrımı olan yerde anahtarı sağ ayağının altına bırakıp bekler. Yoldan geçenlerin konuştuklarından duyduğu ilk kelimeyi hafızasında tutup anahtarını alarak geri döner. Duyduğu ilk kelimeyi kalbinde tuttuğu dileği ile tutuşturur. Uygunluk olursa dileğine kavuşacağına inanılır.”³⁶⁴

³⁶¹ Babək, Aynur. *Azərbaycan Folklorunda Su ilə Bağlı İnamlar*. s.181.

³⁶² Sadıqlı, Masuda, “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları”, s. 98.

³⁶³ Sadıqlı, Masuda, “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları”, s. 98.

³⁶⁴ Sadıqlı, Masuda, “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları”, s. 98.

3.5.2.4. *Kilid Falı* (Kilit Falı)

Akşam yanan lambanın altına kapalı kilit konularak dilek tutulur. Kapıdan içeri ilk kim girerse onun söylediği ilk kelimeye göre dilek yorumlanır. Eğer iyi bir kelime söylediye dileğinin kabul olacağı, fakat kötü bir şey söylediye dileğinin kabul olmayacağı düşünülür.³⁶⁵

3.5.2.5. *Güzgü Falı* (Ayna Falı)

Bekâr kızlar akşam aynı evde toplanır, bir kâsenin içinde mum yakılır, mum dışındaki diğer bütün ışıklar kapatılır, aynada sadece mum ışığı belirir. Dilek tutan kız aynanın önünde durup bir süre aynaya baktıktan sonra orada erkek resmi görür. Görmüş olduğu erkeğin kendisiyle evlenecek kişinin olduğu tahmin edilir.³⁶⁶

3.5.2.6. *Terlik Falı*

Bir diğer fal da terlik falıdır.

*“Akşam bekâr kızlar evin kapısının önünde arkası bahçeye doğru durarak sağ eliyle sağ ayak terliğini arkaya atar. Eğer terliğin burun tarafı yola, arka tarafı eve doğru durduysa terliğin sahibinin o sene evleneceğine inanılır.”*³⁶⁷

3.5.2.7. *İyne Falı* (İğne Falı)

Akşam olduğunda kızlar bir araya gelir ve suyla dolu kâseye uçlarına pamuk sarılmış iki iğne salınır. Eğer suya atılan iğneler birbirine yaklaşırsa kalbinde dilek tutanın isteğine kavuşacağına inanılır.³⁶⁸

3.5.2.8. *Küp Falı* (Sürahi Falı)

Bu fal çeşidinde de aynı mantık vardır. Daha önceden tutulmuş olan dilekten haber almaya çalışılır.

“Yilahîr Çarşamba akşamında evli kadınlar ve çocuk büyütmüş anneler bir eve toplanırlar. Her biri yüzük, düğme ve başka bu tür

³⁶⁵ Sadığlı, Masuda, “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları”, s. 99.

³⁶⁶ Sadığlı, Masuda, “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları”, s. 98.

³⁶⁷ Sadığlı, Masuda, “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları”, s. 98.

³⁶⁸ Sadığlı, Masuda, “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları”, s. 98-99.

eşyalarını sürahinin içine atarlar. Bir kişi sürahiyi suyla doldurup eve getirir ve onun ağzına ayna koyar. Küçük bir kız çocuğu elini sürahinin içine salarak eline geçen ilk nesneyi çıkarır. En çok mani bilen kadın bir mani okur ve nesnenin sahibi kadın da bunu kendi kalbindeki dileğine uygun şekilde yorumlamaya çalışır.”³⁶⁹

3.5.2.9. Şam Falı (Mum Falı)

Novruz bayramının *Yilahîr Çarşamba* akşamında honça (sepet, bohça)’ya evde kaç kişi varsa onların her birine uygun mumlar dizilir. Evdekilerin her biri kendinin veya başkasının mumunu seçerek dilek tutar. Eğer seçtiği mum diğer mumlardan daha çok yanarsa dileğin kabul olacağı anlamına gelir.³⁷⁰

3.5.2.10. Ad Öğrenme

Yilahîr Çarşamba’da bir diğer fal çeşidi de ad öğrenmedir.

“Bir kaba su dökülür ve mum yakılır. Mum suya doğru eğilir ve kaç yaşındaysan suya o kadar eriyen mum damlatılır. Alınacak harfle nişanlısının adı belli olur.”³⁷¹

³⁶⁹ Sadıǧlı, Masuda, “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları”, s. 99.

³⁷⁰ Sadıǧlı, Masuda, “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları”, s. 99.

³⁷¹“Nevruz”,file:///D:/0758-Azerbaycanda_Nevruz_Bayrami_Geleneyi-Baki-62s.pdf,(Erişim: 07.05.2024).

SONUÇ

İnsanoğlu tarih boyunca hem kendisiyle, hem de çevresiyle ilgili bilinmezleri anlayıp, keşfetmeye gelecek hakkında bilgi edinmeye ve böylece kendi kaderini belirlemeye çalışmıştır. Bilinmezi anlamaya, merak edilene ışık tutmaya yardım eden ve bir işaret bulmaya gayret gösteren fal, toplumlarda sağlam bir yer edinmiştir. İnsanların duygularını karşılamak üzere fal açma işini meslek edinen falcılar da ortaya çıkmıştır. Ayrıca, fal doğrudan söylenemeyen bazı arzuların ve yorumların ifade edilebilmesi için de kullanılmıştır. Fal bakan kişi, fal sırasında isteklerin çeşitli şekillere büründüğünü ya da geçmişindeki bir olayın izine rastladığını söyleyerek fal baktırının ağzından kolaylıkla laf alabilmektedir. Bu, eskiden de günümüzde de bir çeşit tedavi işlevi de görür.

Çalışmada genel olarak insanlık tarihinde, ayrıca Eski Türklerde, Türk dünyasında, Osmanlı devletinde ve günümüzde kullanılan birçok fal örneklerine yer verilmiştir. Kökü bilinmeyen ve Arapça bir kelime olan fal, her toplumda “gelecekte olacak işlere ait işaret, şans ve kısmeti anlamak, bir düşüncenin, umudun olup olmayacağını önceden öğrenmek, kaybolanı bulma” anlamında kullanılmıştır. Tatar, Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinde de Arapça olan şekliyle “fal” olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır.

Fal bakma geleneği, geçmişten bu yana önemini yitirmeden gelmiştir. Düğünlerde, cenazelerde ve daha birçok farklı merasimlerde fal açma geleneğinden yararlanılmış ve yararlanmaya devam edilmektedir. Fal ve falcılık günümüzde gerek sanal ortamda gerekse basılı yayınlarla ekonomik katma değer üreterek popüler kültür ürünlerinden biri haline gelmiştir. Fala dair görüşler, genel mantık çerçevesinde büyük bir değişim göstermemiştir.

Tatar ve Azerbaycan Türklerinde şans, uğur, baht deneme ve niyet edilenin sonucunu öğrenme amaçlı bakılan bazı fal çeşitlerinin eski kültürlerde açılan fallarla benzerlik göstermesi şaşırtıcı değildir. M.Ö. 4000 yıllarında Mısır, Babil, Kalde, Çin vb. ülkelerde nesnelere bakmak ya da yıldızların devimlerinden, kuşların seslerinden, uykuda görülen rüyalardan anlamlar çıkarmak yoluyla gerçekleştirilen çeşitli fallar olmuştur. Hititler, Babil’deki fal türlerinden en fazla astrolojik olanları benimseyip kullanmışlardır. Bazen bu benzerlik falın isminde, bazen kullanılan nesnelere,

bazen açılış yönteminde, bazen de hepsinde görülür. Tatar Türklerinde açılan *Şevle Falı* (Gölge Falı), Mısır ve Roma uygarlıklarında da açılırdı. İç organların incelenmesi ise Mezopotamya’da Sümerlerden itibaren rastlanan en çok kullanılan fal tekniği olup M.Ö. 2000’li yıllarda oldukça gelişme göstermiştir. Tatar Türklerinde *Kalak Söyagé Bélen Yurav* ve *Yavırımçı Falı* olarak bilinen kürek kemiği falı, Eski Çin’de ve Cahiliye dönemi Arap kültüründe de uygulanırmış. Ayrıca, bu tür falın Eski Türkler tarafından da sevilerek kullanıldığı bilinmektedir. Azerbaycan Türklerinde açılan *Mum Falı*, Eski Fransa’da açılan *Mum Falı* ile ismen benzerlik gösterir ama açılış şekilleri birbirinden tamamen farklıdır. Tatar Türklerinde görünen *Kozgın Falı* (Kuzgun Falı) ve *Küké Falı* (Guguk Kuşu Falı) Cahiliye dönemi Arap kültürü ile benzerlik gösterir. Cahiliye döneminde Araplar da çeşitli kuşların titreyiş, uçuş ve haykırışlarından olayların nasıl gerçekleşeceğine dair bazı anlamlar çıkarmışlardır. Tatar Türklerinde düğün geleneği esnasında gelin göçü gerçekleşirken üzerine binilen atın sağ ya da sol ayakla hareket etmesine göre yorumda bulunmak da Eski Kelt ve Saksonlarda açılan *At Falı*na benzer. Bu uygarlıklarda da atın rengi fark etmeksizin, ahırdan önce sağ ayağını atarak çıkarsa bu durum her zaman iyi haberin geleceğine yorumlanırmış. Hem Tatar hem Azerbaycan Türklerinde suya bakarak haber verme ve sayısal uyumdan hareketle sorulan sorulara cevap bulma yöntemi, kökleriyle Mısır, İran ve Cahiliye dönemi Arap uygarlıklarına uzanmaktadır. Her iki toplum için ortak olan *Kitap Falı*, *Ateş Falı* da her ne kadar açılış yöntemi olarak farklı olsa da Cahiliye devri Araplarında ve eski Türk inanışlarında mevcut olmuştur. Tatar ve Azerbaycan Türklerinde çakıl taşları, nohut gibi nesnelere ve harflere, rakamlara ve insanın fizik yapısına bakarak açılan fal çeşitleri de Cahiliye dönemi Arap kültüründe kullanılmıştır. Her iki toplumda açılan kulak falı ile ayna, su ve tuzlu ekmekle açılan fallara gelince, onlar günümüz Türkiye’de açılan fallarla ortaklık göstermektedir. Ayrıca, Tatar Türklerine özgü *Nogıt Borçagı Bélen Fal Açuv* (Kumalak Tanesiyle Fal Açma), *Disbé Falı* (Tesbih Falı) ve Azerbaycan Türklerinin baktığı *Vəşfi-Hal* (Vasfi Hal) de günümüz Türkiye’de açılan fallara benzemektedir.

Fal bakma işini daha çok kadınların üstlenmesi, bir taraftan fal açmanın çok eskiden, daha anaerkil dönemde ortaya çıktığına işaret ederse, diğer taraftan bir kez daha ezelden beri her toplumda gelecekte haber almaya daha çok kadınların meraklı olduğunu kanıtlamaktadır. Aslında neredeyse her evde kadınlar tarafından iş yaparken kullanılan nesnelere (iğ, yün eğirme tezgâhı, ip, iğne vb.) ya da süs eşyası

(ayna, yüzük, küpe vb.) olarak kullanılan bütün bu nesnelere, fala daha fazla kadınların baktığını bir kez daha kanıtlamaktadır. Ayrıca, fala bakma yöntemleri nesilden nesle aktarılmakta olup eskiden de günümüzde de genç kızların bu konudaki soru ve sorunları genellikle yaşlı ve tecrübeli kadınlar tarafından cevaplanmaktadır.

İnceleme esnasında ele alınan fal çeşitlerinden yola çıkarak onların belirli kurallara çerçevesinde açıldığı da görülmüştür. Türk dünyasında fal açma önemli bir yere sahip olduğu için, fal bakan kişinin yalan söylemesi yahut fal açtırmanın fala inanmaması uğursuzluk olarak görülmektedir.

İnceleme sonucu Tatar Türklerinin falın *Nevrüz, Sabantuy, Cıyınlar, Kayın Bayramı, Tula Basu, Kindér Sugu ve Nardugan* gibi mevsimlerle ilgili gelenekler sırasında açıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, fala bakmanın belirli ortamı ve belirli günleri vardır. Ortam olarak fal açmak için genellikle ev, evin çatı altı, hamam, avlu, odunluk, su kenarı, orman, açık alan, boş arazi ve yol kavşağı seçilmektedir. Ay olarak daha çok aralık sonu, ocak başı, haziran ve 6 Nisan anılır. Fala ayın 15. gününde yani dolunayda bakmayı uygun görürler. Haftanın günlerinden, çarşamba anılır. Fakat *Kozgun Falı* (Kuzgun Falı)'nda haftanın her günü önem kazanmaktadır. Gün dilimi olarak gün batımı, gece yarısı ya da şafak sökmeden sabah vakti önem arz eder. Ayrıca, fala sessizlik içinde, mum ışığında bakılmalıdır. Bazı fallarda doğu, güney, kuzey gibi yönler de önemlidir. Doğru ve güney taraflar olumlu yorumlanırken, kuzey taraf olumsuz sonuca işaret etmektedir (Örneğin, *Salavat Küpéré Falı*). Kızlar ve gençler tarafından evlilik ve müstakbel eşle alakalı haber almak için bakılan falların mani eşliğinde yapıldığını da söylemek gerekir.

Azerbaycan Türklerinde fal mevsimlerle ilgili gelenekler içerisinde genelde *Novruz* ve *Torpaq Çarşambası*, diğer adıyla *Yılahir Çarşamba* esnasında bakılmaktadır. Haftanın günlerinden fala bakmak için çarşamba ve cuma günleri uygun görülür. Gün dilimi olarak daha çok akşam hava kararınca ya da gece yarısı seçilir. Fal açarken Azerbaycan Türklerinde de aynı Tatar Türklerinde olduğu gibi sessiz olmak gerekir. Bazı fallara bakılırken Azerbaycan Türklerinde de mani söyleme geleneği vardır (Örneğin, *Küp Falı* (Sürahi Falı)).

Tatar ve Azerbaycan Türklerinde birçok fal çeşidi bulunmaktadır. Çalışmada her iki Türk toplumuna özgü fal çeşitleri ele alınarak ana hatlarıyla incelenmiş durumdadır. Tatar Türklerinde İslam dini öncesi oluşan fallar şu şekilde sıralanabilir: *Biştaş Falı*

(Beş Taş Falı), *Sedep Falı* (Düğme Falı), *Çuyırtaş Falı* (Nehir Taşı Falı), *Başak Falı*, *Utun Falı* (Odun Falı), *İték Falı* (Keçeden Çizmelerle Bakılan Fal), *Yözék Falı* (Yüzük Falı), *Kaşık Falı*, *Orçık Falı* (İğ/Ağırşak Falı), *Çabata Falı* (İhlamur Lifinden Örülen Bir Çeşit Ayakkabıyla Açılan Fal, Çarık Falı), *Hencer Falı* (Hançer Falı), *Arkan Falı* (Urgan Falı), *Közgé Falı* (Ayna Falı), *Ène Falı* (İğne Falı), *Şırpı Falı* (Çıra, Kibrit Falı), *Suga Cép Salu* (Suya İp Salma), *Çiten Sanav* (Çit Sayma), *Çüp Falı* (Çöp Falı), *Çıbık Falı* (Çubuk Falı), *Tula Falı* (Çuha Falı), *Sölgé Falı* (Havlu Falı), *Kindér Falı* (Keten Falı), *Kaz Kükeyé Bélen Fal Açu* (Kaz Yumurtasıyla Fal Açma), *Kayın Botakların Suga Ağızu* (Kayın Dallarını Suya Akıtma), *Yafrak Falı* (Yaprak Falı), *Karaknı Niçék Tabarga?* (Hırsız Nasıl Bulunur?), *Şevle Falı* (Gölge Falı), *Eteç Falı* (Horoz Falı), *Sarık Falı* (Koyun Falı), *Küké Falı* (Guguk Kuşu Falı), *Kuzgun Falı*, *Yomırka Falı* (Yumurta Falı), *Tozlı İpi Falı* (Tuzlu Ekmek Falı), *Nogıt Borçağı Bélen Fal Açuv* (Kumalak Tanesiyle Fal Açma), *Koymak Falı* (Krep, Akıtma Falı), *Ay Külegesé Falı* (Ay Gölgesi Falı), *Yıldız Falı*, *Salavat Küpéré Falı* (Gökkuşağı Falı), *Ut Falı* (Ateş Falı), *Tın Tiñlav, Tınga Baruv* (Ses Dinlemek, Ses Dinlemeye Gitmek, Kulak Falı), *Töşte Kürü* (Rüyaya Yatma), *Kalak Söyagé Bélen Yurav* (Kürek Kemiği Falı), *Yavrimçı Falı* (Kürek Kemiği Falı), insan vücuduna bakarak açılan *Kan Falı*, *Kérfék Falı* (Kirpik Falı), *Söyek Falı* (Kemik Falı) vb. İslam dini sonrası oluşan fallar ise *Kitap Falı*, *Kor'en Bélen Kürezelék İtüv* (Kur'an Falı), *Disbé Falı* (Tespil Falı)'dır. Görüldüğü üzere, fal açarken Tatar Türkleri nehir taşı, odun, kibrit, hançer, çivi, urgan, çit, çöp, çubuk, kömür, kâğıt, kaşık, ip, iğne, kasnak, yün eğirme tezgâhı, iğ, düğme, ayna, yüzük, küpe, havlu, yaprak, kova gibi nesnelere; *iték* (keçeden çizmeler), *çabata* (ihlamur lifinden örülen bir çeşit ayakkabı, çarık) gibi giyim kuşama; yumurta, ekmek, tuz, nohut, bezelye, krep, tatlı ve ekşi yiyeceklere; tohum, başak, çiçek, çuha, keten gibi bitkilere; at, koyun, horoz, köpek, tavuk, karınca, guguk kuşu, kuzgun gibi o coğrafyada bulunan evcil ve yaban hayvan ve kuşlara başvurmuşlardır. Bütün bu nesne, giyim kuşam ve yiyecek en yoksul ailede bile her zaman elin altında olmuştur. Fal açmada kullanılan evcil hayvanlar ve kuşlar da Tatar Türkleri tarafından beslenmektedir. Doğaya dikkatli olan Tatarlar fal açarken ay, yıldız gibi gök cisimlerine ve gökkuşağına da müracaat etmişlerdir. Ayrıca, bütün Türk dünyası için ortak olan su, ateş, gölge, kürek kemiği, ses falları ile rüyaya yatmayı da benimsemişlerdir. Seslere göre açılan fallara gelince, Tatar Türkleri insan sesi yanında köpek, kuzgun, guguk kuşu, müzik aleti, testere ve

at arabası seslerini de önemserler. Bütün bunların yanında insan vücuduna bakarak da fal açılmaktadır (*Kan Falı*, *Kérfék Falı* (Kirpik Falı), *Miñ Falı* (Ben Falı), *Baş Falı* (Baş Falı) vb.). İslam kabulü sonrası fal açmak için artık dine özgü olarak Kur'an ve tespih de kullanılmaya başlamıştır.

Azerbaycan'da putperest dönemde oluşan fallar şu şekildedir: *Üzük Falı* (Yüzük Falı), *Güzgü Falı* (Ayna Falı), *Papuç Atmaq* (Terlik Atmak), *Suya Şam Damlatmaq* (Suya Mum Damlatmak), *Vəşfi-Hal* (Vasfi Hal), *İp Falı*, *Noxudla Fala Bakma*, *Pirinçle Fala Bakma*, *Tuz İle Fala Bakma*, *Su Falı*, *Ulduz Falı* (Yıldız Falı), *Ay Falı*, *Od Falı* (Ateş Falı), *Qapıpusma Veya Qulağa Dayanma*, *Qulaq Falı* (Kulak Falı), *Say-Rakam Falı*, *Yuxuya Yatma* (Rüyaya Yatma), *Şəkil Falı* (Yüz Falı), *Göz Falı*, *Kirpik Falı*. Görüldüğü üzere, fala bakarken nesnelere yüzük, ayna, iğne, ip, mum, kilit, anahtar, sürahi; giyim kuşamdan pabuç, terlik; yiyeceklerden yumurta, tuz, ekme, nohut, pirinç, şeker, elma; hayvanlardan ise at kullanılmaktadır. Bunun sebebi, yine bu gibi nesne, giyim kuşam, yiyecek ve hayvanların her yerde bulunmasından kaynaklıdır. Azerbaycan Türklerinde ay ve yıldız falları da mevcuttur. Bütün Türk dünyası için ortak olan su, ateş, kulak falları ile rüyaya yatmayı da kullanırlar. İslam dini sonrası oluşan fal ise, *Kitap Falı*'dır. Azerbaycan'da asıl semavi kitaplar olan Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'an, bu kitapların açık örnekleri olarak kabul edilir. Bunların dışında herhangi bir kitapla da fala bakılabilmektedir.

Tatar Türklerinde mevsimlerle ilgili gelenek içinde *Nevrüz*'de *Nevrüzbike Falı*, *Sabantıy*'da *Yomırka Falı* (Yumurta Falı), *Kırmıska Falı* (Karıncı Falı), *Kaz Kükeyè Bèlen Fal Açuv* (Kaz Yumurtasıyla Fal Açma), *Cıyınlar*'da *Tekıya Falı* (Taç Falı), *Kayın Bayaramı*'nda *Kayın Botakların Suga Agızu* (Kayın Dallarını Suya Akıtma), *Tula Basu* geleneği esnasında *İtèk Falı* (Keçe Falı), *Tula Falı* (Çuha Falı), *Kindèr Sugu* geleneği esnasında *Kindèr Falı* (Keten Falı), *Sölgé Falı* (Havlu Falı), *Nardugan*'da *Yözèk Falı* (Yüzük Falı), *Tavık Eteç Falı* (Tavuk-Horoz Falı), *Başak Falı*, *Utın Falı* (Odun Falı), *Koymak Falı* (Krep Falı), *Kaba Falı* (Yün Eğirme Tezgahı Falı) gibi fallar açılmaktadır.

Azerbaycan Türklerinde *Novruz*'da Azerbaycan Türklerinde *Novruz*'da *Qapıya Qulaq Asmaq* (Kapı Dinleme), *Üzük Falı* (Yüzük Falı), *Şirni Falı* (Şeker Falı), *Su Falı*, *Vəşfi-Hal*, *Yumurta Falı*, *Yılahir Çarşamba*'da *Alma Falı* (Elma Falı), *Tuzlu*

Ekmek Falı, Açar Falı (Anahtar Falı), Kilid Falı, Güzgü Falı (Ayna Falı), Terlik Falı, İyne Falı (İğne Falı), Küp Falı (Sürahi Falı), Şam Falı (Mum Falı), Ad Öğrenme gibi fallar açılmaktadır.

Tatar ve Azerbaycan Türklerinde açılan fal çeşitlerini karşılaştırma esnasında benzer ve farklı taraflar tespit edilmiştir.

Benzerlikler:

-Her şeyden önce, geleceği öğrenmek için başvurulmuş uygulama için Arapça kökenli “fal” kelimesi kullanılır;

-Fal açma geleneği, daha çok mevsimlerle ilgili gelenekler içinde önem kazanmıştır. Ancak aile içi geleneklerde de özel yeri vardır;

-Fal, günümüzde de etkili kalmayı başarmıştır;

-Sadece belirli gelenekler esnasında açılan fallar vardır. Örneğin, Tatar Türklerinde *Nevrüzbike Falı, Yomırka Falı (Yumurta Falı), Kırmıska Falı (Karıncı Falı), Kaz Kükeyè Bèlen Fal Açuv (Kaz Yumurtasıyla Fal Açma), Tekiya Falı (Taç Falı), İtèk Falı (Keçe Falı), Tula Falı (Çuha Falı), Kindèr Falı (Keten Falı), Koymak Falı (Krep, Akıtma Falı), Yözèk Falı (Yüzük Falı), Tavık-Eteç Falı (Tavuk-Horuz Falı), Başak Falı, Utın Falı (Odun Falı), Kaba Falı (Yün Eğirme Tezgâhı Falı), Tın Tiñlav, Tınga Baru (Kulak Falı), Çüp Falı (Çöp Falı), Sarık Falı (Koyun Falı) Nevruz, Sabantuy, Cıyınlar, Kayın Bayramı, Tula Basu, Kindèr Sugu, Nardugan* gibi mevsimlerle ilgili gelenekler esnasında açılmaktadırlar. Azerbaycan Türklerinde bakılan fallara gelince, *Qapıya Qulaq Asmaq (Kapı Dinleme), Üzük Falı (Yüzük Falı), é Falı (Şeker Falı), Su Falı, Vesfi-Hal, Yumurta Falı, Alma Falı (Elma Falı), Tuzlu Ekmek Falı, Açar Falı (Anahtar Falı), Kilid Falı, Güzgü Falı (Ayna Falı), Terlik Falı, İyne Falı (İğne Falı), Küp Falı (Sürahi Falı), Şam Falı (Mum Falı) ve Ad Öğrenme*, mevsimlerle ilgili *Nevruz* ve bu gelenek öncesi uygulanan *Yilahir Çarşamba* gelenekleri esnasında bakılmaktadır;

-Herhangi bir zaman açılabilen fallar da vardır. Örneğin, Tatar Türklerinde *Biştaş Falı (Beş Taş Falı), Sedep Falı (Düğme Falı), Çabata Falı (Çarık Falı), Yıldız Falı, Kan Falı* vb. Azerbaycan Türklerinde ise *Uldız Falı (Yıldız Falı), İp Falı, Noxudla Fala Bakma, Say-Rakam Falı, Kirpik Falı* vb. fal çeşitleri herhangi bir zaman içerisinde bakılır;

- Fal bakma işini kadınlar üstlenir;
- Konu bakımından fallarda genelde genç kızların gelecek hayatı yani kiminle evleneceği ön plandadır;
- Mekân olarak fala bakmak için genelde ev, su kenarı, açık alan, boş arazi ve yol kavşağı seçilmektedir;
- Fal açma olayında haftanın günlerinden çarşamba gününe üstünlük verilmektedir;
- Fala bakmak için gün dilimi olarak genelde gece yarısı önem arz eder;
- Ortamın sessiz olmasına dikkat edilir;
- Fal açarken nesnelere, giyim kuşama, yiyeceklere, hayvanlara, insan vücuduna, sese, rüyaya, gök cisimleri ve doğadaki görünümlere başvurulur;
- Her iki toplum için ortak fallar vardır. Bunlar; yıldız, ateş, Kitap, kirpik, yüzük, ayna, iğne, yumurta, tuzlu ekmek, nohut, kulak falları, vücuda bakarak fal açma ve rüyaya yatmadır;
- İğne, ip, ayna, yüzük, düğme gibi kadınlara özgü nesnelere kullanılır;
- Fala bakarken giyim kuşamdan en çok ayakkabı kullanılır;
- Yiyeceklerden nohut, tuz, tuzlu ekmek, yumurta ön plandadır;
- Kızlar ve gençler tarafından evlilik ve müstakbel eşle alakalı haber almak için bakılan bazı fallara maniler de eşlik edebilir. Örneğin, Tatar Türklerinde *Yözék Falı*, Azerbaycan Türklerinde *Küp Falı* (Sürahi Falı) esnasında;
- Tatarlarda *Nardugan*, Azerbaycan Türklerinde *Novruz* bayramı esnasında bazı fallar (örneğin, Tatar Türklerinde *Yüzük Falı*, Azerbaycan Türklerinde *Su Falı*, *Vəşfi-Hal*) hem genç hem yaşlı insanlar, hem kızlar hem delikanlılar bir araya gelip gece yarısı sessizlik içinde, konuşmadan akarsuya giderek benzer şekilde bakılmaktadır;
- Bazı fallar amaç, kullanılan nesne ve yöntem olarak bir birine benzemektedir. Örneğin, her iki toplumda yüzük falında genç kızların evlilikle alakalı merak ettiği sorulara cevap bulma amacı vardır. Falların açılış şekilleri ve kullanılan nesnelere aynıdır. Tatar ve Azerbaycan Türklerinde iğne ile açılan falda falına bakılan kişinin sevdiğine kavuşup kavuşamayacağı sorusu esas alınır ve fal aynı yöntemle açılır. Tuzlu ekmek yiyerek rüyaya yatarak açılan fallar da her iki toplumda müstakbel eş

rüyada görmeyi amaçlar ve aynı yöntemle açılır. Kirpik falı da amaç, kullanılan nesne ve açılış yöntemi bakımından her iki toplumda aynıdır. Zaman fark etmeksizin açılan bu falda tutulan dileğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorusuna yanıt aranır;

-Birçok fal sadece amaç açısından benzerlik gösterir. Örneğin, Tatar Türklerinde açılan *Nevrüzbike Falı*, *Tın Tiñlav*, *Tınga Baruv* (Ses Dinlemek, Ses Dinlemeye Gitmek, Kulak Falı) ve Azerbaycan Türklerinde *Qapıpusma veya Qulağa Dayanma*, *Qulaq Falı* (Kulak Falı)'nda amaç, içten tutulan bir dileğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorusuna yanıt aramaktır. Ayna ile ve yıldızlara bakarak açılan fallarda ise her iki toplumda amaç, gençlerin talihlerini öğrenmektir. Kitap ile açılan fallarda her iki toplumda da geleceği öğrenebilme amacı vardır;

-Bazı falların adı farklı olsa da kullanılan nesnelere açısından benzemektedirler. Örneğin, Tatar Türklerinin *Yözek Falı*, *Suga Cep Salu*, *Ene Falı*, *Közge Falı*, *Kaşık Falı*, *Çuyırtaş Falı* ve *Karaknı Niçek Tabarga* adlı fallarında ve Azerbaycan Türklerinin açtığı *Küp Falı*, *Üzük Falı*, *Suya Şam Damlatmaq*, *Vəşfi-Hal*, *Su Falı*, *İyne Falı*, *Ad Öğrenme*'de su dolu bir kap kullanılır. Ayrıca, Tatar Türklerinde *Karaknı Niçek Tabırğa* ve Azerbaycan Türklerinin *Üzük Falı*'nda su dolu bir tabağın yanında yüzükten falına baktıranın saç teli de geçirilir;

- Bazı fallar açılan ortam ve yöntem açısından farklıdır. Örneğin, Tatar Türklerinde *Tın Tiñlav*, *Tınga Baruv* (Ses Dinlemek, Ses Dinlemeye Gitmek, Kulak Falı) ve Azerbaycan Türklerinde *Açar Falı* (Anahtar Falı) bakılırken kızlar ellerine bir nesne alıp yol kavşağına gider.

Farklılıklar:

TATAR TÜRKLERİ	AZERBAYCAN TÜRKLERİ
Tatar Türkçesinde <i>fal</i> kelimesi yanında aynı anlama gelen <i>kürezelék</i> kelimesi de vardır. Tatar Türkleri fal için <i>açmak</i> fiilini kullanır.	Azerbaycan Türkleri sadece <i>fal</i> kelimesi kullanır. Azerbaycan Türklerinde <i>açmak-bakmak</i> fiilleri kullanılmaktadır.
Mevsimlerle ilgili geleneklere bakıldığında, Tatar Türklerinde onların sayıca çok olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni, yaşadıkları coğrafyadan dolayı Tatar Türklerinin her mevsimi dolu dolu yaşamış olmalarıdır.	Mevsimlerle ilgili geleneklere bakıldığında, Azerbaycan Türklerinde onların sayıca az olduğu tespit edilmiştir.
Tatar Türklerinde fal, mevsimlerle ilgili gelenekler içerisinde <i>Nevrüz</i> (Nevruz), <i>Sabantuy</i> (Çift Sürme Bayramı), <i>Cıyınlar</i> (Bir Araya Gelip Çalışma ve Eğlenmeler), <i>Kayın Beyremé</i> (Kayın Bayramı), <i>Tula Basu</i> (Çuha Doldurma), <i>Nardugan</i> (Yılbaşı Kutlamaları), <i>Kindèr Sugu</i> (Ketenden Kumaş Yapma) esnasında açılır.	Azerbaycan Türklerinde fal, mevsimlerle ilgili gelenekler içerisinde sadece <i>Novruz</i> ve bu bayram öncesi kutlanan <i>Torpaq</i> (<i>Yılahir</i>) Çarşambada açılır.
Tatar Türklerinde açılan fallardan bazılarının isimlerinden (<i>Nevrüzbike Falı</i> , <i>Tula Falı</i> , <i>Kindèr Falı</i>) bile hangi mevsimde uygulanan gelenek esnasında açıldığı görünmektedir.	Azerbaycan Türklerinde mevsimlerle ilgili gelenekler esnasında açılan falların adları o geleneklere işaret etmemektedir.
Tatar Türklerinde fal açmak için kullanılan mekânlar da daha çoktur. Örneğin ev, evin çatı altı, hamam, avlu, odunluk, su kenarı, orman, açık alan, boş arazi, yol kavşağı vb.	Azerbaycan Türklerinde fala genelde evde, evin bahçesinde, yol ayrımında, su kenarında, çeşmede bakılır.
Tatar Türklerinde fal açılırken ay olarak daha çok aralık sonu, ocak başı, haziran ve 6 Nisan anılır.	Azerbaycan Türklerinde anlaşıldığı üzere fal ancak mart ayında açılmaktadır.
Tatar Türkleri fala ayın 15. gününde yani dolunayda bakmayı da uygun görür.	Azerbaycan Türklerinde böyle bir şart yoktur.
Tatar Türklerinde açılan fallarda haftanın her günü anılır.	Azerbaycan Türklerinde ancak çarşamba ve cuma günlerinden bahsedilir.
Tatar Türklerinde fala bakmak için gün dilimleri de çeşitlilik gösterir; gün batımı, gece yarısı ya da şafak sökmeden sabah vakti.	Azerbaycan Türkleri fala genelde sadece akşam hava kararınca ya da gece yarısı bakarlar.

<p>Tatar Türklerinde açılan fallar konu bakımından da zengindir. Örneğin, evlilik üzerine açılan fallarda Tatarlar kız istemeye gidince kızı verip vermemeleri, kızların hangi tarafa gelin gitmesi, kaç yaşında evlenmesi, kaç çocuk doğurması, müstakbel eşin yaşı, istikameti, fiziksel ve kişisel özellikleri, mesleği, maddî durumu, sözlüsü ya da müstakbel eşi tarafından sevilip sevilmemesi ile ilgili bilgiye de ulaşmaya çalışırlar. Ayrıca, bazı fallar tutulan dileğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, hayatın ve maddî durumun gidişatı, gurbete savaşa askere gidenlerin ya da yolculuk yapanların kaderi ve gelecek misafir ile ilgili de açılabilir.</p>	<p>Azerbaycan Türklerinde bakılan fallarda genelde konu evlilik ve kismetle ilgilidir. Örneğin, kızın kimle kaç yaşında sözleneceği ya da evleneceği, o yıl sözlenebilmesi/evlenebilmesi ya da evde kalması, sevdiğine kavuşup kavuşmaması, müstakbel eşin hangi taraftan gelmesi, isminin baş harfi, sözlüsü/nişanlısı/müstakbel eşi tarafından sevilip sevilmemesidir. Bütün bunlara ek olarak, niyetin gerçekleşip gerçekleşmemesi üzerine ve misafirle ilgili olanlar da vardır.</p>
<p>Mevsimlerle ilgili geleneklerin içerisinde açılan fallarda Tatar Türkleri baharın nasıl geleceğini, ekine çıkılacak zamanı ve o yıl hasadın iyi olup olmayacağını da öğrenmeye çalışırlar (Örneğin, <i>Kırmıska Falı</i>, <i>Kaz Yomırkası Bélen Fal Açu Yomırka Falı</i>, <i>Salavat Küpéré Falı</i>, <i>Orçık Falı</i>).</p>	<p>Azerbaycan Türklerinde ise bazı kaynaklarda falın mevsimlerin nasıl geçeceğine, ekinlerin nasıl olacağına vb. birçok şey için açıldığı hususta söz edilse de bu tür fallar örnek olarak gösterilmemiştir;</p>
<p>Sadece Tatar Türklerine özgü olan fal çeşitleri vardır. Örneğin, <i>Biştaş Falı</i>, <i>Sedep Falı</i>, <i>Çuyırtaş Falı</i>, <i>Utın Falı</i>, <i>Orçık Falı</i>, <i>Hançer Falı</i>, <i>Arkan Falı</i>, <i>Kalak Söyagé Bélen Yurav</i>, <i>Kindér Falı</i>, <i>Tula Falı</i>, <i>Sölgé Falı</i>, <i>Çiten Falı</i>, <i>Çüp Falı</i>, <i>Şırpı Falı</i>, <i>Kaz Yomırkası Bélen Fal Açu</i>, <i>Şevle Falı</i>, <i>Başak Falı</i>, <i>At Falı</i>, <i>Sarık Falı</i>, <i>Tavık Eteç Falı</i>, <i>Küké Falı</i>, <i>Kırmıska Falı</i>, <i>Kozgın Falı</i>, <i>Tekıya Falı</i>, <i>Koymak Falı</i>, <i>Tokmaç Falı</i> ve <i>Salavat Falı</i>.</p>	<p>Sadece Azerbaycan Türklerine özgü olan fal çeşitleri vardır. Örneğin, <i>Say-Rakam Falı</i>, <i>Şekil Falı</i>, <i>Göz Falı</i>, <i>Düzenlik Falı</i>, <i>Pirinçle Fala Bakma</i>, <i>Vəsfı-Hal</i>, <i>Niyet Yazma</i>, <i>Suya Şam Damlatmaq</i>, <i>Şirni Falı</i>, <i>Alma Falı</i>, <i>Açar Falı</i>, <i>Kilid Falı</i>, <i>Küp Falı</i>, <i>Ad Öğrenme</i>.</p>
<p>Tatar Türkleri fal açarken beş taş, nehir taşı, odun, hançer, urgan, iğ, yün eğirme tezgâhı, havlu, kaşık, çit, çöp, kibrit, çıra, kaz yumurtası, kürek kemiği, taç gibi nesnelere; kayın dalı, başak, keten, çuha gibi bitkiler; at, koyun, horoz, tavuk, karınca, guguk kuşu, kuzgun gibi hayvan ve kuşlar; erişte, krep ve ekşi yiyecekler kullanır ve gölge ile gökkuşağına bakarak da yorumlar yapar.</p>	<p>Azerbaycan Türkleri farklı olarak anahtar, kilit, sürahi, gibi nesnelere; pirinç, şeker, elma gibi yiyeceklere ve say-rakamlara başvururlar.</p>
<p>Tatar Türklerinde yiyeceklerle açılan fallarda daha fazla yumurta, ekme, nohut, tuz gibi yiyecekler tercih edilir.</p>	<p>Azerbaycan Türklerinde bütün bu yiyeceklere ek olarak mutfak kültürlerinde yaygın kullanılan pirinç de sıkça anılır.</p>

Ayakkabı ile açılan fallar esnasında Tatarlar kendi kültürlerine ve coğrafyalarına özgü keçeden yapılan <i>iték</i> ile ıhlamur lifinden örülen <i>çabata</i> kullanır.	Azerbaycan Türkleri, yaşadıkları ılık coğrafyada fal açarken genelde pabuç ve terlik kullanır.
---	--

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Albayrak Hacaloğlu, Recep. (1992). Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aliyev, Ramil. (2021). Azərbaycan Folkloru. Bakü: İksad Yayınları.
- Ayverdi, İlhan. (2005). Misalli Büyük Türkçe Sözlük. Cilt:1, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti. (2006). Cilt:2, Bakı: Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı.
- Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi. (2004). Cilt:1, Bakı: Elm Nəşriyyatı.
- Babək, Aynur. (2011). Azərbaycan Folklorunda Su ilə Bağlı İnamlar. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu.
- Bayazitova, F.S. (1992). Gomérnéñ Öç Tuyı (Tatar Halkının Gaile Yolları). Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyyatı.
- Bayazitova, Flyora. (1995). Tatar Halkının Beyrem hem Könkürés Yolları. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyyatı.
- Bayazitova, Flyora. (1997). Kéréşenner: Tel Üzənçelékleré Hem Yola İcatı. Kazan: Matbugat Yortı.
- Bayazitova, Flyora. (1997). Təl Üzənçelékleré hem Yola İcatı. Kazan: Matbugat Yortı, Beyremner, Tuylar Öçén. Tamaşa Ürnékleré. (1999). Kazan: Rannur.
- Boyras, Şeref. (2006). Fal Kitabı. (Melhemeler ve Türk Halk Kültürü). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Budur N.V. (2005). Svyatoçniye Gadaniya. Boşaya Kniga Gadaniy. Moskva: Olma-Press.
- Doğan, Mehmet. (1996). Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. (2004). Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. İstanbul: Sosyal Yayınları.

- Hacıyeva, Maarife. (1997). "Azerbaycan Türklerinde İnançlar", V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Hançerlioğlu, Orhan. (1975). Dünya İnançları Sözlüğü. Cilt:3, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İnan, Abdülkadir. (2006). Tarihte ve Bugünde Şamanizm. Ankara: TTK Yayınları.
- İsmayılov, H. (2000). Azərbaycan Folkloru Antologiyası. (Akt: Aynur Babək). Azərbaycan Folklorunda Su İlə Bağlı İnamlar. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu.
- Korkmaz, Esat. (2003). Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimler Sözlüğü. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Möhəmmətcənov, Rif. (1982). Başkörtstan İk Buyı Tatarlarınıñ İcatı. Ufa: Başkört Devlet Üniversitesi Neşriyatı.
- Nəbiyev, Azad. (2009). Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı. Bakı: Turan Yayınevi.
- Ögel, Bahaeddin. (1971). Türk Mitolojisi. Ankara: TTK Yayınları.
- Öner, Mustafa. (2015). Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü. Baskı:2, Ankara: TDK Yayınları.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük. (1995). Cilt: 2, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlığı, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- S. Thompson-A. Muller-R.E. Echols. (2003). A'dan Z'ye Pratik Tarot. İstanbul. Gün Yayıncılık.
- Tatar Halık İcatı, Beyétler. (1983). Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Tatar Halık İcatı, Mekaller Hem Eytémner. (1987). Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Tatar Mifları. (1996). Galimcan Gıylmanov Hikeyalevénde, I. Kitap, Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Tatar Mifları. (1999). Galimcan Gıylmanov Hikeyalevénde, II. Kitap, Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Tatar Télénéñ Añlatmalı Süzlégé. (1979). Öç Tomda. II K-C, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

- Tatar T l n n A nlatmal  S zl g . (1981).  c Tomda. III T-h, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Tatarca-Türkçe Sözlük. (1997). Kazan-Moskova:  nsan Yayınevi.
- Tavkul, Ufuk. (2007). “Kıpçak Kökenli Türk Boylarında “Kürek Kemiği” ve “Kumalak-Ta ” Falı”,  ağda  Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Cilt 2, (Ocak 2007), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük (1). TDK, Baskı: 10, Ankara: 2005.
- Uluç, Gökbey. (2022). Irg Bitig (Kadim Uygur Dilinde Yazılmış Fal Kitabı). İstanbul: Akademik Bilim Yayınları.
- Urazman, Raufa. (1992). Tatar Halkının Yolaları Hem Beyremner . Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Urazmanova, Raufa. (1984). Sovremennyyı Obryadı Tatarskogo Naroda. Kazan: Tatarskoye Knijnoye Izdatelstvo.
- Zaripova  etin, Çulpan. (2007). “Kazan Tatarlarının Kültürel Kimliğinin Oluşumunda Sabantuy Bayramı.”, 38. ICANAS Bildiri Kitabı, 11/2, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu yayınları.
- Zaripova  etin, Çulpan. (2009). Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri. Ankara: Karadeniz Dergisi Yayınları.
- Zaripova  etin, Çulpan. (2014). “Tatar Folklorunda Fal Açma Geleneği.” XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri, Cilt:1, İstanbul.
- Zaripova  etin, Çulpan. (2015). “Kazan Tatarlarında ve Ruslarda Evlilikle İlgili Fal  e itleri.”,  dil-Ural  alı tayı, Bildiriler-2, Kırklareli.
- Zaripova  etin, Çulpan. (2022). “Kazan Tatarlarında Gelin  nanı ları”, Sosyal Bilimler Işığında Kadın. Edebiyat, Sosyoloji ve Felsefe Yazıları. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Yayınları.
- Zaripova  etin, Çulpan. (2024). “Kazan Tatarlarında Bebeğin Geleceğiyle İlgili Yuramı lar (Yorumlar)”, International Scientific Symposium “Common Victory: The Army and the Great Leader”, Kars: T RKSAN.

Ansiklopediler:

- Aydın, Mehmet. (1995). “Fal”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA). Cilt:12, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Aytaç, Pakize. (2004). “Kültlerde Nevruz”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Çelebi, İlyas. (1995). “İslam’da Fal”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA). Cilt:12, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Çelebi, İlyas. (2007). “Remil”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA). Cilt:34, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Geldiyev, Gurbandurdi. (2004). “Türkmenistan’da Nevruz”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Nerimanoğlu, Kâmil Veli. (2004). “Azerbaycan’da Nevruz”, (Akt: Tuğrul Veli Kâmiloğlu) Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1998). “Hıdrellez”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA). Cilt:17, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Sakaoğlu, Saim-Alptekin, Ali Berat. (2004). “Türkiye’de Nevruz”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Uzun, Mustafa İsmet. (1995). “Falname”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA). Cilt:12, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Yücel Çetin, Ayşe. (2004). “Falda Nevruz”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Dergiler:

- Adıgüzel, Sedat. (2007). “Azerbaycan’da Nevruz Kutlamaları”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 143-152.
- Akar, Ali. (2001). “Kazak Edebiyatında Nevruz”, *Türk Kültürü Aylık Dergisi*, Sayı:457, Ankara, 293-299.

- Aksoy, Ömer. (2020). “Tataristan’ın Kukmara Rayonu Mamaşir Köyünde Sabantuy Bayramı.”, *İdil-Ural araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 225-237.
- Aras, Enver. (2021). “Türklerde Nevruz Bayramı”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 345-370.
- Arık, Gadirzade. (2017). “Azerbaycan Türk Kültüründe Hıdır-Nebi Bayramı”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Sayı:11, Cilt:5, 1-8.
- Bal, Hüseyin. (1998). “Kültürlerin Ortak Bayramı; Nevruz”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:3, 113-133.
- Büyükokutan, Aslı. (2012). “Muğla’daki Kahve Falına Bakma Geleneği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Folklor/Edebiyat*, Sayı:71, Cilt:18, 97-112.
- Dulger, Elif. (2011). “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Fal”, *Uluslararası Diller Dergisi*, Sayı: 6/4. 97-105.
- Durmaz, Gülay-Baştürk, Şükrü. (2019). “Bir Kuran Falı Örneği: Fal-ı Türki-i Manzum ve Dil Özellikleri”, *Oğuz Türkçesi araştırmaları Dergisi (OĞUZTAD)*, Sayı:1, 3-10.
- Eğri, Sadettin. (2007). “Meyvelerin Dilinden Niyet ve İşaretler-1”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:13, 301-316.
- Ersoylu, Halil. (1996). “Fal- Fal-name ve Bir Çiçek Falı: “Der Akşam-ı Ezhar”. *Türkiyat Mecmuası*, Sayı: 20, 1-61.
- Gülhan, Abdülkerim. (2015). “Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 15, İstanbul, 196-222.
- Gümüş, Şule. (2021). “Türk Kültüründe Sihir/Büyü ve Fal: Türk Destanlarından Örneklerle”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, Sayı:50, 1-20.
- Hacı, Siraceddin. (2004). “Milli Düşüncemizin Kaynaklarından-Nevruz Bayramı”, (Akt: Tuğrul Veli Kâmioloğlu), *Bilge Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 11, 25-28.
- Kültürel, Zuhâl. (2011). “Bir Kürek Kemiği Falı: Risalei İlm-i Ketf”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı: 6, 131-148.

- Nar, Mehmet Şükrü. (2014). “Psiko-Antropolojik Bir Olgu Olarak Fal Üzerine Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı: 54/1, 507-524.
- Özdemir, Büşra. (2021). “Dijitalleşme İle Şekillenen Fal Bakma Geleneği: Youtube Kanalları Örneği”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt:14, Sayı: 35, 937-955.
- Rzayeva, Sona. (2021). “Azerbaycan’da Nevruz Çarşambalarının Mitolojik Kökenleri”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 27(1), 229-244.
- Sabbağ, Çiğdem-Y.Yıldırım, Ramilya. (2017). “Anadolu ve Kazan Tatar Türk Geleneklerinde Yeme İçme Kültürünün Yeri”, *Uluslararası Sosyal araştırmalar Dergisi*, Cilt:10, Sayı:51, 1345-1355.
- Sadıqlı, Masuda. (2022). “Azerbaycan’da Nevruz İnanışları.” *Korkut Ata Türkiyat araştırmaları*, Sayı: 7, 93-100.
- Sümbüllü, Yusuf Ziya. (2010). “Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:43, 55-72.
- Tekin, Fatma. (2023). “Kazan-Tatar Türklerinde Fal Kültürü”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı:58, 158-172.
- Uca, Alaattin. (2007). “Türk Toplumunda Nevruz-1”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:32, 137-170.
- Yarullina, Ramile. (2007). “İdil Boyu Tatarlarında Nevruz Bayramı.”, *Milli Folklor*, Sayı:19/73, 23-25.
- Yeşilbağ, Semih. (2020). “Edebi Bir Tür Olarak Falname ve Mensur Bir Kur’an Falı Örneği”, *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö7), 367-379.

Tezler:

- Alemdar, Mert Can. (2014). Türk Destanlarında Büyü ve Fal Motifi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Azak, Yağmur. (2020). Osmanlı Devleti'nde Fal ve Büyü, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Babazade, Fatıma. (2021). Azerbaycan Göyçay Çocuk Folkloru Üzerine Bir Araştırma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Çınar, Birol. (2022). Tarot'un Uygulamalı Halkbilimi Açısından Sözlü Kaynaklar Üzerindeki Etkisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- Çulluhan, Sedef. (2019). Fal ve Kahve Falıyla İlgili Uygulamalara Fenomenolojik Bir Yaklaşım, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Gencel, Esra. (2011). Ankara Milli Kütüphanede Yer Alan 5179 Arşiv Numaralı Falname, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Güneş, Elif. (2013). Su Falı, Kahve Falı Kafelerine Gidenlerin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi. İstanbul Örneği, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kadiroğulları, Umut. (2016). Falname-i Ca'fer Sadık(Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Kartalcık, Vedat .(2020). Fal-Name, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Najafov, Akram. (2019). Azerbaycan Halk İnanışları, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Şahin, Cemile. (2011). XIII. Yüzyıldan Günümüze Eskişehir Yöresinde Tatarlar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Uygun, Azize. (2005). El Falı. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

İnternet Sayfası:

“Çarşamba(Folklor)”,[https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ar%C5%9Famba_\(folklor\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ar%C5%9Famba_(folklor)) (Erişim Tarihi: 05.05.2023).

“Nevruz”,file:///D:/0758-Azərbaycanda_Nevruz_Bayramı_Geleneyi-Baki-62s.pdf,(Erişim: 07.05.2024).

EKLER

TATAR TÜRKLERİNDE FAL AÇMA (GELENEKLER, NESNELER)

Ek 1. NEVRÜZ'DE NEVRÜZBİKE

Ek 2. KAYIN BEYREMÉ (KAYIN BAYRAMI)

Ek 3. KAYIN BEYREMÉ'NDE TAÇ FALI

Ek 4. SABANTUY

Ek 5. TULA BASU (ÇUHA DOLDURMA)

Ek 6. KİNDÉR SUGU (KETEN YAPMA)

Ek 7. NARDUGAN

Ek 8. NARDUGAN'DA YÜZÜK FALI

Ek 9. KÖZGÉ FALI /AYNA FALI

Ek 10. *MUNÇADA* (HAMAMDA) FAL AÇMA

Ek 11. *ŞEVLE FALI* (GÖLGE FALI)

Ek 12. ŞIRPI, IRA FALI (KİPRİT, IRAĞ) FALI

Ek 13. ŐEM (MUM) FALI

Ek 14. YÖZÉK (YÜZÜK) FALI

Ek 15. ETEÇ, KABA, UTIN (HOROZ, YÜN TEMİZLEME VE İP EĞİRME TEZGÂHI, ODUN), BAŞAK FALI

Ek 16. KOYMAK (KREP) FALI

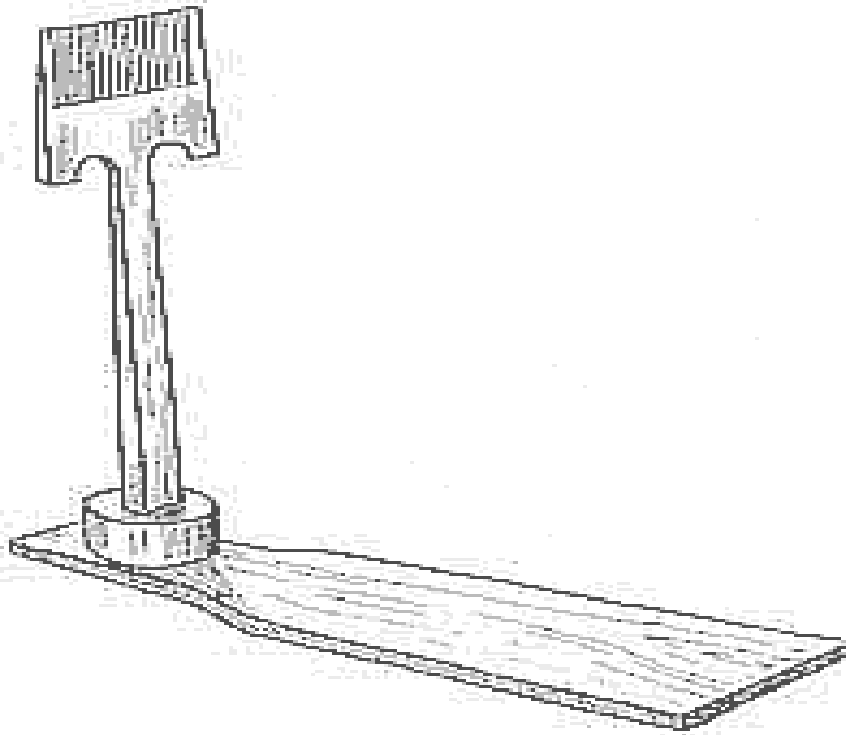
Ek 17. TOKMAÇ (ERİŞTE) FALI

**Ek 18. FAL AÇMA ESNASINDA KULLANILAN NESNELER
ORÇIK (İĞ), KABA (YÜN TEMİZLEME, İP EĞİRME TEZGÂHI)**

Ek 19. KABA (YÜN TEMİZLEME, İP EĞİRME TEZGÂHI)

Ek 20. ÇABATA (IHLAMUR LİFİNDEN ÇARIK)

Ek 21. İTÉK (KEÇEDEN ÇİZMELER)

**AZERBAIJAN TÜRKLERİNDE FAL AÇMA
(GELENEKLER)**

Ek 22. NOVRUZ

Ek 23. OD (ATEŞ) ÇARŞAMBASI

Ek 24. TORPAQ (TOPRAK) ÇARŞAMBASI

(Bütün resimler internetten alınmıştır.)